T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GENEL GAZETECİLİK BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİJİTALLEŞME BAĞLAMINDA SOSYAL MEDYANIN YARGISAL DENETİMİNE YÖNELİK ULUSLARARASI EĞİLİMLER

Zuhal SÖNMEZER

2501210200

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. CEYDA ILGAZ BÜYÜKBAYKAL

İSTANBUL – 2023

ÖZ

DİJİTALLEŞME BAĞLAMINDA SOSYAL MEDYANIN YARGISAL DENETİMİNE YÖNELİK ULUSLARARASI EĞİLİMLER

ZUHAL SÖNMEZER

Çalışma, dijital medyanın çatısı halini alan sosyal medya platformlarının hukuksal boyutunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Sosyal medya platformlarının kullanım şekli, kullanıcı profili, sahiplik ve yasal mevzuat açısından durumları günümüz itibariyle ivedilikle irdelenmektedir. Küreselleşme ve hukuksal düzenlemelerin ülkelerin yapısal özellikleri itibariyle değişen yapısı; kişilik hakkı ihlali başta olmak üzere pek çok olumsuzluğu gündeme getirirken haber alma ve ifade özgürlüğü konusu ile ihlallerin üretilen içeriklere etkisi tartışılan önemli başlıklar olmaktadır. Bu bağlamda "haber alma hakkı" ve "kişilik hakkı" konularının muhakemesi önem taşımaktadır. İlgili çalışma, bu konularda yapılan araştırmalar neticesinde kategorize edilmiştir. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde yönetim biçimleri itibariyle devlet ve medya ilişkileri anlatılarak medyanın ekonomi politik anlamda karşılaştırması, uygulanan yönetim biçimleri ile aktarılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde dijital medya ve geleneksel medya arasındaki farklar tespit edilerek sosyal medyanın özellikleri ve genel olarak medya içerisindeki gücü ortaya konmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde sosyal medyanın denetlenmesi hususu ele alınmıştır. Uluslararası çerçevede seçilen ABD, AB, Rusya, Çin, İran ve Hindistan uygulamaları ile sosyal medya konusunda yapılan hukuksal düzenlemeler anlatılmıştır. Yine çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin sosyal medyaya bakışı, mevcut ve geleceğe yönelik yaklaşımı ve yasalar tespit edilerek çalışma tamamlanmıştır.

Çalışmada uluslararası hukuk araştırmalarında kullanılan "olanı ele alan" tasvir etme, "olması gerekeni ortaya koyan" normatif ve "hukuk-iktidar ilişkisini ortaya koyan" eleştirel yaklaşımdan hareket edilmiş;

sistematik konu perspektifinden hareket edilerek olaylar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, hukuk, uluslararası hukuk, medya, yasa

ABSTRACT

INTERNATIONAL TRENDS TO JUDICIAL SUPERVISION OF SOCIAL MEDIA IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

ZUHAL SÖNMEZER

The study aims to analyze the legal dimension of social media platforms, which have become the framework of digital media. As of today, the status of social media platforms in terms of usage, user profile, ownership and legal regulations are urgently examined. The changing structure of globalization and legal regulations in terms of the structural features of the countries; While bringing many negativities, especially the right of personality, to the agenda, the issue of freedom of information and expression and the effect of violations on the produced content are the important topics discussed. In this context, the judgment of the "right to receive information" and "personal right" matters. The related study has been categorized as a result of research on these subjects.

In the first part of the study, which consists of three parts, state and media relations are explained in terms of management styles; The comparison of the media in terms of economy and politics has been conveyed with the applied management styles. In the second part of the study, the differences between digital media and traditional media were determined; The characteristics of social media and its power in the media in general have been revealed. In the third part of the study, the issue of controlling social media is discussed. The applications of USA, EU, Russia, China, Iran and India selected in the international framework and the legal regulations on social media are explained. Again, in this part of the study, Turkey's view of social media, its current and future-oriented approach and laws were determined and the study was completed.

In the study, it was started from the descriptive, normative approach that

"describes what is" used in international law studies, and the critical approach that "reveals the relationship between law and power". In the study, which used descriptive method, it was aimed to reveal the relationships between the events by moving from the perspective of the systematic subject.

Keywords: Social media, law, international law, media, law

ÖNSÖZ

Dijitalleşmenin en önemli sonuçlarından biri hiç kuşkusuz sosyal medya platformları olmuştur. İletişimin yapısını değiştiren bu mecralar yazılı basın ya da medyanın tamamı ile ele alındığında sorgulanması mecburi alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bilgi ve habere ulaşmada ivedilik oluşturan sosyal medya platformları ile bugün dünyanın bir ucundan diğer ucuna veri akışı sağlanmaktadır. Sağlanan veri akışında payı bulunanlar gazeteciler, siyaset, ekonomi ve kültürel anlamda uzman olan kişiler ve bu mecralarda oluşturduğu hesaplar ile veri akışına katkı sağlayan kullanıcılar olarak görülmektedir. Sosyal medya bu yönüyle bakıldığında herkesin ve her kesimden kişinin içerik ürettiği bir alansal şeklini almıştır.

Sosyal medya platformlarına habercilik perspektifinde bakıldığında geleneksel imkanlarla gerçekleştirilen habercilik ile pek çok farklılığı olduğu saptanmıştır. Bu anlamda etik ve hukuk zemininden hareketle bu mecraların birtakım düzenlemelere ihtiyaç duyduğu aşikardır. Buradan hareketle ilgili çalışmada "Sosyal medyada haber alma sürecinde içinde bulunduğu devlet rejiminin rolü nedir?", "Sosyal medyada paylaşılan içeriklerin ifade özgürlüğü ve kişilik hakkı ihlali bakımından durumu nasıl düzenlenmelidir?", "Sosyal medya konusunda uluslararası arenada neler yapılmaktadır?", "Türkiye'de yeni oluşturulan Dezenformasyon Yasası nasıl yorumlanmaktadır?", sorularına yanıt verilmektedir.

Çalışma ile ilgili fikir aşamasından sonuç kısmına kadar destek veren, ilgi, bilgi ve zamanını esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ceyda Ilgaz Büyükbaykal'a; her daim desteğini hissettiğim ve bilgisine başvurduğum kıymetli hocam Prof. Dr. Aslı Yapar Gönenç'e teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca bu süreci yönetmemde içten desteklerinden dolayı dostlarıma ve her daim yanımda olan çekirdek aileme çok teşekkür ediyorum. Bana kendi zamanından ayırdığı çalışma alanı için özellikle kızım Melike Reyhan'a sonsuz teşekkürlerimle…

Zuhal SÖNMEZER

İstanbul/2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ …… …..ii

ABSTRACT ……. iv

ÖNSÖZ ……. v

KISALTMALAR LİSTESİ ……... viii

GİRİŞ ……..... 1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET VE MEDYA

1.1. Demokratik Rejimlerde Devlet Medya İlişkisi ..……10

1.2. Otoriter Rejimlerde Devlet Medya İlişkisi ……..……..15

1.3. Totaliter Rejimlerde Devlet Medya İlişkisi ……..…….19

1.4. Temel Basın Kanunları ve Düzenleyici Kurumlar …….…… 23

1.4.1. Osmanlı Dönemi Basın Kanunları …….……..…….24

1.4.2. Cumhuriyet Dönemi Basın Kanunları ……..……29

İKİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL MEDYA VE DİJİTAL MEDYA ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

2.1.Geleneksel Medya Kavramı …….…….....46

2.2. Dijital Medya Kavramı ……..……..……... 51

2.3. Sosyal Medya Kavramı ……...…… 63

2.3.1. Sosyal Medya Kullanım Oranları ve Ekonomik Değerler ……...…. 66

2.3.2. Sosyal Medyaya Yönelik Tehdit Değerlendirmeleri ……...……. 71

2.3.2.1. Sosyal Medya ve Etik Kavramı ……...……72

2.3.2.2. Sosyal Medyada Kişisel Veri Kavramı ……...……...…… 76

2.3.2.3. Sosyal Medyada Ulusal ve Uluslararası Güvenlik …….83

2.3.2.4. Sosyal Medyada Nefret Söylemi ...…….……..… 89

2.3.2.5. Sosyal Medyada Çocukların Korunmasına Yönelik Tehditler …92

2.3.2.6. Sosyal Medyada Manipülasyon, Dezenformasyon ve Propaganda……..……. 51

2.3.2.7. Sosyal Medyada Sahte Kimlikler (Troll Hesaplar) ……...……...…….. ……..97

2.3.2.8. Sosyal Medyada Çıkar ve Baskı Grupları ..……..……...……100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL MEDYANIN DENETLENMESİ

3.1.Sosyal Medya Kullanımında Hukuksal Alana Yönelik Değerlendirmeler ……..……. 105

3.1.1. Kişilerin Temel Haklarının Korunması Yönünden Değerlendirmeler…… 106

3.1.2. Toplum ve Kamu Düzeninin Korunması Yönünden Değerlendirmeler ……108

3.1.3. Medeni Hakların Korunması ve Ceza Sorumluluğu ..……..…… 110

3.2. Özdenetim ...……..……...…….. 114

3.2.1. Şirket Denetimleri Uygulama Örnekleri ..…….……116

3.3. Yasal Düzenleme Eğilimleri Bağlamında Erişim ve Yasaklar…….…….……124

3.3.1.Denetime Yönelik Yasal düzenlemelerin Yönetim Biçimleri Yönünden Sınıflandırılması …….……..…. 129

3.3.1.1. Demokratik Rejimler ……..……...… ..130

3.3.1.2. Totaliter-Otoriter Rejimler ……..……..… 133

3.3.1.3. Üçüncü Dünya Ülkelerinin Yaklaşımı ……..…….. 134

3.4. Yasal Düzenlemeler ..……...……136

3.4.1. ABD Sosyal Medya Yasaları ve Denetim ……...……137

3.4.2. AB Sosyal Medya Yasaları ve Denetim ……..……..... 138

3.4.3. Çin, Rusya, İran ve Hindistan Sosyal Medya Yasaları ve Denetim …….…… 140

3.4.4. Türkiye' nin Sosyal Medyaya Bakışı, Mevcut ve Geleceğe Dönük Denetim Yaklaşımı, Yasalar …… 145

SONUÇ …….…….. 155

KAYNAKÇA ..……..……. 165

KISALTMALAR LİSTESİ

TDK : Türk Dil Kurumu

BM : Birleşmiş Milletler

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

vb. : Ve Benzeri

md. : Madde

v.d. : Ve Diğerleri

DP : Demokrat Parti

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

TRT : Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

ANAP : Anavatan Partisi

RTÜK : Radyo Televizyon Üst Kurulu

AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi

AB : Avrupa Birliği

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

MHP : Milliyetçi Hareket Partisi

UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

www. : World Wide Web

ARPANET : Advanced Research Projects Authority Net

USENET : User's Network

RSS : Really Simple Syndicatio

GİRİŞ

İletişim ilk insandan bu yana insan ihtiyacının karşılanmasında temel enstrüman olmuştur. Gelinen son teknolojik gelişmeler itibariyle iletişimin bizatihi kendisinin temel ihtiyaç halini aldığını söylemek olasıdır. Dijitalleşme aynı zamanda her an ve her yerde olabilme; bilgi ve haberlere süratle ve ilk erişimi sağlayabilen olma gibi amaçlara hizmet edebilmesinin yanı sıra, karşılıklı etkileşimi mümkün kılan internet teknolojilerinin dönüm noktası sosyal medya platformları olarak görülmektedir. Bu bağlamda sosyal medya platformlarının ağlar mekanizmasında kişileri ve kitleleri birbirine geniş ağlarla bağladığını söylemek mümkündür.

Kelime anlamı aracı olan medyanın, aslında toplum ile iktidar arasındaki köprü görevini ifa ediyor olması; bu yeni medya ortamlarının işlevselliği ile doğru orantılı olabilmektedir. Ancak bu kez toplum ve iktidar odaklarının yerini kitle ve küreselleşen dünyanın aldığını söylemek büyük ölçüde doğru olacaktır. Bu bakımdan devlet ve medya ilişkisinin parametreleri, dönüşen iletişim teknolojileri açısından önem teşkil etmektedir. Yönetim biçimleri devlet rejimlerine işaret ederken; devlet rejimleri ise ait olduğu ülkenin medyası ile paralel olmak durumundadır. Bu minvalde demokratik, otoriter ve totaliter rejimlerin medya ile ilgili tutum ve davranışları farklılık göstermektedir.

Demokratik rejimlerin ifade özgürlüğü ve haber alma hakkı açısından daha serbest olduğu, medyanın demokrasi ile yönetilen ülkelerde özgürlükçü bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ancak salt demokrasi ile yönetildiğini iddia ederek otoriter ya da totaliter ideolojiye sahip devletler de olabilmektedir. Otoriter ve totaliter rejimlerde kitle iletişim araçlarının genel olarak mevcut iktidarı pekiştirme, istikrarı koruma ve muhalif seslerin önünü kesme gibi eylemselleri görülmektedir. Medya bu rejimler için aynı zamanda önemli bir araçtır. Kamuyu yönlendirme, ideolojinin sürdürülebilirliği ve modern zamanın teknolojik imkanlarıyla medyayı gözetim ve denetleme aracı gibi kullanmak bu rejimler için önemlidir. Görüldüğü üzere devletin yönetim şekli aynı zamanda medyasını resmetmekte ve içinde bulunulan teknolojik gelişmelerin üstün bir duruma dönüştüğü dünya itibariyle devlet

tanımlamaları ve bu devletlerin medya ile ilişkisi birbirine içkin bir pozisyona gelmektedir.

Dijitalleşme 1940'larda tasarlanan ilk bilgisayardan bu yana çok hızlı gelişme göstermiş en önemli teknolojik sonuçtur. Dijitalleşmenin en fazla talep gören ve en çok ses getiren kolu ise sosyal medya platformları olmuştur. Sosyal medyanın kişileri, kurumları ve en nihayetinde toplum ve kitleleri bir araya getiren yapısı 2000'ler ile birlikte oluşmaya başlamıştır. Son yirmi yılın en önemli iletişim aracı halini alan bu platformlar bilgi ve haber akışına yeni özellikler getirmesinin yanı sıra özellikle habercilik bakımından irdelenmesi gerekli alanlar haline dönüşmüştür.

Geleneksel medya araçlarıyla yapılan habercilik faaliyetlerinin salt mesleğin uzmanı olan gazeteciler tarafından ifa ediliyor olması hem etik hem de güvenilirlik bağlamında önemlidir. Sosyal medya platformları ise kullanıcı olan her bireyin içerik üretip paylaşabildiği ortamlardır. Mesleğin uzmanı olmaması bir yana, sosyal medya platformlarında yer alan kullanıcılar paylaşım yaparken ticari hedeflere sahip olabilmekte, takipçi sayısı artırma kaygısı ve sermaye ya da baskı gruplarının ideolojik ve ekonomik temelli amaçlarına da hizmet edebilmektedir. Bu anlamda bakıldığında sosyal medya platformlarının sahipleri ve kullanıcılar açısından yasal düzenlemeler ön görülmesi mümkündür. Sosyal medya platformlarının kendi özdenetimini sağlaması gerekmektedir ve kullanıcının kullanıcı olma aşamasında birtakım kuralları bilmesi bu noktada önemlidir. Ancak sosyal medya platformları da menşei oldukları ülke ve mülkiyetinde oldukları kişi ya da kurumlardan dolayı bağımsız değildir. Dolayısıyla oluşturdukları özdenetim başlığındaki yasal düzenlemeler yoruma açık olabilmekte; bu nedenle de her ülkenin birtakım yasal düzenlemeler ile sosyal medya platformlarına müdahale etme imkanına sahip olması ön görülebilmektedir. Genel olarak dijital mecralar özel olarak ise sosyal medya platformlarının ülkelerin milli güvenliğine, vatandaşların ruh ve beden sağlığına ve nefret söylemine sebep olacak tüm içerik ve paylaşımlara haiz bir yapısı bulunmaktadır. Çünkü her ne kadar ilgili uygulama yasaklı gördüğü içeriği ve kullanıcıyı erişime kapatsa ya da kısıtlasa bile hemen yeni bir veri kaydı ile oluşabilen zararlı içerik ve kullanıcılar olabilmektedir. Sosyal medyanın bu anlamda reel medyaya göre anonim bir yapısı olduğunu söylemek mümkündür.

Küreselleşme ve medyanın teknolojik gelişmelerle anlık ve sürekli iletişimi mümkün kılan yapısı sosyal medya platformları ile ilgili yasal düzenlemeleri mecburi kılmaktadır. Bu bakımdan çeşitli ülkelerin yeni yasalar hazırladıkları ya da mevcut yasalarında yeni düzenlemelere gittiği görülmektedir. Yasalaşmadaki temel referans noktaları nefret söyleminde ortak görüşe varırken; ülkelerin iç ve dış politikaları, güvenlik tedbirleri bu noktada belirleyici olmakta; dezenformasyon, manipülasyon ve propaganda türündeki içerikler odak noktası haline gelmektedir.

Özellikle Covid-19 pandemisinin gündeme geldiği 2020 yılı itibariyle bakıldığında sosyal medyanın gücü tartışmasız bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır. Türlü dezenformasyon içerik, ırk ve etnisite ayrımcılığı, sağlık, eğitim ve ekonomi alanında yol alan bilgi akışı, sosyal medya platformları ile hız kazanmaktadır. Doğal afetler ve salgın hastalıklar, bilgi ve haber akışında büyük öneme sahiptir. Bu minvalde bu mecralarda sadece haberci kimliği ile değil, kullanıcı bazlı paylaşımların yapılıyor olması tehlikeli olabilmektedir. Bu noktada içerik, yer, bilgi ve topluluk sağlayıcısı gibi kavramların önemi artmış; hem sosyal medya platformlarının bizatihi kendisine hem de kullanıcı olan kişi ya da kurumların, bilgi ve haber akışının yönetilmesi ile ilgili durumları birtakım sorunları gündeme getirmiştir.

Hale hazırda çeşitli medya yasaları ve internet teknolojileri ile ilgili yasalar olmasına rağmen, dünyanın hemen her ülkesinde revizyon ya da yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu aşikardır. Ancak yeni düzenlemelerin hukuki süreçleri kişilik hakkının en önemli unsuru olan ifade özgürlüğü ve haber alma hakkı bağlamında tartışılmaya devam etmektedir. Buradaki ayırıcı nokta ise yapılacak olan yasal düzenlemelerdeki amaç çerçevesinde önem arz etmektedir. Sosyal medya kişilik hakkı ihlallerine sebep olduğu için mi belli bir düzene ve yasal müeyyideye ihtiyaç duymaktadır; ya da sermaye ve iktidar odaklarının mevcut çıkar ve ideolojilerini pekiştirme ve istikrarını koruma potansiyeli mi taşımaktadır; ülkemizde kabul edilen Dezenformasyon Yasası hangi amaçları taşımakta ve oluşturulan yasal düzenlemeler yalan ve yanlış bilgi paylaşımının önüne nasıl ve hangi noktada geçebilecektir? Çalışmada bu sorular yeni yasalaşmalar ve ülkeler bazında değerlendirilmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Sosyal medyanın yargısal denetimine yönelik uluslararası eğilimlerin tespitine yönelen çalışmada amaç, medya ile ilgili düzenlenen hukuk alansalının içeriğini tespit etmek, alınan kararların ve kabul edilen yasaların çerçevesini analiz etmek ve günün teknolojik gelişmeleri ile ülkemiz ve uluslararası arena itibariyle bakış açılarını analiz etmeye yöneliktir.

Birinci bölümde devlet ve medya ilişkisi ele alınmıştır. Bu minvalde demokratik, otoriter ve totaliter rejimler açıklanmış; medyanın bu rejimlerdeki durumu değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde sosyal medya ve geleneksel medya arasındaki farklılıklar anlatılmış; özellikle habercilik açısından her iki medyanın kolektif ve ayırıcı unsurlarına dikkat çekilmiştir. İlgili çalışmanın üçüncü bölümünde sosyal medyanın denetlenmesi başlığında sosyal medya platformlarının kendi özdenetim kurallarından başlanarak; demokratik, otoriter ve totaliter rejimlere sahip seçilmiş ülkeler bazında yargısal süreçler açıklanmıştır. Yine son bölümde Türkiye'de sosyal medyaya yönelik yaklaşım, mevcut ve yeni oluşturulan yasalar bağlamında ele alınmıştır.

Çalışmada uluslararası hukuk araştırmalarında kullanılan "olanı ele alan" tasvir etme, "olması gerekeni ortaya koyan" normatif ve "hukuk iktidar ilişkisini ortaya koyan" eleştirel yaklaşımdan hareket edilmiştir. (Lieblich, 2021)[1] Bu yöntem Colombia Hukuk Fakültesi'nde akademisyen olan Prof. Eliav Lieblich'in 2021 yılında yayınladığı hukuk çalışmaları için araştırma yöntemleri kılavuzunda yer almaktadır. Bu yöntem ile kaynak taraması yapılırken tasvir edilecek kaynaklarda örnekler üzerinden gidilmiş ve tarihi çerçeve önemsenmiştir. Yöntemin ikinci aşaması normatif bir gözleme dayanmakta ve yasal paradigmalar üzerine yoğunlaşmaktadır. Yöntemin son aşaması olan eleştirel paradigmada uzmanların ilgili çalışma konusundaki yorumları ve eleştirileri üzerinden analiz yapılmıştır.

[1] Eliav Lieblich, How to Do Research in Internatıonal Law? A Basıc Guıde for Begınners, Harvard Internatıonal Law Journal Onlıne Volume 62 / 2021

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET VE MEDYA

Devlet medya ilişkisi bağlamından hareketle devlet olgusunun Orta Çağın bitişi ve feodalitenin çöküşü sonrası ele alınması gerekmektedir. 15. ve 16.yüzyıllara tekabül eden bu dönemde Avrupa'da yaşanan dine dayalı 30 yıl savaşları, aynı zamanda günümüzün modern devlet anlayışını resmetmesi bakımından önem arz etmektedir. Aynı zamanda evrensel bir model olarak da ifade edilebilecek olan Avrupa menşeli modern devlet, yanı sıra hem diplomatik hem de uluslararası ilişki arasında köprü olan iletişim araçları bağlamında oluşturulan bir devlettir.

Anlam olarak bakıldığında belli bir toprak parçası ve belli bir halk üzerinde baskı aygıtı şeklinde biçimlenen devletin, kelime olarak Batı dillerindeki kullanımının 16.yüzyıl itibariyle yaygınlaştığı görülmektedir. Bu dönemde devlet kelimesi "status", "stato", "etat", "state" gibi ifadelerle kullanılmıştır. Dilimizde ise "devlet" kelimesi 20. yüzyıl itibariyle kullanılmaya başlanmıştır. Devlet kelimesi TDK'ye göre, toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel bir varlıktır. (Özkaya, 2020:330)

Belli bir toprak parçası ve belli bir halk üzerinde baskı aygıtı olarak tanımlanan devlet temasında, özellikle baskı aygıtı anlamındaki devlet konulu çalışmalara odaklanmak önem taşımaktadır. Bu konudaki en geniş ve kapsamlı çalışmayı ise yirminci yüzyılın önde gelen düşünürlerinden biri olarak Loius Althusser etrafında açıklamak yerinde ve uygun olacaktır. Althusser, devletin şekli ve idari sistemini, yine kendisinin tanımladığı ideolojik aygıtlar çerçevesinde anlatmaktadır.

Althusser'in devlet modelinde, kapitalist sistemdeki yeniden üretim, büyük öneme sahiptir. Ekonomik kâr marjının en yüksek düzeyde seyretmesine imkân sağlayan bu yeniden üretim mekanizması, Althusser'in üretimin dışsal faktörleri olarak belirlediği devlet aygıtları ile işlerlik kazanmaktadır. Klasik Marksist anlayışı prensip edinen Althusser, devlete içkin faktörlerin temeline yine devleti almaktadır. Devlet mevcudiyeti ile, başlı başına bir ideoloji olurken hakimiyeti altındaki kolluk kuvvetlerinden adli mercilere, cezaevlerinden eğitim kurumlarına kadar egemen

söylemini destekler bir pozisyonda tutum sergilemektedir. Önceliği işçi sınıfı üzerindeki devlet tahakkümüne bağlayan sistemde yeniden üretim, sınıflar arası farklılıklardan beslenmektedir. Althusser'in ideoloji ve baskı aygıtları şeklinde kurguladığı sistemde, devletin tekelinde meydana gelen yönetimsel anlayışın yine devlet eliyle sağlanıyor olduğu görülmektedir. (Althusser, 2003:61-67)

Althusser'in devleti aygıt olarak ele aldığı sistemde yine devlet eliyle egemen ideolojinin yayılımı gerçekleşmektedir. Egemen ideolojinin kitlelere servis edilmesindeki en önemli araç ise medya olmaktadır. Medya iktidar kanadını temsil ederken bireysel ve toplumsal anlamlandırma süreçlerini yönlendirmesi bakımından çok önemli bir araç olmaktadır. Bu anlamda kitle iletişim araçları ile egemen söylemin sürekli üretilerek çoğaltıldığını söylemek mümkündür. Hem baskı hem de ideolojik bir aygıt olarak medya, rızanın imalatını sağlarken devlet, diğer kurumlarıyla medya araçlarını destekler bir yol izlemektedir. Devlet, ideolojilerini benimsettiği kurumsal yapılaşmalardan eğitim alanı ve dini kurumlar ile günümüz dijital imkanlarıyla sembolik üretimin tavan seviyelere ulaştığı medya yolunu sürekli olarak desteklemektedir. Aynı zamanda baskılama aracı olarak tedavüle aldığı cezaevleri ve sürekli gözetimi sağlayan kolluk kuvvetleri ile de mevcut ideolojisini korumaya çalışan bir devletten söz etmek mümkündür.

Althusser'in devlet modeli, medyanın etkisiyle egemen ideolojisinin tekrarını sağlarken diğer yandan baskılama araçları ile de neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda ısrar etmektedir. Bu anlamda bazı davaların cezası mahkemede verilmeden yargılama işini medya kanalıyla gerçekleştiren devletin, potansiyel suçluları mağdur, mağdurları ile suçlu yapabildiği bir kitle iletişim araçları döngüsünden bahsetmek ise olasıdır.

Kitlelerin genel olarak medya, çoğunlukla ana akım medya üzerinden gerçekleşen anlamlandırma sürecinde medyanın yumuşak geçişlerini izlemek mümkündür. Suçları sevdirirken, suç sayılmayan şeyleri gayrimeşru bir zemine uğratmanın temelinde ise topluma servis edilen bilgi ve haberlerin türlü medya teknikleri ile kurgu sürecine dahil olması ve dikte edilmek istenen görüş ya da ideolojilerin kısa ya da uzun vadeye bakılmaksızın onayının tescillenmesi çok

önemlidir. Çünkü kitleler küreselleşmenin de etkisiyle alternatif bilgi ve haber kanallarına ulaşabilmekte, egemen söylemin öncelikle bireysel düşüncelerde tutunması büyük rol oynamaktadır. Bu anlamda ideoloji devletin resmi şekli olabilirken sonradan da imalatı mümkündür. (Le Bon, 1997: 108-110)

Max Weber'e göre devlet, baskı araçlarını ve bu araçların devletin hakimiyeti altındaki topraklarda kullanımını tek elden yöneten bir birim olarak tanımlanmaktadır. Cornelius Castoriadis ise devletin toplumsal güçle entegre olduğuna işaret etmektedir. Castoriadis'e göre devlet, özellikle zihnin düzene sokma yetisini artırmaya yönelik olarak toplumsal gücün dağıtımı ve yoğunluğu üzerinden biçimlenmektedir. (Bauman, 2017:77)

Toplumsal gücün dağıtımını metinsel ve görsel olarak gerçekleştiren kitle iletişim araçlarının, dijitalleşen medya araçları sayesinde infografik ve videolar üzerinden toplumsal gücün yoğunluğunu artırdığını söylemek mümkündür. Alternatifler üzerinden hareket eden izler okur kitle, interaktif etkileşimin mümkün olduğu bu mecralarda yapılmış olan yorum ve çeşitli geri bildirimlerle mevcut sistemin döngüsüne hizmet etmektedir. Bu bakımdan medya ve devlet ilişkisinde gelinen noktanın doğrudan ideoloji yönünde olduğunu söylemek olasıdır. Ancak ideolojinin yanında küresel arenanın itici gücü olan kapitalist sistem ve bu sistemin sürekli kazanana yönelik olan ekonomi politikası da incelenmeyi gerektirmektedir.

Kapitalist sistem ekonomi çerçevesinde ele alındığında sürekli satın almaya yönelttiği kitleleri devletin serbest piyasa ekonomisi ile gerçekleştirirken, medyanın tüm dünyayı kasıp kavuran neoliberal politikalarla önemli bir sektör halini alması paraleldir. Medya aynı zamanda önemli bir ekonomik sektördür. Holdingleşmeyi destekleyen neoliberal yaklaşımlarla medyanın birçok durumda devleti baskıladığı da görülmektedir. Genellikle eşzamanlı gerçekleşen devlet/medya politikası, yine devlet eliyle serbest bir dolaşıma sahip olan medya döngüsüne hizmet eder bir yapıya bürünmüştür. Medya mevcut ideolojiyi yayma görevini edinirken kendi ideolojisini ve satın alma araçlarını da oluşturmaktadır. Medyanın gücü bu anlamda devletin politikası ile sürekli olarak yinelenmektedir. (Passet, 1997:26-28)

Devletin ideolojik ve baskı aygıtlarında en önemli etken ise ilgili teknolojik alt yapısı ve ilgili insan kaynağı donanımında görülmektedir. Özellikle küresel iletişim ağı açısından bakıldığında devletlerin teknolojik temelli eşitsizlikleri ön plana çıkmaktadır. Bauman'a göre küçük bir grup tarafından tahakküm altına alınmış olan teknoloji, bir kapıdan çok, kalın bir duvardaki ince bir çatlak gibi durmaktadır. Bu çatlaktan az ve giderek daha az sayıda insanın geçiş hakkının olduğuna vurgu yapan Bauman'ın, günümüzdeki geri kalmış ülkeler olarak tanımlanan Üçüncü Dünya Ülkeleri için yapılan tek şeyin, yine bu teknolojik imkanlarla, bu ülkelerin gerileyişinin kayıtlarının tutulması olduğu yönünde tespiti bulunmaktadır. BM'e göre 358 küresel milyardere sahip dünyada dünya kaynaklarının mevcut dağılımındaki eşitsizlik göze çarpmaktadır. Bu bağlamda bir araştırmacı olan Keagan'ın yaptığı yorum dikkat çekicidir:

"Eğer, (Amerikalı bir araştırmacının tespit ettiği gibi), bu 358 kişi, gemilerini yüzdürmek için yaklaşık 5 milyon doları kendilerine ayırıp, geri kalanını dağıtmaya karar verselerdi, yeryüzündeki insanların neredeyse yarısının yıllık geliri neredeyse ikiye katlanmış olurdu. Ve o zaman balık kavağa çıkardı." (Bauman, 2017:88-89)

Bu anlamda bakıldığında kazanmayı sürekli olarak odağına alan kapitalist güçlerin medya kullanımlarındaki temel prensiplerinin, devlet ile olan ilişkilerinde garantör vazifesi gördüğünü söylemek mümkündür. Sürekli üretilen söylemlerin, gerek devlet yönetimindeki iktidarın gücünü perçinlemesi gerekse medya yapılaşmasına ekonomik ve iknaya yönelik güç kazandırması açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda medyanın söylemlerini itici güç olan yönetimsel alandan aldığı zaman kesintisiz bir şekilde dile getirebildiği ve esnek bir sunumla sergilediğini söylemek mümkündür. Medya devlet desteği aldığında kendi yorumunu üretirken devletin egemen ideolojisini de resmetmektedir. Özellikle görsele dayalı bilgi ve haberlerle manipülatif bir medyadan bahsetmek olasıdır.

Görsel ve metinlerin hareketli sistematiğine işaret eden internet çağında, metalaşan kültür ürünlerinin bir endüstri biçimi aldığı görülmektedir. Theodor Adorno ve Max Horkheimer tarafından iletişim alanına kazandırılan kültür endüstrisi kavramı küreselleşmenin kültürel boyutlarının önemini göstermektedir. Kültür ürünlerinin

medya tarafından satışının gerçekleştiği ve bunun yoğunlukla dijital bazlı yayınlarla ölçümlendiği günümüzde, devlet medya ilişkisi yine önemli bir faktör olmaktadır. Kültür bir toplumu toplum yapan değerler bütünü olmaktan çıkmakta, bu işlevsellik yine devlet eliyle desteklenmektedir. Mevcut ideolojinin küreselleşme ile birlikte değişikliğe uğramasından ziyade, yerel olanın vurgulanıyor gibi gösterildiği ancak yine mevcut kapitalist döngüde sermaye tarafına hizmet ettiği sorunsalı baş göstermektedir. Küreselleşme kapitalizme içkin bir şekilde kitle iletişim araçlarıyla paralellik arz etmektedir. Fakat buradaki önemli ayrım bunun devletin rızası dahilinde çıkardığı yasalar ve yönettiği politikalar ile sağlanıyor olması bakımından işlevselliği açısından görülmektedir. (Büyükbaykal Ilgaz 2014:3-8)

Devletin ya da küresel sistemde güçlü devletlerin ilgili teknolojiye sahip olmaları ve haber akışını tek yönlü biçimde kurgulamaları ideolojik yorumları gündeme getirirken diğer yandan kâr marjı açısından önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda dünya medyasını Amerika ve birkaç Batılı ülkenin yönettiğini söylemek mümkündür. Bilgi üretiminin tek taraflı yapısı haber üretimini desteklerken bilginin üretimini ve kontrolünü sağlayan her devlet aynı zamanda dünyanın yönetiminde de etkili olmaktadır. Üretilen her içeriğin ulaşabileceği bir kitle varsayımından hareket eden küresel güce sahip olan devletler, baskın ideolojilerini, ilgili bilgi ve haber içeriklerine yerleştirmek suretiyle medyaya müdahale edebilmektedir. Bu bakımdan yaklaşıldığında devlet medya ilişkisinin gün geçtikçe artan oranda bağlandığını söylemek olasıdır. (Özdemir, 2022:12-13)

Devlet medya ilişkisinde gazeteciler ve siyasetçiler arasında karşılıklı bir bağımlılık yaşandığı görülmektedir. Bu bağımlılığa dair yapılan birçok araştırma bulunmaktadır. Ortak payda olarak siyasi yapılaşmaları ve medya endüstrisini iki sosyal kurum olarak ele alan Arjen Van Dalen'e göre otorite önemli bir faktör olarak görülmelidir:

"Bu kurumlar içinde, bireysel olarak aktörlerin davranışları sadece kurumların kendi resmi yapıları ile değil resmi olmayan kurallar ve adı konmamış rutinler ile düzenlenir. Bunun neticesinde de ortaya büyük oranda 'organizasyonlar arası bir anlaşma' ortaya çıkar. Haber kuruluşlarındaki gazeteciler örneğin benzer haber değeri ve haber yapma rutinlerini paylaşırlar. Her ne kadar siyasi aktörlerin gazeteciler üzerindeki baskısı

siyasetçiden siyasetçiye değişse de siyasetçilerin gazeteciler ile kurdukları ilişkilerde amaçları benzerdir. Sosyal kurumların belirleyici özelliklerinden biri de toplumda önemli bir role sahip olmalarıdır. Siyasetçiler demokratik temsili ve siyasi karar verme işlevini yerine getirirler. Medya da halka güvenilir siyasi bilgi sağlar. Sosyal kurumların bu işlevlerini yerine getirebilmek için otoriteye ihtiyaçları vardır." (Dalay Tez, 2022:91)

Medyanın kendi yapılaşması ile ihtiyaç duyduğu otorite arasındaki etkileşim, otorite ayracında belirginleşmektedir. Birbirini besleyen iki üst yapı olarak siyaset ve medya yönetimi kamuoyunu yönlendirmede ve egemen söylemi pekiştirmede çok büyük oranda etkileşim gücüne sahip olmaktadır.

Devlet ve medya ilişkisinde, uygulanan siyasi rejim büyük öneme sahiptir. Siyasi rejimler ise siyaset bilimine göre üç sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar demokrasiler, otoriter ve totaliter rejimlerdir.

1.1.Demokratik Rejimlerde Devlet Medya İlişkisi

Demokrasi kelimesi Yunanca demos (halk) ve cratos (iktidar) sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur ve halk iktidarı anlamına gelmektedir. Baskı tekniklerindeki gelişmeler ve matbaanın bulunuşuyla birlikte demokrasinin doğuşu ve gelişimi paralellik arz etmektedir. Okuryazarlığın çoğalması ve farklı düşüncelerin yayılması otoriter hükümetlerin çöküşünü hızlandırmış ve demokrasinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Demokrasi halkın seçimine dayalı, özgürlüğün ve bağımsız yargının olduğu bir sistemi ifade etmektedir. Yöneten ve yönetilen olarak iki koldan hareket eden yönetimler olan demokrasi sisteminde, devlet, sınırları içerisinde yaşayan kendi vatandaşlarına olduğu kadar azınlık haklarına da itina eden bir anlayışı taşımak durumundadır. Bu anlamda demokrasi, idealleri ve değerleri olan bir varlık olarak da görülebilmektedir. Öte yandan normatif ve inandırıcı olan demokratik yönetimlerde kişiye özgü değil, genel yasalar çerçevesinde hareket edilmektedir. Bu da demokrasinin eşitlik ve adalet faktörlerindeki sürekliliğini sağlaması bakımından önem teşkil etmektedir. (Işık, 2013:114)

Özgürlük, eşitlik ve adalet kavramsallarından hareketle demokrasilerde muhalefet tarafının da sesini duyabilmek mümkündür. Bu haliyle demokrasinin çok

seslilik ve seçim serbestisi imkanları, yinelenerek devam edebilmektedir. Bu bağlamda demokratik toplumlarda fikir üretimi ve bu üretilen fikirlerin diğer bireyler ve genel olarak toplumla paylaşılmasında medyanın gücü ve etkisi büyük önem taşımaktadır.

Medya ve demokrasi birbiriyle yoğun bir ilişki içerisindedir. Kamusal sorumluluk medyaya önemli roller yüklerken demokrasinin de güçlü olması beklenmektedir. Demokratik bir toplum seçim, özgürlük ve bağımsız yargı üçlemesiyle şekillenirken temsil imkanını kullanan medyanın üzerine önemli görevler düşmektedir. Medyanın tek taraflı bilgi ve haber içeriklerinden arınmış, tüm ideoloji ve yorumları yansıtıyor olabilmesi bu bağlamda elzem olmaktadır. Fakat demokrasinin sağlıksız olduğu devletlerde medyanın da sözü edilen kamusal sorumluluk işlevi arızaya uğramaktadır. Bu anlamda medya vatandaşın sesini duyurma konusunda özgürlüğünü kaybederken devletin kendisini demokratik olarak tanımladığı, ancak ideolojisini beslemek için kurguladığı baskıcı ve otoriter bir şekle bürünebilmektedir. Yasalar ve tüm kanun maddeleri işlevselliğini kaybedip yeterince uygulanamadığında medyanın da yeterli düzenlemelerden yoksun bırakıldığı görülmektedir. Bu bağlamda vatandaşın doğru ve gerçek bilgi ve haber içeriklerine ulaşması mümkün olmamaktadır. (Bağce, 2020:9)

Demokratik toplumlarda medyanın hükümet ve vatandaş tarafında köprü görevini gören bir yapılaşma olduğunu söylemek yerinde ve uygun olacaktır. Bu anlamda medyanın kamunun sesi olarak, yine kamunun istek ve taleplerini devlete ileten bir sözcü, devlet tarafında da yapılan eylemlerin vatandaşa anlatılması hususunda aktarıcı rolünde olduğunu söylemek mümkündür. Kitle iletişim araçlarının etkin ve verimli kullanımının, kamusal alan oluşumunda ve bu kamusal alanının itici kuvvetiyle, siyasi arenayı uyarıcı bir misyon yürütebileceği yönünde olabileceği anlamına gelmektedir.

Kitle iletişim araçlarının ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği görülmektedir. Bunun en önemli sebepleri arasında ülkeden ülkeye değişkenlik gösteren siyasal, ekonomik ve sosyal farklılıklar yer almaktadır. Özellikle ekonomi bakımından yaklaşıldığında medyanın aynı zamanda sektörel bir yapılaşma olması itibariyle değişkenlik gösterebilen anlayışları mevcut olmaktadır. Siyasal sistemin otoriter,

totaliter ve liberal olarak analizinde ekonominin belirleyici bir unsur olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ekonomi açısından ele alınan siyasal sistem oluşumlarından liberal sistemin, demokrasinin işlemesi açısından katkılarına odaklanmak gerekmektedir. (Işık, 2005:114-115)

Liberal sistem devletin ekonomik alanlara müdahalesini kısıtlayan ya da en aza indiren bir mekanizmadır. Buradan hareketle kitle iletişim araçlarının aynı zamanda sermaye yapılaşmasına dönen yüzünün de serbestliği mümkün olmaktadır. Medya devletin müdahale alanından çıktığında yaşanan sınırsızlık, demokrasinin varlığına işaret ederken aynı zamanda medya holdingleşmesinin ekonomik kazanca odaklanmış yapısına da vurgu yapması bakımından önem teşkil etmektedir. Medya holdingleşmesi mevcut liberal anlayışla devletin hem ideolojik hem de baskıcı etkilerinin dışında hareket ederken demokrasinin temelini teşkil eden özgür düşünce, alternatif seçimler ve bağımsız yargı gibi kalemlerin kendi kâr marjı tarafında hareketliliğine hizmet eden bir yapılaşma da olabilmektedir. Vatandaşa ulaşan bilgi ve haber içeriklerinde kendi ekonomik sistemini rahatsız edecek yayınlara izin vermeyen medya sahiplikleri, var olmaya çalışan demokrasiyi geliştirmekten ziyade sürekli olarak arızaya uğratan bir şekle bürünebilmektedir. Bu haliyle medya, özgürlükleri kullanan ve kendi ekonomik döngüsüne fayda sağlamaya yönelik bir kitle iletişim araçları bütününe dönüşmektedir. Bu bağlamda demokratik ülkelerde medya kullanımının olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla değerlendirilmesi uygun ve yerinde olacaktır.

Medya, sektörel olarak diğer ideolojik kurumlar gibi iktidar algısını pekiştirmekte ve çıkarlarını yansıtmaktadır. Bu bağlamda Herman ve Chomsky'nin "propaganda modeli" işlerliğini kazanmaktadır. Propaganda modelinde medya, haber ve yorumlamalarında kalıplaşmış ayrıcalıkları destekleyerek çerçevelemekte ve buradan hareketle ilgili haber ya da bilginin konusu ile ilgili tartışmaları sınırlandırmakta, devlet ve özel teşebbüsün ortaklaşa yürüttüğü sistemin devamını sağlamaktadır. (Chomsky, 1993:23)

Medyanın özellikle demokrasinin işlediği yönetimler açısından ele alınması, haber ve bilgi içeriklerini takiben eğitici yanını da öne çıkaran bir güce sahip olduğunun göstergesidir. Salt devlet odaklı düşünüldüğünde ise medyanın eğitici

yönüne vurgu yapan devlet eğitimi göze çarpmaktadır. Bu eğitimin yaygın ulaşılabilir alanı genel olarak televizyonlar olurken 21.yy. dünyasının bilişim teknolojileri bakımından değerlendirilmesi, durumun zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde erişilen internet yayınlarıyla daha da geniş bir kapsama geldiğinin kanıtı olmaktadır.

James Mill'in devlet tarafından desteklenen eğitim sistemi ile ilgili görüşü konunun açıklanması bakımında önemlidir. Bu sistemin kuruluşunun ilk günlerinde tasarlanan biçimiyle devlet eğitiminin hizmet ettiği amaç şudur: "İnsanların zihinlerini, hükümetlerine" ve daha genel bir kapsamda "toplumsal, ekonomik ve politik düzeninin düzenlemelerine" erdemli bir bağlılık gösterecek biçimde eğitmek." Bu bağlamda liberal ve dolayısıyla çoğunlukla özgürlüğü kendine ilke edinmiş demokratik devletlerde, medya halkın kavrayışını şekillendiren ve farklı düşünceleri desteklemeyen bir misyonun sahibi olarak görülmektedir. (Chomsky, 1993:29)

Medyanın özel olarak demokratik ülkelerde ve genel bakımdan küreselleşen dünyada kitlelerin tutum ve davranışlarını şekillendirmede en önemli araç olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda iletişimin insanlar üzerindeki etkisini ortaya koyan model ve yaklaşımları, demokratik perspektifte analiz etmek zaruridir.

McCombos tarafından 1970 yılında ortaya atılan kullanımlar ve doyumlar modeli, medya vasıtasıyla erişilen iletilerdeki içeriklerin sebep ve sonucuna odaklanmaktadır. Bu modelin öngörüsü toplumsalın hangi konuda ne kadar bilgi sahibi olması ve sonuç itibariyle gündemin belirlenmesi tezine dayanmaktadır. Demokrasinin gerçek anlamıyla inşa edildiği devlet sistemlerinin aksine medya, verilecek iletilerin içerik ve önem sıralamasını belirlerken, toplumun ne hakkında ve ne kadar düşünmesi gerektiğini de belirlemektedir. Chomsky'nin propaganda modeliyle benzer olan bu yaklaşımda medya, hem devlet hem de özel teşebbüs ile çıkar ortak paydasında birleşmektedir. (Küçükkurt vd., 2009:38)

Demokratik devletlerde medya, siyasal iletişimin temel bileşenidir. Bu bakımdan medyanın hazırlamış olduğu siyasi içeriklerin -özellikle devlet kademelerinde alınan kararların toplum tarafında kabulü itibariyle bakıldığında- kişilerde kalıcı etki bırakması önem taşımaktadır. Laswell'in "Sihirli Mermi veya Hypodermic İğne Modeli" olarak adlandırılan medya modeli, siyasal iletişimde verilen

iletilerin toplumun sayıca daha az olan kesimi tarafından benimsenmesi sağlamaktadır. Böylece siyasete ilgili olan bireyleri etkileyen medya, bu bireylerle birlikte onların bulundukları aile, iş ve sosyal yaşama kadar etkili olabilecek bir bilgi yayma kapasitesini bulundurmaktadır. Buradaki önemli husus ise erişilen bilginin temelde herkesi ilgilendirmediği yönündeki saptamadır. Ancak devlet tarafından alınan kararların tüm toplumu ilgilendiriyor olması anlamında ele alındığında modelin yavaş, fakat güçlü bir yaklaşım olduğu savı olasıdır. Yöntem demokratik bir şekilde uygulanırken toplumsal, yine medya ve devlet iş birliğinin etkisinde kalmaktadır. Olmuş ya da olması muhtemel olan devlet kararlarının onaylayıcısı rolündedir. (Çakı, 2019:296)

Medyanın önemli bir başka yaklaşımı toplum tarafından tanınmış, ünlü, konusunda uzman ya da değil fakat eğitimli, birtakım meslekler icra eden ancak eğitimli ya da eğitimsiz olarak da adlandırılabilecek "kanaat önderleri" etrafında şekillenmektedir. Literatürde kanaat önderleri medya iletilerini sürekli takip eden, toplumdaki diğer bireylere göre daha aktif ve toplumun saygı duyduğu, fikirlerinin önemsendiği kişiler olarak tanımlanmaktadır. Özellikle internet teknolojileri ile değişen iletişim ilişkileri açısından bakıldığında bu tanıma katkıda bulunmak gerekmektedir. Gerçekten de günümüzün sosyal medya platformları başta olmak üzere tüm dijital alansallar, takipçi sayıları ve fenomen olarak adlandırılan ünlü kişiler ile anılmaktadır. Bu da kanaat önderleri olarak tanımlanan iki aşamalı akış modeli ile benzerlikler göstermektedir. Bu kişiler iletileri kitle iletişim araçlarından edinirken bu iletilere kendi yorumlarını katmakta ve kendi çıkarlarını düşünerek topluma sunmaktadır. Bu yaklaşımın öngörüsü ilişkilerin ve dolayısıyla iletişimin daha sınırlı olduğu yerel idareleri işaret ederken internet çok yönlü yapısı ile küresel anlamda bir kanaat önderi yaratma safhasına geçmiş bulunmaktadır.

Medyanın demokratikleşmesi aynı zamanda farklı görüş ve yorumları da iletiyor olması anlamında zaruridir. Bu bakımdan suskunluk sarmalı modeli ile medya fikirlerinden dolayı toplumdan dışlanma korkusu yaşayan bireyleri pasif bireylere dönüştürme gücüne sahiptir. Bunu da yine toplumdaki yaygın görüşün kendi çıkar parametrelerine uygunluğu ile iletilmesi ya da iletilmemesi yönünde karar alması bakımından değerlendirmek gerekmektedir.

Sonuç itibariyle medya demokrasilerde, özgürlüğün ve çok sesliliğin propagandasını yaparken diğer yandan bu özgürlükten yararlanma ve kendi lehine faaliyete geçirme potansiyeline sahip, önemli bir siyasi güce dönüşmüş durumdadır. Medya özü gereği sorular sorarken, gerçek demokrasinin ne olduğunu tartışırken bile çoğu zaman demokratik bir ortamı sağlayamamakta, bu da toplumun medyaya ve dolayısıyla demokratik devlete güven ve itibar kaybına yol açmaktadır. Gelişen internet teknolojileri ile alternatifler üzerinden alınan bilgi ve haberler ile bile medya holdingleşmesi çatısı altında toplanmış platformlar görülmektedir.

1.2. Otoriter Rejimlerde Devlet Medya İlişkisi

TDK'ye göre otoriterizm kavramı kaynağını otoriter sözcüğünden alırken anlam olarak otorite sahibi kimseyi işaret etmektedir. Etimolojik olarak bakıldığında Fransızca asıllı "autorite" kelimesinden türemiştir.

Bir yönetim şekli olarak bazen totalitarizm bazen de demokrasiyle benzerlik gösteren otoriter rejimlerin oluşum sürecine bakıldığında 20.yüzyılın başlarında etkinliğini daha da artıran ve liderliğini Avrupa ülkelerinin yaptığı sömürgecilik dönemi önemlidir. Sömürgecilik zihniyetinin büyük Avrupa ülkelerinde olduğu tespit edilmiş; İngiltere ve Fransa'nın zenginliklerini bu yolla artırdığı görülmüştür. Antiemperyalist bir düşüncede olduğunu iddia eden ABD dahi şirketler vasıtasıyla uluslararası arenada sömüren tarafta yerini almıştır. (Karaca, 2019:3)

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Avrupa merkezli sömürge sistemi sarsılmış, sömürge olan ülkelerin bağımsızlık düşüncesi başlamıştır. Bu tarihten sonra sömürgeciliğin yerini diktatörlük almaya başlamıştır. Soğuk Savaş dönemine gelindiğinde kapitalist ülkelerin demokrasi vurgusuna karşın Sovyetler ve kendisine bağlı uydu devletler otoriter rejime yönelmeye başlamışlardır. (Bayraktar, 2021)

1990'lara gelindiğinde sona eren Soğuk Savaş sürecinin küreselleşme ile tekrar başlayan demokrasi serüveni, peşi sıra insan haklarını da yanına alarak bu kez daha farklı, adı sözde demokrasi olan, ancak demokrasi sıfatında hareket ederek otoriter ve

diktatör yönetimlere destek veren bir çehreye bürünmüştür. Bu bağlamda demokrasi rejimine haiz olduğunu belirten birçok ülkenin örtülü bir otoriter rejime sahip olduğunu söylemek olasıdır.

İçeriğinde belli bir ideolojiyi barındıranlar dışında otoriter yapıya sahip devletlerin kendilerini demokratik devletler olarak tanımlamaları hem otoriter rejim kavramı ve hem de demokratik yönetimler bakımından büyük bir handikap oluşturmaktadır. Çünkü devlet kurumu aynı zamanda bir otoritenin yansımasıdır, devletin otoriter bir sistemi benimsemesiyle otorite sahibi olması arasındaki fark ise bu noktada belirleyici olmaktadır.

Otorite bir makama sahip olmakla kendiliğinden oluşan, etkisini kabul görmekle biçimlendiren meşru bir iktidar, siyasal iktidarın meşruiyet kazanması demektir. Bu anlamda iktidar ilişkilerinde belirleyici olan siyasi tutumlar, doğası gereği egemen ideoloji bağlamında mutlak bir otoriteyi de gerektirmektedir (Uluç, 2022:214) Otoriter bir rejim ise toplum üzerinde, onların rızasının olup olmamasına bakılmaksızın, kendi zihniyetinin dikte edildiği bir yönetim şeklidir.

Otoriter rejimler ile ilgili güç konsepti ve bu güce bağlı olarak bu rejimlerin ortaya çıktıkları tarihi koşullar üzerine yapılan alansal çalışmalar sınırlı olmuştur. Bu sınırlılık aslında mevcut demokratik sistemlerde hâkim olan gizli otoriter yapılaşmaya işaret etmektedir. Çünkü mevcut düzenin otoriter yapısı özellikle ideolojik olarak ele alındığında halk tarafından benimsenmesi hedeflenen siyasi bakış açısıyla örtüştüğü oranda devam edebilmektedir. Bu bağlamda otoritenin sağlanması iki şekilde gerçekleşebilecektir. Bunlardan ilki halkın rızasını alarak kurulan otorite olurken diğeri zorlama şeklinde yapılan baskıcı bir mekanizmayla sağlanabilmektedir. Bu iki alternatif otoriter şekillenmeyi sağlayan iktidar ise yapısına göre diyalektik bir çözülmeye ihtiyaç duymaktadır. (Akdağ, 2020:187)

Zorlama ve baskıcı sistemlerle kurulan otoriter yönetimlerde halkın desteği ve katılımı aranmazken rıza mukabilinde işleyen otoriter yönetimlerde belirleyici en önemli faktör kitle iletişim araçları etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda halkın desteği ve katılımı medya yoluyla pasifize edilmekte, yönetim şekli demokrasi gibi görünen otoriter yönetimler hedeflenmektedir.

Otoriter rejimlerin kurumlarla olan ilişkisine bakıldığında uygulamanın tek yönlü bir akış ile sağlandığını söylemek mümkündür. Otoriter uygulamalarda devlet, çıkarları doğrultusunda birçok kurumsal oluşuma destek verebildiği gibi aynı şekilde bu kurumsallaştırdığı yapıların politika yapmasına da izin verebilmektedir. Ancak izin verdiği bu yapılaşmaların hangi koşullarda hangi faaliyetlerde bulunacağı konusundaki yetki tamamen otoriter devletin tahakkümü altındadır. Bu anlamda otoriter yönetimlerin içinde bulunduğu topluma kendi oluşturduğu ya da oluşumuna destek verdiği kurumlarla ilgili olumlu ya da olumsuz bir açıklama yapmak durumunda olmadığını söylemek olasıdır. Daha açık bir ifadeyle otoriter bir devlet vatandaşına hesap vermek zorunda değildir.

Otoriter bir rejimde -özellikle devleti meşru kılmak adına çaba verilen tüm sistemlerde olduğu gibi- kitle iletişim araçları çok büyük önem arz etmektedir. Medyanın bu anlamda önemli bir etken olduğunu söylemek doğru olacaktır. Hukukun kamu adına değil, devleti yöneten bir grup insan adına işlediği otoriter rejimlerde medya, devlet için önemli bir ideolojik ve baskı aygıtı görevindedir. Medya devletin sözcüsü, kuralların uygulanmasında ve takibinde aracısı ve son tahlilde devletin varlığı için en önemli itici gücü olmaktadır. (Ercebe, 2016:53-55)

Toplumunu haber ve bilgi paylaşımlarını yönlendirmek isteyen otoriter yönetimler, özellikle küreselleşen dünya bağlamından hareketle bakıldığında artık bunu zorla değil, rıza karşılığında sağlamaktadır. Bu haliyle demokrasiye içkin bir zemin gibi görünen siyasal ve yönetimsel anlayışı ile otoriter rejimler, dijital kitle iletişim araçları ile erişilen alternatif içerikleri çeşitli filtreleme ve medya taktikleri ile değiştirebilmekte ve erişilen içeriği kendi perspektifinde dönüştürebilmektedir. Bugün otoriter bir sisteme sahip pek çok sayıda devletin demokrasi savunuculuğu yapması bu anlamda çok da şaşırtıcı olmamaktadır. İleri düzeyde otoriter bir profil veren devletler ise mevcut dijital imkanlara erişimi kısıtlayarak otoritesini sağlama yoluna gitmektedir. Böyle oluşumların dijital kitle iletişim araçlarına yönelik baskıları, hakimiyet kurduğu konvansiyonel medyanın içinde bulunduğu olumsuz şartları açıklaması bakımından önem taşımaktadır.

Otoriter rejimler kamuoyunun serbestisine izin vermedikleri için medyanın denetimini ellerinde tutmaktadır. Bu bakımdan medyanın ve sivil toplum kuruluşlarının ifade hakları sınırlanmıştır. Otoriter sistem içerisinde sisteme muhalefet eden yayın organları baskı altına alınırken, otoriter rejimi destekleyen medya organları taraflı yayın organları olarak görülmektedir. Otoriter sistem, yapısı gereği muhalif fikirlerin topluma ulaşmasını engelleyen bir konuma sahiptir. Bunun ayrıcalığı ise kendisini demokratik olarak tanımlayan otoriter zihniyetin tanımlanması noktasında farklılıklar taşımaktadır. Tek bir tarafın temsili gibi değil çoklu yayın prensibine sahipmiş gibi göstererek, aslında belli bir maddi bedel karşılığında kendi zihniyetini misyon edinmesi konusunda anlaştığı medya organlarıyla, sadece görüntü olarak demokrasinin vurgulandığı, gerçekte ise aynı şeylerin farklı cümlelerle okunduğu sistemler haline geldiklerini söylemek ise yaşanılan küresel dünyada mümkündür. (Ercebe, 2016:56)

Otoriter rejimlerin oluşumunda dikkat çeken en önemli unsurun tek bir ideoloji etrafında birleşen, tek partici sistem gibi değil; birkaç farklı grubun temsilcisi ile oluşması ve iktidara sahip olması açısından ele alınması, medya bakımından farklı yorumları beraberinde getirebilmektedir. Medya özellikle neoliberal politikalara eşlik eden 80'ler ile birlikte artık hem siyaset hem de ekonomik ortakların yer aldığı bir sektör halini almıştır. Devlet gücünü elinde bulunduranların da belli bir sermaye ile varlıklarını ortaya koydukları düşünüldüğünde, medyanın bu statüden muaf olması beklenen bir durum değildir. Ekonomik kaygılar bir ideoloji ile yola çıkan çoğu grup ve partiyi bertaraf etmiştir. Bu bağlamda medyanın devlet ile en fazla ilişik olduğu bir sistem olarak otoriter rejimler, mevcut kanun ve kurallarında hakimiyet sağlama ve toplumu şekillendirme açısından zorlanmayacaktır. Medya bu bakımdan otoriter biçimlerin en önemli sağlayıcısı olmuştur.

Linz'de otoriter rejimlerin ideolojisi yoktur, zihniyetleri vardır. İdeoloji ile zihniyet arasındaki farklılıklar ise bu olguların toplum tarafından kabulü açısından önemli olmaktadır. Bunun medya ile ilgili tarafı ise bir zihniyeti yayma hususunda zorlayıcı olmaktadır. Semboller üzerinden işleyen ideolojik görüşlerin zihniyet temasından hareketle sunumunda belirleyici olan unsur, sürekli maruz kalınan medya iletilerinde görülmektedir. Medya özellikle günümüz teknolojileri ile incelendiğinde

bu zihniyetleri yayınlamış olduğu haberlerle vermeye çalışırken, gerçekte eğlence, film ve çeşitli tematik yayınlarla oluşturmaya çalışmaktadır. Örneğin şiddet bir ideolojiyi temsil etmemektedir. Ancak bu bir zihniyetin ürünüdür ve medya aslında örtülü ya da açık bir biçimde kurgulansın, şiddet içerikli iletilerle toplumu bu baskıcı otoriter sisteme adapte etmektedir. Bu bağlamda Linz'in zihniyet ve ideoloji arasındaki farkta işaret ettiği anlam önemlidir:

"İdeolojiler…fikri bakımdan az çok işlenmiş ve örgütlenmiş düşünce sistemleridir. Zihniyetler ise, değişik durumlara karşı kodlaştırılmış, tepkiler sağlayan, rasyonel olmaktan çok duygusal nitelik taşıyan, düşünce ve duygu tarzlarıdır…zihniyet subjektiver Geist, ideoloji ise objektiver Geist'tir. Zihniyet ruhsal yönelimlidir; ideoloji, derin düşünme ve kendini yorumlamadır…Zihniyet şekilsiz ve değişkendir, ideoloji katı bir şekle bürünmüştür." (Uluç, 2021:217)

Medya temsillerinde tek ya da duruma göre sayısı değişebilen zihniyetlerle ön plana çıkan otoriter rejimler bir diktatörlük anlayışına sahip değildir. Yöneticinin keyfi uygulamaları gibi görünen ancak demokrasinin pek çok özelliğini taşıyan otoriter rejimler, bir diktatörlük rejimi gibi baskıcı ve zorlayıcı olmamaktadır.

Ancak medya yoluyla sağlanması amaçlanan başlıca tahakküm unsurunun korku teması üzerinden geçtiği görülmektedir. Dış düşman, iç düşman, terör, savaş, güvenlik, sağlık ve ekonomi konuları üzerinden korku duygusunu aşılamak isteyen otoriter yönetimin, böylelikle ülkenin güvenliğini ve devamlılığını sağlayacak tek yapı olarak kendini göstermesi mümkün olmaktadır. (Bayraktar, 2021)

1.3.Totaliter Rejimlerde Devlet Medya İlişkisi

TDK'ye göre totalitarizm kelimesi demokratik hak ve özgürlüklerin baskı altında tutulduğu, bütün yetkilerin bir elde veya küçük bir yönetici grubun elinde toplandığı demokratik olmayan devlet düzeni, bütüncül anlamına gelmektedir. Etimolojik olarak bakıldığında dilimize Fransızca'dan geçmiş totalitarizm sözcüğü, Latince 'de "totus" şeklinde ifade edilmektedir ve kelimenin tüm, bütün, tam anlamlarına geldiği görülmektedir. (Yazıcı, 2018:194)

Totaliter kavramı 20.yüzyıla özgü bir kavram olup kökenlerini Fransız İhtilali'nde bulmak mümkündür. Bunda Fransız İhtilali'nin ortaya atmış olduğu özgürlük anlayışı ve düşünce sistemlerini bertaraf etme çabaları büyük rol oynamaktadır. Ancak somut uygulamalara bakıldığında sosyal ve ideolojik temellendirmelerindeki farka rağmen Stalinizm ve Faşizm, totaliter rejimler için tarihi bir iz kaydı olarak görülmektedir.

Demokratik hak ve özgürlüklerin baskı altında tutulduğu bu rejimlerde toplumun devletle bütünleşmesi önemsenmektedir. Bu bütünleşmeyi sağlamak amacıyla total rejimin yapılaşması için bir yol haritasına ihtiyacı bulunmaktadır. Bu bağlamda Linz'e göre bir rejimin total bir rejim olduğunu gösteren unsurlara bakmak önemlidir. Linz, bu nitelikleri üç sınıfa ayırmıştır. Merkezi bir iktidar, ideoloji ve teşkilat yapısı ile total rejim toplum ile bütünleşmesini tamamlayabilmektedir. (Anık, 2014:81)

Merkezi bir iktidara sahip olmak totaliter rejimin mevcudiyetini sürdürmesi bakımından zaruridir. Muhalefete imkân sağlamayan bu yapılaşmanın bir nevi tekelleşme olduğunu söylemek uygun olacaktır. Yine tüm yan kurum ve kuruluşların bağlı olduğu bu merkez ile toplumsal bütünleşmenin desteklendiği görülmektedir.

Liderlik ile total iktidarın iç içe geçtiği totaliter rejimlerde total iktidar, kendi meşruiyetine olan inancı inşa etmek ve geliştirmek için çalışmaktadır. Bu bağlamda totaliter rejimleri, baskın ideolojiler ile yönetilen toplumsal anlamda irdelemek gerekmektedir. Çünkü ortam itibariyle bu rejimlerde kişisel mahremiyet alanı da dahil olmak üzere, kabulü yine baskı yoluyla sağlanmış ideolojiler dışında farklı bir düşünceyi ifade etme ve yayma gibi durumlar söz konusu olamamaktadır. Diğer yandan total sistem, iktidarın ortak çıkarlarını korumak ve bu çıkarlarına zarar verebilecek olası tüm muhalif sesleri ve eleştirileri bertaraf etmek için, rejime uygun bir şekilde toplumsal birlik ve beraberlik sağlamak durumundadır.

Toplumsal birlik ve beraberliği sağlamak için de en önemli aygıt kitle iletişim araçları olurken rejimin tekdüze bir yaşam anlayışı dikte ettiği görülmektedir. Bu anlamda total rejimi uygulayan devletlerde kurmuş oldukları ideoloji ekseninde geliştirilen bir takım kültürel kodlara rastlamak mümkündür. Kültürel kodlar

kendilerinin çerçevelediği iyilik, adalet, düzen ve refah toplum anlayışı ile benimsetilmektedir. Toplum-hedef şeklinde vurgulanan bu mekanizma aslında siyasi devletçiliktir ve siyasi devletçi görüş pozitif şiddeti meşrulaştırarak bireyleri iktidar seçkinlerinin birer aracı kılmanın yolu olmaktadır. (Erdoğan, 1995:45)

Merkezi iktidar ve ideoloji unsurlarından sonra gelen en önemli yapı taşı teşkilat biçimlenmesinde görülmektedir. Total zihniyet, teşkilat yapısı aracılığıyla toplumu siyasetin içine yerleştirmekte ve böylece merkez ile ideolojinin pratiğe geçme yönünü vurgulamaktadır. Siyasi mobilizasyon biçiminde kurgulanan politikalar, topluma dayattıkları iktidarın varlığını yine toplum tarafından benimsenmesi ve total iktidarı meşru kılma çabaları ile geliştirmektedir.

Totaliter rejimlerdeki baskıcı mekanizmanın işlerliği aynı zamanda hiyerarşik bir temellendirme ile sağlanmaktadır. Bu bakımdan iktidar siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak belli bir formasyonda biçimlenmektedir. Mevcut hiyerarşinin muhafazası ve korunup geliştirilmesi için ise bir ideolojinin varlığı gerekmektedir. İdeoloji ile toplumsalın tahakküm altına alınabilmesi için bireyler yönlendirilmekte, farklı düşünmeleri engellenmekte ve sistem meşruiyetini bu şekilde korumaktadır. Toplumdaki farklı sesleri sisteme entegre etmeye çalışan totaliter iktidar, erken çocukluk döneminden itibaren verdiği eğitimlerle, gelecek olan yeni neslin sisteme sıkı sıkıya bağlı bireylerden oluşmasını önemsemektedir. Bu süreçte bireylere verilen ilkelerle neyin iyi neyin kötü, hangi davranış meşru hangisi meşru değil, bunlar öğretilerek bireyin toplumsallaşması, ideolojik hegemonya içerisinde eritilmesi sağlanmaktadır. Böylece bireyler hem toplumsal hem de siyasal olarak hangi yargısal ölçütlere göre davranacaklarını, uyumlu fertler olacaklarını, yargılanacaklarını ve cezalandırılacaklarını öğrenmektedirler. Bu bağlamda ideolojik, bütüncül ve hiyerarşik yapısı ile, total rejimlerin oluşturmaya çalıştıkları tahakküm alanında başarılı olmaları için sembolik bilgi ve merkezi anlamlar önem taşımaktadır.

Semboller üzerinden verilen baskın ideoloji ve rejim merkezli anlam mekanizması da medya yoluyla işlenmekte, toplum, verilmek istenen mesaja içkin bir hale getirilmektedir. Böylece toplum siyasal iktidara yabancılaşmamakta, mobilize edilerek aktif hale getirilmeye çalışılmaktadır. Yine bu süreçte verilen mesajı almak

istemeyen, ideolojinin karşısında bireyler olabilmekte, bu bireyler ise yine merkezi otoritenin topluma öğrettiği şekilde, yine aynı toplum tarafından dışlanmaktadır. İdeoloji, insan varlığının bütün hayati yönlerini kaplayan ve toplumda yaşayan herkesin edilgen bir hale getirildiği bir doktrine dönüşmektedir. (Gözübüyük Tamer, 2017:127-130) Bu anlamda böyle bir rejime sahip toplumda, kitle iletişim araçlarında farklı düşünce ve bilgilerin olması mümkün görünmemektedir.

Kitle iletişim araçlarının totaliter iktidarların sözcüsü konumunda olduğu bu rejimlerin semboller üzerinden verdikleri ideolojileri, medyanın dolayımlama teknikleri ile açıklamak olasıdır. Dolayımlama bir olayın farklı bir şekilde anlatılarak çarpıtılmasını ifade etmektedir. Anlam dünyasını özellikle sürekli ve kesintisiz haber akışı içerisinde değiştirmek ya da mevcudiyetini güçlendirmek amaçlı olan medya iletileri, totaliter rejimler için büyük önem taşımaktadır. Söylemlere sembollerin yanında eşlik eden dil ve destansı ya da mitolojik unsurlar totaliter iktidar için büyük bir gerekliliktir. Çünkü iktidar hayatın tüm alanlarını politize etmek istemektedir ve bu anlamda dil günlük kullanım açısından belirleyici en önemli etken olmaktadır. Diğer yandan dil belli bir kültür geçmişine sahiptir ve bunu mitlerle desteklenen kahramanlık vb. destansı hikayelerle zemin etmek gerekmektedir. Mevcut bireylerin bu anlamda tarihin tahrifine şahit oldukları total rejimler, yetişen yeni nesil için de yeni bir tarih yazmaktadır. Bu bakımdan da medya bu rejimlerin mihenk taşı olarak görülmektedir. (Çetin, 2002:18)

Brezezinski total rejimlerde toplumu bu rejime bağlı kılan unsurları anlatırken denetim ve kontrol mekanizmalarına dikkat çekmektedir. Bu anlamda total rejimlerin toplumda düzeni sağlamasındaki ön koşul denetim olmaktadır. Bu denetim araçlarının başında iletişim araçları gelmekte; izleme yöntemleri, gözetleme araçları, ekonomik iz kayıtları, vergi oluşturma, propaganda, eğitim kurumları ve teknolojik araçların yönetimi gibi eylemler ile total yapılaşma güvence altına alınmaktadır. (Çetin, 2002:16-17)

1.4. Temel Basın Kanunları ve Denetim Kurumları

Hukukun ortaya koyduğu yasalar somut verilere dayanmaktadır. Bu bağlamda hukuk alanında yapılacak değerlendirmelerde nesnellik büyük önem taşımaktadır. Ahlak ise kendine özgü düzeni ve kişiden kişiye ya da toplumdan topluma değişen yapısı itibariyle özgür seçimlerde bulunabilecek bir zemin sağlamaktadır. Hukuk ve ahlak ayrımının yapılması ise öncelikle Anayasalar başta olmak üzere tüm kanunlar ve konu itibariyle basın kanunları açısından zaruridir.

Yasalar belli bir yaptırım gücüne haizdir ve bu güçlerini oluşturulmuş olan ceza sistemiyle toplumsal yaşamın düzenine yönelik eylemsellerde göstermektedir. Bunun yanı sıra insanlara bazı haklar da tanıyan hukuk mekanizması kitle iletişim araçları bakımından değerlendirildiğinde önem arz etmektedir. Çoğu ülkede hukukla içkin bir şekilde benimsenmiş olan ahlak kuralları ise, tatbik edilen yasanın çoğu zaman, hukuk mu ya da ahlak kuralı mı olduğunun önemsenmeyecek şekilde benimsendiği görülmektedir. Bu anlamda ahlak kurallarını da en az hukuk kuralları kadar önemli bir şekilde, insan hareket ve davranışlarını doğru ve yanlış, iyi ve kötü şeklinde ayıran ve ortaya insan haklarını çıkaran tarihi iz kayıtlarında okumak uygun ve yerinde olacaktır.

Hukuk kurallarının doğası gereği içinden çıktığı toplum ile belirlendiği, yine aynı toplumun siyasi, ekonomik ve kültürel dokularından etkilendiği görülmektedir. Yaptırım gücü açısından bakıldığında ise yine insanı merkezine alan bir anlayıştan söz etmek mümkündür. Hukuk ve ahlak karşılaştırmasındaki perspektifi tanımlamak önemlidir. Hukuk ve ahlak, her ikisi de insan fiil ve davranışlarını düzenleyici kurallardır. Ahlak kural ve ilkesi, belirli bir şeyin yapılması ve yapılmaması hakkında insan vicdanıyla ilintilidir. Dolayısıyla ahlak hükmü insan içi bir görüşe dayanmaktadır. Hukuk ise, dış ve fiziki görünüşten ileri gelmekte, insan fiillerini objektif olarak karşılaştırarak incelemekte ve ölçmektedir. Buradaki odak nokta olan bir şeyi yapmak ya da yapmamak eylemseli, başkası tarafından konan bir emirden kaynaklanmaktadır. (Özgen, 2006:61)

Basın ile ilgili kanunlara bakıldığında basının ilk ortaya çıkış amacıyla paralellik gösteren bir yapıdan bahsetmek, konuyu temellendirmek anlamında önem teşkil etmektedir. İlk yazılı basın ürünleri insan ihtiyacının ekonomik yönüne işaret

ederken ilk iletişim yapılaşmasının Batı merkezli olduğu görülmektedir. İnsanlar iletişimle ilgili ihtiyaçlarında ticaret hayatını ön plana alırken devletler, iletişimin çok yönlülüğü ile ilgili çalışmalarla gündeme gelmeye başlamışlardır.

Birtakım söze dayalı kurallarla somut hale dönüşemediği bu iletişim arenasının yasalar anlamındaki ilk sinyali ise basını kısıtlayan yasalarıyla ABD'den gelmiştir. Bu bağlamda kısıtlamaların giderilmesi yönünde değişiklikler görülmüştür. ABD'nin üçüncü Başkan'ı Thomas Jefferson'ın kaleme aldığı ve 1776 yılında kabul edilen "Virginia Haklar Bildirisi", basının sahip olması gereken özgürlüğü esas alması bakımından önemlidir. Buna göre özgün adı "The Virginia Bill of Rights" olan Virginia Haklar Bildirisi'nin 12.maddesi şu hükümleri içermektedir: "Basın özgürlüğü, özgürlüklerin büyük kalelerinden biridir ve hiçbir zaman, müstebit hükümetler dışında bir yönetim onu kısıtlayamaz." (Özgen, 2006:56)

Yine Amerikan Anayasası'nda 1791 yılında yapılan bir değişiklikle söz ve basın özgürlüğü konusunda önemli bir gelişme kaydedilmiştir: "Buna göre, Kongre…söz ve basın özgürlüğünü kısıtlayıcı yasa yapamaz." (Özgen, 2006:57)

Fransa'da ise 1789 yılında yaşanan Fransız Devrimi sonucunda ortaya çıkan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde basın özgürlüğüne vurgu yapılmış ve bu bildirgenin 11.maddesi 1881 tarihli Fransız Basın Kanunu'nda tanımlanmıştır:

"Düşünce ve kanaatlerin özgürce iletilmesi insanın en değerli haklarından biridir. Her yurttaş özgürce konuşup yazabilir ve basım yapabilir, yalnız yasada ön görülen hallerde bu özgürlüğün kötüye kullanımından sorumludur." (Özgen, 2006:57)

1.4.1.Osmanlı Dönemi Temel Basın Kanunları

Uluslararası arenada basının çıkış amacı toplumsal ihtiyaçlar noktasında birleşirken Osmanlı İmparatorluğu tarafındaki basın anlayışı, basının bir nevi hükümet sözcüsü şeklinde hareket etmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu anlamda ilk matbaanın ülke topraklarına giriş tarihi olan 1727 yılı önemlidir. Osmanlı'da matbaa faaliyetleri Batı'ya nazaran tam iki yüz yıllık bir gecikme ile başlamıştır. Basılı yayınların hükümetin yaptığı işleri anlatması ve bir hükümet aracı olarak görülmesi bu noktada

önem teşkil etmektedir. Çünkü tarihi perspektifte bakıldığında çıkan ilk Basın Kanun'larının düşünceyi ifade etme ve yayma işlevselliğine ket vurma yönünde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda genel olarak sansüre yönelik uygulamalarla gündeme gelen basın yasalarını incelemek yerinde ve uygun olacaktır.

Türkiye tarihinin hukuki, politik, sosyal ve kültürel dönüşümünü Türkiye basın tarihi içinde görebilmek, özellikle basına dair ilk yazılı kayıtları incelemeyi gerektirmektedir. Bu anlamda her ne kadar ülke topraklarında yayınlanan ilk gazeteler olarak Vakayi Mısriye ve Vakayi Giridiye bilinse de gazetecilik çalışmalarının başladığı 1831 yılı basınla ilgili fikir verme açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda ilk resmî gazete hükmünde yayımlanan Takvim-i Vakayi devlet adına yayın yapan bir organ olmuştur. Dolayısıyla hukuki herhangi bir soruna yol açması mümkün olmamıştır. İkinci gazete olarak 1840'da yayımlanan Ceride-i Havadis de başta özel bir gazete gibi görünse de devletin desteklediği bir yayın organı olması bakımından yarı resmi bir gazete niteliğini taşımıştır. (Topuz, 2003:40-43)

Gerek bu iki gazete ile görülebilen olası düşünceyi ifade etme ve paylaşma özgürlüğü, gerekse dünya basınındaki kamu odaklı basın anlayışı, Osmanlı Devleti'nde erken bir önlem niteliğini taşıyan birtakım yasal düzenleme ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda ilk özel gazete olan Tercüman- ı Ahval'ın yayımlanmasından yaklaşık iki sene önce harekete geçildiği ve 1858 tarihli Ceza Kanunu ile, basınla ilgili ilk yasal kuralların kabul edildiği görülmektedir. Topuz'un belirttiğine göre gerçekte Fransız Ceza Kanunu, Fransızcadan Türkçeye çevrilirken basınla ilgili maddeler de bize uyarlanmış ve içinde basına yönelik ilk yasaklamaların da bulunduğu hukuki hükümler oluşturulmuştur. (Topuz, 2003:44) Bu kanunun 138.maddesi hem basınla ilgili ilk kanun olması hem de saltanatın aleyhine hareket etmesi durumunda, basınla ilgili olası tehlikeleri bertaraf etme düşüncesi açısından önemlidir:

"Devleti Aliyye'nin emir ve ruhsatıyla açılmış olan matbaalarda Saltanatı Seniyye (yüce saltanat), erbabı hükümet (yöneticiler) ve tebaa-ı Saltanatı Seniyeden olan bir millet aleyhinde gazete veya kitap ve evrak-ı muzirre (zararlı belgeler) tab ve neşrine mütecasir olan (yeltenen) kimselerin, iptida bastırmış olduğu şeylerin zaptiyle derece-i cürmüne göre matbaası muvakkaten veya bütün bütün (kesinlikle) kapatıldıktan sonra on mecidiye

altınından elli mecidiye altınına kadar cezayı nakdi (para cezası) ahzolunur (alınır).” (Topuz, 2003:44)

Kanuna göre iktidar aleyhine yayınlanacak basılı eserler zararlı belgeler olarak gösterilmekte ve bu yönde hareket eden yayın organları hem kapatılma hem de para cezası ile yaptırıma tabi tutulmaktadır. Yine aynı kanunun 139.maddesi genel adaba aykırı mizahi yazılar ile müstehcen görüntülerin yayınlanmasını yasaklarken 213.madde afiş ve yayın yoluyla başkasına asılsız suç yükleyen basın organlarını da hedef almıştır.

Görüldüğü üzere 1858 tarihli Ceza Kanunu'ndaki basın ile ilgili maddeler, ülkede henüz özel bir basın organı olmadığı halde, ön görülen olumsuzluklara işaret eden bir kurallar bütünüdür. Bunda kuşkusuz ilk matbaa faaliyetlerinde hareket eden Yahudi, Ermeni ve Rum azınlıkların yayınlarının etkisi olmuştur. Ancak bu düzenlemeyi takip eden 1860 yılında ilk özel gazete olan Tercüman-ı Ahval ve 1862 yılında yayın hayatına başlayan Tasvir-i Efkâr gazetelerinin özgürlükçü basın anlayışlarına bakıldığında, özellikle yasaklamalarla ilgili basın kanunlarının önünün açıldığını söylemek mümkündür.

Türk Basın Tarihi çerçevesinde ele alındığında ilk basın yasası olarak kabul edilen ve 1864 yılında yürürlüğe giren Matbuat Nizamnamesi, basına yine basın kanunu aracılığıyla getirilen ilk kısıtlamalar açısından önemlidir. Bir çeşit basın tüzüğü olarak da ifade edilen bu kabul taslağının maddelerini sıralamak gerekirse;

“Hangi dilde olursa olsun siyasete ve yönetime yönelik yayın yapmak isteyenlerin önceden izin almaları (md1) gerekmektedir. Yüce devletin iç güvenlik ve asayişini bozacak cinayet ve suçlardan birinin oluşmasına her kim bir gazete aracılığıyla neden olursa…yayını yapan gazeteci de suç ortağı sayılacaktır (md.13). Bir gazeteci saltanata, genel adaba ve ulusal ahlaka aykırı yazılar yazar ve hanedana saldırıda bulunursa (md.15), bakanlar kuruluna (md.16), üst düzey bürokratlara dokunacak söz yazarsa (md.16), yüce devletin dost ve müttefiki bulunan hükümdarlara dokunacak yayın yaparsa (md.17) çeşitli miktar altın ve sürelerle hapis cezasına çarptırılır.” (Mazıcı, 1996:133)

Fransa'dan ithal edilmiş olan Matbuat Nizamnamesi özenti bir yönetmelik olarak anlatılmaktadır. Çünkü Osmanlı Devleti'nde 1864 yılı itibariyle dördü milli

olmak üzere azınlıkların çıkardıkları ile birlikte yaklaşık on gazete yayımlanmaktadır ve bu gazeteler de yönetmelik uyarınca belirtilen sakıncalı durumlara neden olacak güce sahip değillerdir. Fransa'da ise dönem olarak bakıldığında basın geçmişi iki yüz yılı bulmakta, çok sayıda yayın organı bulunmaktadır. (Topuz, 2003:44)

Matbuat Nizamnamesi'nden sonra 1867 yılında basına yönelik çıkarılan bir diğer kararname de Ali (Yüksek) Kararname'dir. Bu kararnamenin çıkma sebebi olarak Tasvir-i Efkâr gazetesindeki "Şark Meselesi" başlıklı yazısı ile Namık Kemal'in memleketin içinde bulunduğu olumsuz şartlarla ilgili ifadeleri gösterilmektedir. Geçici olarak çıkarılan ancak 1909 yılına kadar yürürlükte kalan ve basınla ilgili ciddi sınırlamaların bulunduğu kararnamede; özellikle İstanbul'da yayınlanan gazetelerin dili ve izledikleri yol, memleketin genel çıkarlarına yönelik saldırı, devlete dil uzatmak, salt ortalığı karıştırmak için yapılan yayınlar gösterilerek birtakım müeyyideler uygulanmıştır. Bu müeyyideler arasında gazetelerin geçici ve kalıcı olarak kapatılmasından, yayınlarının bir süreliğine durdurulmasına kadar işlemler yapılmıştır. Ali Kararname yürürlükteyken çıkarılan 1876 sayılı yeni bir kararname ile basına yönelik ilk sansür uygulamasının yapıldığı görülmektedir. Bu zamana kadar uygulanan yaptırımlar yayın organının geçici veya kalıcı olarak kapatılmasına yönelikken bu kararname ile yayın öncesi denetim süreci başlamıştır. Bu anlamda gazetelerin sansürlenen yerleri boş bırakarak yayın yaptıkları görülmüştür. (Topuz, 2003:47)

Osmanlı Devleti'nde geçici de olsa özgürlükten söz edilebilen I. Meşrutiyet dönemi ve basın, yine bu dönemde ilan edilen ilk Anayasa olan Kanuni Esasiye çerçevesinde düzenlenen birtakım hukuki kurallar bakımından önem taşımaktadır. Anayasanın 12.maddesi "basın kanun dairesinde serbesttir" ibaresi ile kanun hükmüyle müdahaleyi ve keyfi olan uygulamaları bertaraf etmesi ile basına yasalarla çizilen biçimseli anlatmaktadır. Bu dönemin özgürlükçü ruhu, gazete ve gazeteci sayılarında artışa sebep olmuştur. Yine bu dönemde temelleri atılan ve uzun bir zaman sonra yürürlüğe giren Matbuat Kanunu tasarısı önemlidir. Mebusan meclisinde tartışmalara yol açan bu yasa tasarısı ile basına tanınmak istenen özgürlük konuşulmuştur. Amerika'nın ileriye gidişi matbuat serbestisi açısından değerlendirilmiş, matbuatın genel anlamda hürriyetin alt yapısı olduğu düşünülmüştür.

Köyler de dahil olmak üzere memleketin her yanında yayın organı olması gerektiği savunulmuş ve iktidarın üzerinde en fazla eleştiride bulunduğu mizah gazeteleri mercek altına alınmıştır. Mizahın kamu eğitimindeki yönlerine odaklanılmıştır. Padişahın onayına sunulan bu yasa tasarısı yürürlüğe girememiştir. I. Meşrutiyet döneminin özgürlükçü havası basına yönelik sınırlamalarla sona ermiştir. (Ceylan, 2006:154)

Sıkıyönetim Nizamnamesi 'nin 1878 yılında uygulanmasıyla basına yoğun sansürlerle müdahale edilen İstibdat Dönemi başlamıştır. Topuz bu nizamnamedeki üç tür sansürün altını çizmektedir:

"1.) Türkçe ve azınlıkların dilleriyle yayınlanan gazetelerin sansürü: Bu sansürün uygulanması amacıyla 1878'de bir sansür heyeti kurulmuş ve bu kurul İçişleri Bakanlığı'ndaki İç Basın Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. 2.) Türkiye'de ve dışarıdan gelen yabancı dillerde basılan gazetelerin sansürü: Bu çeşit yayınların sansürüyle Dışişleri Bakanlığı'na bağlı "Matbuat Hariciye Müdürlüğü" görevlendirilmişti. Bu müdürlüğün Millî Eğitim Bakanlığı ile de yakın ilişkileri vardı. Yabancı ülkelerden gönderilen yayınlar daha gümrükten geçmeden Milli Eğitime bağlı memurların kontrolünden geçiyordu. 3.) Yerli ve yabancı kitap sansürü: Abdülhamit tahta çıkmadan çok önce, daha 1846-47 yıllarında kurulmuş bir Eğitim Kurulu vardı. Bu kurula bazen "Meclis-i Maarif" bazen de "Meclis-i Kebir-i Maarif" 'Büyük Eğitim Meclisi' dendiğini görüyoruz. Bu kurulun görevi, basılmadan önce kitapları incelemek ve gazete çıkarmak isteyenlere "ruhsat" vermekti. Demek ki bu kurul kitap sansürüyle görevlendirilmişti." (Topuz, 2003:54)

Baskı ve sansürlerin devam ettiği 1878-1908 dönemi basına yönelik hukuki düzenlemelerin salt cezai müeyyidelerden oluştuğu bir döneme işaret etmektedir. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile 1908 itibariyle yeniden kazanılan ifade özgürlüğü bu kez gazetecilerin kendi aralarında kurdukları "Osmanlı Matbuat Cemiyeti" isimli bir yapılaşmaya mimarlık etmiştir. Bu dönemde artan gazete ve dergi sayıları, özellikle muhalif yayınlar olması bakımından dikkat çekicidir. Meşrutiyetin yeniden ilanı ile oluşan özgürlük havası memleketin çeşitli yerlerinde birtakım çatışmalara da sebep olmuştur. Bu bağlamda yeni bir basın yasası gündeme gelmiştir.

Genel hükümleri o zamanki Fransız Basın Kanunu'ndan aktarılan ve 14 Temmuz 1909 yılında kabul edilerek yaklaşık 22 yıl yürürlükte kalan Matbuat Kanunu basın özgürlüğünü kısıtlaması bakımından tartışılmıştır. Başta liberal eğilimli görünen kanuna göre gazete çıkarmak için bir ruhsat gerekmezken üzerinde 15 kez yapılan değişiklikle basın yeniden baskı altına alınmıştır.

Matbuat Kanunu başlangıçta basına geniş özgürlükler vermiş, fakat bir süre sonra birçok kısıtlayıcı maddeleri ile tam bir baskı ve denetleyici kurallar bütünü haline dönüşmüştür. Bu sınırlayıcı kurallar genel olarak zararlı yayınların önlenmesi şeklinde ifade edilmiştir. Kanun devletin güvenliğini sarsacak ve halkın isyanına sebep olacak yayınlarda gazetelerin geçici süreliğine kapatılması hükmüne ilaveten edep ve ahlak kurallarına aykırı olan resim ve yazıların toplatılmasını da öngörmektedir. Özellikle kanun içeriğinde 1913 yılında yapılan değişiklik ile devletin iç ve dış güvenliğini tehdit eden yayın organlarının Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılması mümkün hale gelmiştir.

1.4.2.Cumhuriyet Dönemi Temel Basın Kanunları

Cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılması ile birlikte milli mücadele ekseninde oluşan fikir ayrılıkları Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarını olduğu kadar basını da etkilemiştir. Basının bu dönemde mütareke basını ve milli mücadele basını şeklinde ikiye ayrıldığı görülmektedir.

Kurtuluş mücadelesinde Batı odaklı anlayışın ülkenin bulunduğu kötü duruma son vereceği yönündeki İngiliz ve Amerika taraftarı basın ve bu basının milli mücadele hareketine muhalif tavırları, birçok yayın organının ideolojisi halini almıştır. Bu yöndeki yayınlar ile birlikte ülkede oluşan kaos ortamı 1925 Takrir-i Sükûn Kanununu gündeme getirmiştir. "Cumhuriyetin ilk terörle mücadele yasası" olma özelliğini taşıyan Takrir-i Sükûn işlevleri bakımından "Sessizliği Sağlama Yasası" şeklinde yorumlanmıştır. Dönemin Başbakanı Recep Peker, bu yasanın sorumlusu olarak İstanbul basınının aşırıya giden yayınlarını göstermekte ve yasanın bizatihi basına yönelik olduğunu vurgulamaktadır. Peker, Meclis'te yaptığı konuşmasında Doğu'da baş gösteren Şeyh Sait Ayaklanmasının sorumlusu olarak basını hedef almıştır. Bu

bağlamda Doğu'da meydana gelene Şeyh Sait isyanı sonucunda hükümete olağanüstü kısıtlamalar için iki yıl süreyle geniş yetkiler sağlayan Takrir-i Sükûn Kanunu, 4 Mart 1925'de Meclis'ten geçirilmiş, 6 Mart 1925 tarihinde bu kanuna dayanılarak altı gazete birden kapatılmıştır. Gürkan'a göre bu kanun ile Türkiye'de özgür basın ortadan kalkmıştır. (Gezgin vd., 2016:15)

Takrir-i Sükûn Kanunu ile sıkı yönetim ortamında ideolojik, etnik ve dinci gruplarla birlikte Sosyalist basın da saf dışı bırakılmış, yayın organları devletin denetimine geçmiş ve böylece rejim karşıtları tasfiye edilmişlerdir. Bu dönemin ilk evresi 3 Mayıs 1925 tarihinde kabul edilen 1846 sayılı "Havali-i Şarkiye'de İdare-i Örfiye Mıntıkasında Tatbik Edilecek Sansür Talimatnamesi" nin kabulü olmuştur. Bu kararla gazetesi kapatılan çok sayıda yazar ve gazeteci Doğu illerindeki İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmaya başlanmıştır. Dönemin ikinci evresi ise çok partili yaşama geçişi hedefine alan 1931 tarihli Matbuat Kanunu olmuştur. Bu kanunun çıkışında en önemli etken ikinci bir partinin seçimlerde aday olması ve dolayısıyla bazı basın organlarının muhalefet etme yönünde halkı kin ve nefrete yöneltecek şekilde yayınlar yapıyor olmasıdır. Bunun dışında yayınlarda genel olarak argo ve küfür kullanımının artmış olması da sebep olarak gösterilmiştir. (Gezgin vd., 2016:16-17)

1931 tarihli Matbuat Kanunu yürürlüğe girmeden önce sunulan gerekçeli kararda, basının uygar devletlerin sosyal ve siyasi yaşamlarında oynadığı rol ve etkisi üzerinde ciddi bir şekilde durulmuş, fakat bu etki ve gücün kötüye kullanımıyla ülkede düzensizlik hatta tehlike oluşturacak duruma geldiği belirtilmiştir. Yeni yasada, basının önemli bir kuvvet olduğunun altı çizilmiş, gazete çıkarmak isteyenlerin hukuksal güvencelerini sağlama yönünde de önemli bir adım olduğu yönünde beyanlarda bulunulmuştur. (Mazıcı, 1996:147)

25 Temmuz 1931 tarihli Matbuat Kanunu yetmiş maddeden oluşmuştur. Kanunun getirdiği en önemli kısıtlama ise 50.maddededir:

"Madde 50- Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazete veya mecmualar muvakketen tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18.madde hükmü tatbik olunur. Bu

suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramaz." (Odyakmaz, 2003:125)

1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun basınla ilgili olan diğer önemli maddeleri de şu şekilde incelenmelidir:

"Basın özgürlüğü ve basılı eserlerin yayını, bu yasada yazılı hükümlere bağlıdır (md.1). Gazete ve dergi sahiplerinde aşağıdaki kayıt ve niteliklerin bulunması şarttır. Vatan, Ulusal, Savaş, Cumhuriyet ve Devrim aleyhinde bulunup da herhangi bir divan ve mahkeme tarafından mahkûm olmamak (m.12-k). Ulusal Savaş'ta işgal altında düşman emellerine hizmet edici yayın yapmış olmamak (m.12-m) gerekmektedir. Bireylerin kişisel ya da özel yaşamlarını ima yoluyla bile olsa yayınlayanlar para ve hapis cezalarına çarptırılmaktadırlar (m.29). İntihar olaylarını o yerin en büyük zabıta memurundan izin almaksızın yayınlamak yasaktır (md.30). TBMM üyelerine, bakanlar kuruluna, devlet memurlarının onur ve şereflerini kırıcı, zan altında bırakıcı yayınlar yapanlar para ve hapis cezalarına çarptırılmaktadırlar (m.30). Türk Ceza Kanunu'nun 426. ve 427.maddelerine göre müstehcen, halkın ar ve haya duygularını inciten ve ayıp sayılan şeyler yayınlanamaz (m.31). Bir kimsenin namusunu çiğneyecek ve saygınlığını sarsacak ya da şöhret ve servetine zarar verecek bir maddeyi yayınlayarak tehdide ya da şantaja yönelenler TCK'nun 192.maddesi gereğince ceza görmektedir (md.32). Padişahlık ve hilafetçilik yolunda ve komünistlik ve anarşistliğe karşı kışkırtıcı yayın yapılamaz (md.40). 3 Mart 1925 tarih ve 431 sayılı yazı ile T.C. sınırlarına çıkarılmış olanlarla 16 Nisan 1925 tarih ve 481 sayılı Af Kanunu'nun 3.maddesinde yazılı kişilerin gönderdikleri yazıları yayınlamak yasaktır (md.44). Gazete ve derginin sorumluları, bir devlet memuru ya da yetkili tarafından gönderilen cevapları yayınlamak zorundadır." (Mazıcı, 1996:148)

Basın ve yayın yasasını birleştiren 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun bazı maddeleri, 1950 tarihli 5680 sayılı Basın Kanunu ile kaldırılıncaya kadar üzerinde 19 yıl içinde beş değişikliğe uğramıştır. Matbuat Kanunu'ndaki değişiklik maddelerine bakıldığında sınırlama ve sansürleme çerçevesinin genişlediği görülmektedir.

İlk çıkışından itibaren siyaset ile paralel bir yol izleyen basın kanunları genel yapısı bakımından sürekli kısıtlamalar ve yasaklamalarla izlenmektedir. Kanun ve kanun hükmündeki kararnamelerin kronolojik sıralamalarına bakıldığında basın kuruluşları, politika yapıcıların ideolojik tutumlarından en çok etkilenen yayın organları olmaktadır. Bu ideolojik yorumlamalar sansür ve yasaklamalarla 1950

yılında iktidara gelen Demokrat Parti hükümetine kadar devam etmiştir. Bu bağlamda Demokrat Parti'nin seçim kampanyalarında basın özgürlüğü konusundaki olumlu açıklamaları büyük önem arz etmektedir. Bu noktada basının ilk kez açık bir şekilde bir partiyi desteklediği ve desteklediği partinin iktidara gelmesinde önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. (Baran, 2018:393)

Çok partili hayata geçildikten sonra çok sayıda gazete ve gazeteci tarafından desteklenen Demokrat Parti, iktidara gelmeden önce gazete ve gazeteciler ile iyi ilişkiler içinde olmuştur. Basının sorunlarına çözümler getireceği konusundaki söylemleriyle DP'nin muhalefet partisi olan CHP'li gazetecilerin bile desteğini aldığını söylemek mümkündür. Gerçekten de DP iktidara gelir gelmez ilk icraat olarak yeni bir basın yasası çıkarmıştır. Bu yeni yasa ile 1931 tarihli Matbuat Kanunun olumsuz etkileri giderilmeye çalışılmış, yayın organlarında yeniden özgürlükçü bir dönem başlamıştır. Hükümetin basın üzerindeki etkilerinin önemli ölçüde azaltan yeni yasa ile DP, basına henüz iktidara gelmeden önce vaatte bulunduğu sözlerini bu yasa ile yerine getirmiştir. 1950 tarihli yeni basın yasasının ilk maddesi basının serbest olduğunu ifade etmektedir. Ancak 1950 tarihli 5680 sayılı Basın Kanunu'nun özgürlükçü yapısı kısa sürmüş, DP iktidara geldikten kısa bir süre sonra basınla arasındaki iyi ilişkiler bozulmaya başlamıştır. (Baran, 2018:394)

15 Temmuz 1950'da Meclis'te kabul edilerek 21 Temmuz 1950'de yürürlüğe giren, aynı zamanda Cumhuriyet döneminin ilk basın kanunu olan 5680 Sayılı Basın Kanunu ile 1931 Matbuat Kanunu'nun hükümete verdiği geniş yetkiler kaldırılmıştır. Yeni basın kanunu ile artık gazete çıkarmak için izin gerekmemekte, bildirimde bulunmak yeterli olmaktadır. Basın suçlarının Toplu Basın Mahkemeleri'nde görülecek davalar olması bakımından, yeni basın kanunu ile gazeteciliğin güvence altına alındığını söylemek de mümkündür. Bu bağlamda gazete sahiplerinin yayımlanan haber ve yazılardan dolayı ceza almayacakları karara bağlanmıştır. (Baran, 2018:394)

Yeni basın kanununun çıktığı tarihte ayrıca 5681 Sayılı Matbaalar Kanunu da kabul edilmiştir. Halen yürürlükte olan kanunun üzerinde değişiklik olan maddeleri de dahil olmak üzere tamamı aşağıdaki gibidir: (https://www.mevzuat.gov.tr/)

Madde 1 – Matbaa kurulması izne bağlı değildir. Ancak matbaa açılmadan evvel kurulacağı yerin en büyük mülkiye amirine bir beyanname verilir. Bu beyanname, matbaayı açacak olan kimse ve varsa ortak veya mümessilleri taraflarından imzalanır ve bunların adları, soyadları, tabiiyetleri, ikametgâhları, matbaanın yeri ve hangi dillerde, hangi tabı sistemiyle çalışacağı yazılır ve gerekli vesikalar eklenir.

Madde 2 – Beyanname muhteviyatında herhangi bir suretle vukua gelecek değişiklikler, bu değişikliklere taallük eden vesikalarla birlikte beş gün içinde birinci maddede yazılı mercie bildirilir.

Madde 3 – Bu kanun hükmüne göre beyanname vererek matbaa açanlara (tabi) denir.

Madde 4 – Tabiler, bastıkları eserlerden ikişer nüshasını basmanın sona erdiği günün çalışma saati içinde, bulundukları yerin Cumhuriyet Savcısı ile en büyük mülkiye amirine vermeye mecburdurlar. Bu hüküm, cemiyet ve aile münasebetlerine taalluk eden ve ticaret ve sanat işlerine münhasır bulunan davetiyeler, ilan, formül, sirküler, kartvizitler ve yalnız seçim yerini ve zamanını gösteren kağıtlarla adayların adlarını bildiren rey pusulaları gibi basılar hakkında uygulanamaz.

Madde 5 – Basın Kanunu gereğince mevkutenin çıkarılması için lüzumlu beyannamenin verildiği anlaşılmadıkça mevkutelerin matbaalarda basılması yasaktır.

Madde 6 – (Değişik: 23/1/2008-5728/132 md.) Bu Kanunun 1 inci maddesine göre beyanname vermeden matbaa açanlarla 2, 4 ve 5 inci maddeleri hükümlerine aykırı hareket edenler, Cumhuriyet savcısı tarafından yüz Türk Lirasından beşbin Türk Lirasına kadar idarî para cezasıyla cezalandırılır.

Madde 7 – (Değişik: 23/1/2008-5728/133 md.) Hakikate aykırı beyanname veren kimse, üç aydan iki yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.

DP'nin iktidara geldikten sonra basınla ilgili demokratikleşme icraatları yeni basın yasasının kabulünden kısa bir süre sonra değişiklik göstermiştir. İktidarı eleştiren bir basının mevcudiyetinin, yine iktidar tarafından tahammül edilemeyen bir basın ile şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda dönemin Başbakanı Adnan Menderes 30 Mart 1952'de 20 gazeteci ile bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda iktidar tarafından beyan edilen parti ve gazete ilişkisi dikkat çekicidir. Tıpkı vatandaşların bir partiye üye olmaları gibi gazetelerin de partisi olması gerektiği vurgulanmış, bunun gazetelerin bağımsızlığını etkilemeyeceği ifade edilmiştir. İlerleyen zamanlarda

basına yönelik baskıların sürekli olarak artma eğiliminde olduğu görülmüştür. 9 Mart 1954'de kabul edilen ve 17 Mart 1954'de yürürlüğe giren "Neşir Yoluyla ve Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun" ile birçok alanda para ve hapis cezaları görülmektedir. Kişilerin manevi ve maddi haklarına işaret eden itibar ve servetleri ile devletin siyasi ve ekonomik itibarını sarsacak türde yalan habere kadar pek çok baskının yer aldığı bu kanun ile basının kısıtlanması sağlanmıştır. Basının eleştirilerine rağmen 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan seçimlerde Demokrat Parti yeniden iktidara gelmiştir. Bu kez basının değil halkın desteğini aldığını beyan eden parti basın ile ilgili baskıları daha da yoğunlaştırmıştır. 7 Haziran 1956 yılında kanun üzerinde kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır. Genişletilen basın yasasında yapılan ilave hükümlere göre; resmi görevde olanları küçük düşürmeye, hor görmeye, aşağılamaya ilişkin yapılan yayınlarda 1 yıldan 3 yıla kadar hapis ve ağır para cezaları verilecektir. Topuz'a göre bu dönemde resmi görevlerle ilgili haber yapan gazetecilere "ispat hakkı" tanınmadığı için pek çok gazetecinin hapse girdiği görülmüştür. Bu yönde yapılan baskılamaların basın özgürlüğüne yer bırakmadığı aşikardır. (Topuz, 2003:195-197)

Demokrat Parti'nin basına yönelik kısıtlamaları uluslararası arenada da tepkilere sebep olmuştur. Basına yönelik yasaklama ve uygulamalar Milletlerarası Basın Enstitüsü tarafından protesto edilmiştir. Enstitünün çıkarmış olduğu Temmuz 1956 tarihli "Türk Gazetecileri Vesayet Altında" başlıklı yayının satırlarını Hıfzı Topuz aktarmaktadır:

"Halkı telaşa düşürecek haberlerin yayılması yasak edilmiştir. Bir parti içinde görüş ayrılıkları olduğunu yazmak yasaktır. Meclis toplantılarının yazılması sınırlandırılmıştır. Cezalar ağırlaştırılmış, sorumluluklar artırılmış, haberleşme olanakları daraltılmıştır. Yeni kanunlar basın özgürlüğü için çok ağır birer tehdit sayılır. Enstitü, Türk basınının çok büyük çoğunluğunun yeni tedbirleri protesto etmesini sevgiyle karşılar, basın özgürlüğünün ve demokratik kuruluşların korunması için savaşan Türk gazetecilerine saygılarını bildirir." (2003)

Milletlerarası Basın Enstitüsü 1958 yılında Adnan Menderes'e gönderdiği bir mektup ile basının üzerindeki baskılar konusunda uyarıda bulunmuştur. Enstitü, ülkenin iç işlerine karışmak amacı taşımadıklarını ancak matbuat hürriyetlerinin tüm

ülkelerde korunması gerektiğini ve bunun görevleri olduğunu belirtmiştir. Görüldüğü üzere ülke basınının içinde bulunduğu kötü şartlar uluslararası alanda da ses bulmuştur. Fakat tüm bu tavsiye ve uyarılar DP hükümeti tarafından dikkate alınmamıştır.

Demokrat Parti iktidarının basına yönelik olumsuz politikaları 1958 yılında da devam etmiş, yeni çıkardıkları bir başka kararname ile basına ekonomik yönden de zarar verme eğilimleri görülmüştür. İlan ve reklamların tek elden dağıtımını kabul eden iktidar, 1960 yılında kurdukları Tahkikat Komisyonu ile yasağa uymayan gazete ve dergilerin basımı ve dağıtımına izin verilmeyeceğini, yayın yasaklarına uymama konusunda ısrar eden gazetelerin ise kapatılacağı yönünde karar almıştır.

Başta basına yönelik baskı ve yasaklamalar olmak üzere genel olarak ülke içinde yaşanan kaos ortamı ordunun hükümete müdahalesi ile sonlamış ve 27 Mayıs 1960 tarihinde İhtilal ilan edilmiştir. İhtilal Türk basınında coşkuyla karşılanmış ve DP iktidarında yürürlüğe giren basın kanunları üzerinde kapsamlı düzenlemelere gidilmiştir. Neşir yoluyla veya radyoyla işlenecek cürümler hakkındaki 6334 ve 6732 Sayılı Kanun'lar 12 Ekim 1960'da 94 Sayılı Kanun'la iptal edilmiştir. Basının ispat hakkını yeniden kazanması 1 Aralık 1960'da Ceza Kanunu'nun 481.maddesinde yapılan değişiklikle mümkün olmuştur. Basına yönelik kapsamlı düzenlemenin ise 1961 Anayasası ile yapıldığı görülmektedir. (Baran, 2018:395)

Bu düzenlemeler ile basının özgür olduğu ve sansür edilemeyeceği; basın alanında faaliyet göstermek için bir ön koşul aranmayacağı ve mali teminat istenmeyeceği; gazete ve dergi kapatma, toplatma, yayın yasağı koyma gibi işlemlerin ancak Anayasa'nın temel ilkeleri çerçevesinde çıkarılan kanunlarla düzenlenebileceği belirtilmiştir. Bu dönemde ilk kez basın çalışanlarının haklarına yönelik yasalaşmaların da yapıldığı görülmektedir. Özellikle basın işverenleri çevresinde tepkilere yol açan ve gazetecilerin haklarını güvence altına alan "Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştırılanlar Arasındaki Münasebetleri Düzenleyen 5953 Sayılı Kanun" ve bu kanuna ilaveten getirilen, 4 Ocak 1961 tarihli 212 Sayılı yasanın maddeleri önemlidir. Bu maddeler, iş sözleşmesinin yazılı yapılmış olması zorunluluğu, fikir ve sanat işlerinde çalışma, ücret karşılığında çalışma, iş karşılığı ücret, ücretin ödenme

zamanı, normal çalışma süresi, fazla mesai, hafta tatili, sözleşmenin akdi, toplu iş çıkarma, sözleşmeden doğan tazminat hakları, tazminat tutarının hesaplanması gibi konuları içermektedir. (Karahisar, 2008:67-80)

Basınla ilgili sınırlamalar ve yasaklamalardan sonra yürürlüğe giren ve aynı zamanda basın çalışanlarının haklarına da sahip çıkan kanunlar 1960'ların başında yoğunluk kazanmıştır. Bunun en önemli sebebi 1961 Anayasası'nın basını ilgilendiren alanlarda yaptığı değişiklik ve yeni düzenlemeler olmuştur. 1924 Anayasası'nın "Matbuat kanun dairesinde serbesttir." şeklinde yer alan ve basın özgürlüğünü hükümet çıkarlarıyla özdeş tutan maddesi yerine, 1961 Anayasası ile "Basın hürdür, sansür edilemez", ifadesi getirilmiştir. Topuz 1961 Anayasası'nın basınla ilgili olarak getirdiği düzenlemeleri şöyle sıralamaktadır:

"Basın hürdür, sansür edilemez," ifadesi ile her ne koşulda olursa sansür yasaklanmış, özel kanunlarla, sıkıyönetim rejimiyle veya herhangi bir olağanüstü durum nedeniyle basına sansür konulmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. "Yayın yasağı konulamaz," ifadesiyle tarihimizde daha önceleri birçok örneğine rastladığımız, hükümetlerin hoşlarına gitmeyen haberlerin yazılmasına engel olan kararlarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Ancak yargılamanın zarar görmemesi amacıyla ve yargıç kararıyla yayın yasağı konabileceği belirtilmiştir. "Gazete ve dergiler toplatılamaz," ifadesiyle gazete ve dergilerin toplatılmasının önlenmesi amaçlanmış olsa da kanuni sınırlar içerisinde hâkim kararıyla gazete ve dergilerin toplatılabileceği kanunda yer almıştır. "Gazete ve dergilerin kapatılması" hususunda da benzer bir durum söz konusudur. Kanun maddesi gazete ve dergilerin 57. maddede yer alan fiillerden dolayı mahkûm olma durumunda, hâkim kararıyla kapatılabileceğini belirtmektedir. Aslında siyasi partilerin temelli kapatılma koşullarının belirtildiği bir madde olan 57. maddede yer alan koşulların yani gazete ve dergilerin millî güvenliğe, kamu düzenine, genel ahlaka, insan hak ve hürriyetlerine dayanan millî, demokratik, laik ve sosyal cumhuriyet ilkelerine ve devletin bölünmezliğine aykırı yayınlardan mahkûm olmaları halinde mahkeme kararıyla kapatılabilecekleri belirtilmektedir. Yine aynı madde "Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır," diyerek basın özgürlüğünün kullanılmasıyla ilgili olarak devlete bazı sorumluluklar da yüklemektedir." (Topuz, 2003:198)

Yeni yasalar ile basın gelirleri anlamında da yeni düzenlemeler olduğu görülmektedir. Bu bağlamda 7 Ocak 1961 tarihinde 195 Sayılı kanunla "Basın İlan

Kurumu" oluşturulmuştur. Bu kanunla "Resmi ilanlar ve yabancı menşeli reklamlar bu kurum kanalıyla yayınlanabilir" hükmüyle bütün ilan ve reklamların serbest bırakıldığı görülmektedir. Aynı kanun altı kez güncellenmiş haliyle günümüze kadar gelmiştir. (Baran, 2018:396)

27 Mayıs 1960 yılında yaşanan darbe, bir kısım basın tarafından eleştiriyle karşılanmış, bu eleştirel fikirler etrafında yayınlar yapılmıştır. Bunları önlemek amacıyla 7 Mart 1962 tarihinde 38 Sayılı Tedbirler Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla İhtilali söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür ve başka araçlarla yersiz, haksız veya gayrimeşru göstermeye çalışanların suçlandığı görülmektedir. (Topuz, 2003-236)

Basının yayımcılık faaliyetlerinde radyonun yanı sıra televizyon yayınlarına da imkân sağlayan ve 1 Mayıs 1964 tarihinde yürürlüğe giren 359 Sayılı TRT Yasası, basın kanunları arasında önem teşkil etmektedir. Öncelikle tarafsız ve özerk bir kamu kuruluşu şeklinde ifade edilen yasa, 1972 yılının şubat ayında çıkarılan 1568 Sayılı yasa ile özerk bir iktisadi kuruluş olmaktan tamamen ayrı tutulmuş, tarafsız bir kuruluş şeklini almıştır. Bu değişikliğin en önemli sebebi ise 12 Mart 1971 Muhtırası kaynaklı olmasıdır.

1971 tarihinde yapılan değişiklikle 1488 Sayılı Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla basın özgürlüğünün kullanımına yönelik birtakım ölçütler getirildiği görülmektedir. Devletin bütünlüğünü, kamu düzenini, ulusal güvenliği ve genel ahlakı korumak, kişilerin onuruna ve haklarına saldırıyı, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek, yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak gibi sebeplerle basın özgürlüğünün sınırlandırılabileceği hükmü kabul edilmiştir. Yine aynı sebeplerle 1961 Anayasası'nda yer alan 28.ve 29.maddelerdeki "Toplantı Hak ve Hürriyetler" ile "Dernek Kurma Hakkı" 1488 Sayılı Kanun ile değişikliğe uğramıştır. Mili güvenlik, devlet kamu bütünlüğü ve genel ahlak kıstas alınmıştır. Bu düzenleme ve değişiklikler ile ilgili uluslararası sözleşmelere bakıldığında, yeni kanunların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10.maddesi ile paralellik gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda AİHS'nin 10.maddesinin ikinci bölümü temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını bağlayan koşullar açısından en önemli dayanak noktası olmuştur. Bu maddeye göre, kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlüklerin, demokratik bir

toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabileceği ifade edilmiştir. (Birol, 2012:52-53)

12 Eylül 1980 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ülke yönetimine el koymasıyla birlikte demokratik hayat bir kez daha kesintiye uğramış ve yeni bir anayasa gündeme gelmiştir. 1971 Muhtırası gibi 1980 darbesi de hedefine 1961 Anayasası'nı almış, hürriyet/otorite dengesinde 1961 Anayasası'nın aksine otorite tarafına ağırlık verilmiştir. Bu bağlamda 1961 Anayasası "Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasî, iktisadî ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddî ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar" diyerek söz konusu hakların kullanımıyla ilgili devlete sorumluluk yüklerken, 1982 Anayasası "Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder" diyerek söz konusu hakların kullanırken bireylere sorumluluk yüklemektedir.

1980'li yılları ve oluşturulan yeni Anayasa'yı Türkiye'nin siyasal ve toplumsal tarihi açısından iki farklı şekilde yorumlamak gerekmektedir:

"İlki, gittikçe kötüleşen, kimsenin can güvenliğinin olmadığı, her gün onlarca kişinin teröre kurban gittiği bir dönemin bitişi ve çeşitli zorlamalarla dahi olsa huzur ve güven ortamının bu kaosun yerini almasıdır. İkincisi ise sağlanan bu ortamda hükümetin anti demokratik uygulamalarla dönemin sorumlusu ilan ettikleri kurum ve kaynakları bastırmaya ve pasifize etmeye çalışmalarıdır. Bu sürecin oluşmasındaki en büyük etkilerden biri toplumun o güne kadar kaybettiklerinin bu süreç ve devamında kaybedeceklerini görmesini engelleyecek kadar toplumun hafızasına kazınması, bir diğeri de kesinlikle bir muhalefetle karşılaşmış olmasıdır. Daha doğrusu oluşacak muhalefete şiddetle karşı konulmuştur. Bu çabaların sonucu 80 Anayasası ve sonuçlarında kendini göstermiştir." (Büyükbaykal Ilgaz, 2012:116)

Askeri darbe sonrası basın alanında kısıtlama ve yasaklamalar meydana gelmiştir. Bu bağlamda 2 Haziran 1981 yılında Milli Güvenlik Konseyi'nin 52 numaralı karar ile basın faaliyetlerine getirdiği yasaklar önem teşkil etmektedir. Yapılan yasaklamaların basın yayınlarının içeriklerine yönelik olduğu görülürken, yapılan darbede oluşan sıkı yönetim hali ve bu sıkı yönetim komutanlıklarının koyduğu çok sayıda yasağı eleştiren yayınlar mercek altına alınmıştır. Bu noktada 52 numaralı karar uyarınca kamu davası açılıncaya kadar haklarında soruşturma ve kovuşturma yapılan siyasi parti, işçi teşekkülleri, meslek kuruluşları, dernek ve siyasi kişilerle ilgili olarak kamuoyunu yanıltıcı, ilgilileri etkileyici yazı yazmak, sözlü veya yazılı beyanda bulunmak, yorumlar yapmak, açılan kamu davalarında verilecek mahkûmiyet veya beraat kararları kesinleşinceye kadar, ilgilileri suçlayıcı veya savunucu herhangi bir yorum veya yayında bulunmak ise yasaklanmıştır. (Özdemir, 2009:69)

Öncelikle askeri taraf ile ilgili görülen sınırlandırıcı ve yasaklara dayalı düzenlemeler, basına sansürün daha da geniş bir çerçevede olacağının sinyalini vermiştir. Bu bağlamda 2950 Sayılı Kanun'la Basın Kanunu'na eklenen ek 2.maddede Anayasa'nın 28.maddesinin son fıkrası temel alınmıştır. Bu madde ile belirli suçlardan mahkûm edilen basın mensuplarına ait yayın organlarının üç aydan bir yıla kadar kapatılması ön görülmüştür. Yine bu ek madde ile kapatılmasına rağmen yayına devam eden basın organlarına ise ağırlaştırılmış hapis ve para cezaları verilecektir.

1982 Anayasası ile birlikte mevcut Basın Kanunu'nda da birçok değişiklik yapıldığı görülmektedir. 25 Ekim 1983 yılında kabul edilen Olağanüstü Hal Kanunu ile Bölge Vali'lerine birtakım yetkiler verilmiştir. Bu yetkiler; gazete, dergi, broşür, kitap, el ve duvar ilanı ve benzerlerinin basılmasını, çoğaltılmasını, bunlardan olağanüstü hâl bölgesi dışında basılmış ve çoğaltılmış olanların bölgeye sokulmasını ve dağıtılmasını yasaklamak veya izne bağlamak; basılması ve neşri yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş ve benzeri matbuatı toplatmak" gibi yetkiler verilmiştir. Kanunun 25. maddesi ise "özel maksatla kamunun telaş ve heyecanını doğuracak şekilde asılsız ve mübalağalı havadis, haber yayanların 3 aydan bir yıla kadar hapislerini, bu suçların basın ve yayın organları aracılığıyla işlenmesi durumunda cezaların bir misli artırılması" şeklinde düzenlenmiştir. 1990 yılında bu yasanın

uygulanması yolunda Bakanlar Kurulu'nun yayınladığı Kanun Hükmünde Kararname ile bu kanunda saptanan cezalar büsbütün ağırlaştırılmıştır. 10 Kasım 1983 yılında yapılan değişiklik ile Toplu Basın Mahkemeleri kaldırılmış ve kanunun "Yabancı memleketlerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye'ye sokulması ve dağıtılmasının Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanması" ile ilgili 31.maddesi değiştirilerek, buna "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, milli güvenliğe, kamu düzenine, genel asayişe, kamu yararına, genel ahlaka ve genel sağlığa aykırı basılmış eserler tanımı eklenmiştir" (Resmi Gazete, 1983) Yeni düzenleme ile birlikte basın davalarında zaman aşımı süresi iki katına çıkarılırken, sorumlu müdür olma koşulları zorlaştırılmış ve sorumlu müdür de dahil olmak üzere hakkında hüküm verilmiş basın çalışanına uygulanan para ve hapis cezaları artırılmıştır. Bu düzenleme ile ayrıca basılı yayınların dağıtılması, engellenmesi ve toplatılması gibi faaliyetler resmileştirilmiştir. 1982 Anayasası'nın basın bakımından olumlu sayılabilecek bir yanı ise cevap ve düzeltme hakkı konusunu ele alması ve basın özgürlüğünü az da olsa sağlama çabaları ile görülmektedir. (Salihpaşaoğlu, 2007: 179-180)

Basınla ilgili yasal düzenlemelerin giderek arttığı bu dönemde, 1986 yılındaki ANAP hükümeti, gazete ve dergilerdeki açık saçık resimleri hedef almış, küçüklerin bu içeriklerden olumsuz etkileneceği öngörüsüyle yazı ve resimlerin incelenmesi için Başbakanlık bünyesinde bir kurul kurmuştur. Bu bağlamda 1927 yılında kabul edilen "Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu" yeniden ele alınmış ve 1988 yılında yeniden düzenlenerek son şeklini almıştır. Düzenlenen bu yasaya göre gazete ya da dergi sorumlusunun eserin ön kapağına "küçüklere zararlıdır" yazısını yazması ve eserlerin teşhir edilemeyeceği zorunluluğu getirilmiştir. (Özdemir, 2009:70)

Radyo ve televizyon yayınlarında haberleşme özgürlüğünü sınırlandıran 1982 Anayasası'nın 133.maddesi, radyo ve televizyon yayınlarında devlet tekelini ortaya çıkarmıştır. Bu yasanın 1993 yılında yapılan düzeltme ile devlet tekelinden çıktığı görülmektedir. Bu yayınlar ile ilgili yapılan yasal değişiklikle "kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbest bırakılmıştır", ifadesine yer verilmiştir. Böylece yaşanan haberleşme ve yayın özgürlüğünün giderek artan özel yayın kuruluşlarının önünü açtığını söylemek mümkündür. Devlet tekelinden çıkan yayıncılık anlayışının da bu kez 80'ler itibariyle başlayan neoliberal politikalar eşliğinde çoğalan medya

sahiplikleri etrafında bir tekelleşmeye sebep olduğunu söylemek uygun ve yerinde olacaktır.

Medyada yaşanan tekelleşme faaliyetleri Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun dikkatini çekmiştir. Bu anlamda 1995 yılında birtakım önlemler alınması gerektiği kanaatine varılarak RTÜK tarafından bir yönetmelik yayınlanmıştır. "Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Kuruluşlarında Uyması Gereken Asgari İdari ve Mali Şartlarla Yayın Alanı Yayın Saat ve Süreleri Hakkındaki Yönetmelik" yayınlanarak, aynı zamanda tek bir çatıda toplanan yapılaşmalara da işaret eden, medya holdingleşmesine yönelik şartlar getirilmiştir. (Özdemir, 2009:70)

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 seçimlerinde iktidara gelmesiyle birlikte başlayan Avrupa Birliği ile müzakere süreçleri basın tarafındaki gelişmeler açısından önem arz etmektedir. Hükümet Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi sonucunda müzakerelerin başlayacağını duyurmuştur. Aynı zamanda Yeni Basın Kanunu'na giden bir süreç olması itibariyle önemli olan bu görüşmelerin ilk sinyali, Türk Hükümeti'nin 2001 yılında AB'ne katılım girişimini yansıtan Müktesabatın Kabulüne İlişkin Ulusal Programı kabul etmesiyle başlamıştır. Ulusal Program'ın Siyasal Kriterler kısmında yer alan ilk ifade düşünce özgürlüğünün geliştirilmesine yöneliktir. Bu anlamda 2002 yılı hedefleri arasında basınla ilgili konular önem arz etmiştir. AKP iktidarının seçimleri kazanmasıyla birlikte hızlanan müzakere sürecinde Basın Kanunu'nun yeniden gözden geçirilmesi, basın suçlarının kapsamı ve ön görülen cezalarla ilgili Basın Kanunu'nda değişiklikler ve düzenlemeler yapılması anlamında çalışmalar başlamıştır. (Erimli, 2016:24)

AKP hükümeti AB ile uyum sürecinde yeni bir basın ve ceza kanunu hazırlığı başlatmıştır. Bu anlamda eski Basın Kanunu'nu yürürlükten kaldıran 9 Haziran 2004 tarihli 5187 Sayılı Basın Kanunu ve 26 Haziran 2004 tarihli ve 1 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu önem arz etmektedir. Bu yeni yasalaşmada dikkat çeken en önemli unsur cezai müeyyideler konusunda görülmektedir. 2004 yılında kabul edilen 5187 Sayılı Basın Kanunu para cezalarını yükseltirken hapis cezalarını kaldırmıştır. Bu haliyle her ne kadar iyileştirilmiş bir yasa olarak görülse de yeni düzenlenen Ceza Kanunu ile hapis cezaları yoğunluk

kazanmıştır. Türk Ceza Kanunu'nda Basın Kanunu'ndaki yayın yoluyla hakaret, tehdit vb. konularda hapis cezası olmamasına rağmen, bu konudaki suçların basın yoluyla işlenmesi durumunda hapis cezası öngörülmektedir. Bu anlamda gazetecilerin ayrıca Türk Ceza Kanunu ile cezalandırılmalarının yolunun açıldığı görülmektedir. (Özdemir, 2009:73)

5187 Sayılı Basın Kanunu ile Türkiye, Avrupa Birliği'ne katılım süreci açısından bakıldığında farklı kesimlerin görüş ve önerileriyle hazırlanması açısından demokratik bir çalışmanın ürünü olarak görülmektedir. Kanun gerek dilbilgisi gerekse basın özgürlüğü ile ilgili sakıncalar giderilmeden yürürlüğe girmiştir. Bu anlamda bakıldığında müktesebat yönünden süreci yeterince yansıtamamıştır. İlgili Basın Kanunu maddeleri teknik hatalar, muğlak ifadeler, birbirine ters düşen maddeler ve basın özgürlüğünü kısıtlayan maddeler etrafında çok fazla eleştiri almıştır. Kanun tasarı halindeyken sunulan önerilerin dikkate alınmaması eleştiriler sırasında tekrar gündeme getirilmiştir. Bu bağlamda çok sayıda eleştiri alan ve Yargı'yı etkileme başlıklı olan 19.maddenin 2.07.2012 tarihli 6352 Sayılı Kanun ile iptali gerçekleşmiş, bu maddede belirtilen dava süreleri uzatılarak değişikliğe gidilmiştir. (Erimli, 2016:35)

Gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri ile 2000 yılı itibariyle ağlar arası bağlantıyı mümkün kılan internet ve internet sağlayıcıları ile tüm dijital erişimi imkanlı hale getiren ilk kapsamlı düzenleme 2007 yılında 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun ile yapılmıştır. Bu kanun ile ilk defa internet sağlayıcıları (içerik, yer ve erişim, toplu kullanım) tanımı yapılarak bu sağlayıcıların hak ve sorumlulukları belirlenmiştir. Yasada suçlar bakımından düzenlemeye gidilerek erişimin engellenmesine yönelik usul ve esaslar belirlenmiştir. İnternet ortamlarında hak ihlaline yönelik yayınlarla ilgili içeriğin yayından çıkarılması ve cevap hakkı gibi usullere dair esaslar belirlenmiştir. Yine konusu suç teşkil eden içerikler ya da küçükler için zararlı içeriklerde filtreleme usulü kabul edilmiştir. Bu yasa ile belirtilen suçlarla ilgili şikayetlerin iletileceği İnternet Bilgi Haber Merkezi (ihbarweb.org.tr) kurulmuştur. (https://www.mevzuat.gov.tr/)

İnternet haber sitelerinin de Basın Kanunu kapsamına alındığı yasa tasarısı 10.03.2014 tarihinde TBMM'ye sunulmuştur. Bu çerçevede, 5953 Sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlar ve Çalıştırılanlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkındaki Kanun ile adlandırılan Basın İş Kanunu, basın hayatındaki iş koşulları ve basında çalışan kişiler ile işverenleri arasındaki ilişkileri düzenlerken, bu yasa ile artık haber ve fotoğraf ajansları ibaresine internet haber siteleri de eklenmiştir.

İnternet ortamında yapılan yayınların düzenlenmesi ve kontrol edilmesine yönelik 29.07.2020 tarihinde yeni bir kanun yürürlüğe girmiştir. 7253 Sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile Türkiye'den günlük erişimi 1 milyondan fazla olan sosyal ağ sağlayıcılarına yükümlülükler getirilmiştir. Bu kanuna göre sosyal medya platformlarının Türkiye'de temsilci bulundurmaları gerekmektedir. Böylece herhangi bir hak ihlali ve suç tespit edildiğinde muhataplık oluşturulacaktır.

Asıl olarak 2021 yılının başlarında konuşulmaya başlanan, AKP ve MHP'nin üzerinde çalıştığı sosyal medya düzenlemesi, 26 Mayıs 2022 tarihinde "Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi" adıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştur. Basın, sosyal medya ve internet haberciliğine dair düzenlemeler içeren yeni Basın Kanunu'nun amacının basın özgürlüğü ve basın kartına ilişkin usul ve esasları belirlemek olduğu ifade edilmiştir. (TBMM)

Hazırlanan yeni kanun teklifinde genel olarak internet haber siteleri ve basın kartına ilişkin hükümler yer almaktadır. Teklif 40 maddeden oluşmakta, teklifin ilk 28 maddesi internet haber siteleri ve basın kartı üzerinde durmakta, son iki maddesi de yürürlük maddeleri olmaktadır. Arada kalan on madde ise dezenformasyon ile ilgili hükümler içermektedir. Bu kanun tasarısındaki hem kamuoyunun hem de basın çevrelerinin sorguladığı odak nokta olan madde ise 29.maddedir. Bu madde ile Türk Ceza Kanunu'na yeni bir suç eklenmekte, "Halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma" suçu ile birtakım cezalar öngörülmektedir. (Şerali, 2022:3-4) Kanun Teklifi ile ilgili nihai karar ise TBMM' in Ekim ayındaki yasama dönemine bırakılmıştır. İlgili kanun 7418 Sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun olarak 13 Ekim 2022 tarihinde kabul edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM
GELENEKSEL MEDYA VE DİJİTAL MEDYA ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

İletişim kavramını teknolojik boyutlarıyla incelediğimizde milat olarak kabul edilen en önemli gelişme Gutenberg'in matbaayı icat ettiği 1450'li yıllar olarak görülmektedir. İletişimin geleneksel temasını gözler önüne seren basılı eserler matbaa aracılığıyla okuma ve yazma kültürünü geliştirmiş ve genişletmiştir. Başlangıçta aşamalı bir şekilde yol alan iletişim teknolojilerinin günümüz dünyasında ivme kazanması internet teknolojilerinin ortaya çıkışı ile mümkün olmuştur. Bu bağlamda matbaa ile değişen okuma ve yazma kültürünün yeni iletişim teknolojileri ile önce görmeye ve işitmeye dayalı bir boyuta, daha sonrasında ise süratle interaktif bir ilişki biçimine dönüşmesi bilgi ve haber içerikli yayınların yapısını da etkilemiş; değiştirmiştir.

Gelişen teknoloji ile birlikte dünya medya tarafından yapılandırılan bir hale bürünmüştür. Toplumsal olduğu kadar toplumlararası iletişimi mümkün kılan televizyon kanalları, radyo, sinema, gazete, dergi ve bilgisayarlar sadece haber ve eğlence değil, aynı zamanda bir yaşam tarzının oluşmasına da aracılık etmektedir. (Büyükbaykal Ilgaz, 2018:5)

Geleneksel imkanlarla sağlanan iletişim döngüsü, yüz yüze iletişimi esas alırken bireyler sosyokültürel çevreleri ile örgün ilişkiler içinde bulunmaktaydı. İletişimi kendi çevresiyle sınırlandıran birey, genel olarak uzmanlardan oluşan kitle iletişim araçlarıyla bilgi ve habere erişim sağlamaktaydı. İzler okur kitle salt geleneksel medyanın kitle iletişim araçlarıyla bilgi ve haber içeriklerine sahip olmakta ve dünyayı izlemekteydi. Dijitalleşmeyle birlikte istediği anda ve istediği mekândan ulaşabildiği bilgi ve haber içerikleriyle karşılaşan birey, bunun bir ileri teknolojisi olan interaktif iletişimle artık sürecin hem üreten hem tüketeni haline gelmiştir. Bununla birlikte birey-birey ilişkisinin kesintiye uğramaya başlaması, birey-toplum ilişkisinde de sorunlar çıkmasına neden olmuş; toplumlararası iletişimi mümkün kılan küresel iletişim ile birey ve toplumsalın dejenerasyonu oluşmaya başlamıştır.

Postman'ın iletişim pratiğini teknoloji ile açıkladığı yaklaşımına göre medya ekolojisi ve medyada yaşanan teknolojik dönüşüm birçok sonuçlara sebep olmuştur. Yazıyla başlayıp dijitalleşme ile devam eden süreç, izler okur kitlenin kitle iletişim araçlarında harcadığı zamanı artırırken, günlük yaşamlarını etkileyen ortamlar olmaktadır. Postman, bu bakış açısına derinlik kazandıran bir başka iddiada da bulunmaktadır. Ona göre her yeni teknoloji dahil olduğu ortamın tamamı üzerinde kesin değişiklikler meydana getirmektedir. (2018)

Postman'ın yorumundan da anlaşılacağı üzere aslında tüm kitle iletişim araçları aynı sisteme hizmet etmektedir. Teknoloji, geleneksel anlayışla yol alan gazete, televizyon ve radyo gibi araçların tamamının üzerinde kesin değişikliklere sebep olmuştur. Farklı mecralarda işlerlik gösteren bu kitle iletişim araçlarının tamamını, sayısal tabanlı ve üzerinde yapılan her işlemin kayda alındığı bir veriler bütününde aynılaştıran ortamlar olarak kurgulayan bir dijitalleşme oluşmuştur. Dijitalleşmenin veriler üzerinden kolektif bir anlam kazandığı geleneksel kitle iletişim araçlarının, yine dijitalleşme sebebiyle özünden ciddi ödünler verdiğini söylemek de olasıdır. Bu anlamda gazetelerin web siteleri ile yayın yaptıkları bu ortamlarda hareketli görüntüler ve infografik gibi uygulamalar, gazetenin yeni teknoloji ile yaşadığı dönüşümü göstermektedir. Yine gazete de dahil olmak üzere televizyon ve radyo gibi kitle iletişim araçlarının internet ortamlarında yer alan web siteleri, izler okur kitlenin geri bildirimlerde bulunabildiği, bilgi ve haber içeriklerine anlık müdahale edebildiği alanlar haline gelmiştir. Gazete, televizyon ve radyo gibi geleneksel medyayı temsil eden kitle iletişim araçlarının kolektif özellikleri ve farklı şekillerde sisteme dahil oldukları ve yine bu araçsalların ekonomi politik yönünden kurgulandıkları da görülmektedir. Bu araçsallar geleneksel imkanlarla yayın yaptıkları zaman yer ve süre sınırı gibi ölçeklerle hareket etmekte, içerik, yayın, reklam ve siyaset gibi konuları belli bir disiplin içinde almak durumundalardı. Ancak dijitalleşmeyle birlikte web sitelerinden yayın yapan gazete, televizyon ve radyo gibi araçsalların anlık ve hızlı bir şeklide içerik değiştirmesi, yeni bir reklam ya da yeni bir siyasi söylemi dolaşıma sokması mümkün olmaktadır. Bunun küresel bağlamda bakıldığında faydaları olabileceği gibi hıza kurban giden yanlış ve yalan haberlerin servis edilmesi ya da toplum ve toplumlararası ilişkileri bozacak ideolojik yorumların sunulması da

mümkün hale gelmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı dijitalleşmenin yaşam tarzlarının tamamı üzerinde köklü değişikliklere sebep olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Genel olarak, medyanın anlaşılması için en önemli parametrenin teknoloji olduğunu söyleyen McLuhan, sosyoekonomik sürece odaklanmaktadır. Medyada teknik ve yöntem değişikliğinin ötesinde bir dönüşüme dikkat çeken McLuhan'a göre tüm medya tipleri birbirinden beslenmektedir. Kullanılan dilden, üretilen içeriğe kadar birbirini takip eden kitle iletişim araçlarının kültürel değişim ve ekonomik kazanç konusunda hemfikir oldukları, dolayısıyla teknolojinin köşe taşı olduğu bir iletişim döngüsü yaşandığı görülmektedir. (1964)

Kitle iletişim araçlarının geleneksel anlayıştan dijital mecralara geçişinde temel değişkenin her ne kadar kullanılan araçsallar olduğu düşünülse de özellikle bilgi ve haber içeriklerinin toplanmasından işlenmesine, sunulmasından alınan geri dönüşlere göre şekillenmesine kadar geçen sürelerdeki amaç, anlayış, misyon ve sorumluluklar da değişmiştir. Dijital mecralar geleneksel tutumlardan etkilenirken geleneksel medyanın da dijitalden etkilendiğini söylemek olasıdır. Bu bağlamda öncelikle geleneksel medyanın tanımını ve amacını anlatmak, daha sonra ise dijital ile dönüşen yeni iletişim alanlarının açıklamasını yapmak yerinde ve uygun olacaktır.

2.1. Geleneksel Medya Kavramı

Genel anlamda medya, bilgi ve haber iletilerinin zaman ve mekân içerisinde birbirinden bağımsız hareket eden alıcı kitlelere ulaştırılmasında aracı olan ortam ve araçların tamamını kapsamaktadır. İnternet teknolojilerinin çıkışı ile birlikte analog yayından sayısal tabanlı yayınlara dönüşen medya yapısının radyo, televizyon, gazete ve dergi gibi tek yönlü iletişimin olduğu kitle iletişim araçları, geleneksel medya kavramını ortaya çıkarmıştır. Tek yönlü iletişim gönderici olarak medyanın ürettiği içeriklerin, kitle tarafından alımlanmasında, kitlenin edilgen yani pasif yanına odaklanmaktadır. Bu anlamda geleneksel medya doğası gereği ses, görüntü veya metin gibi bileşenlere sahip olmakta ve izler okur kitle olarak adlandırılan içerik kullanıcısı bu kitle iletişiminde, zaman içinde, geleneksel medya bileşenlerinin bir ya da birkaçı

veya hepsi ile birlikte sürece dahil olmaktadır. Teknolojinin bu bakımdan analiz edilmesi, gelinen son gelişmeler olarak internet iletişimi açısından önemlidir. Çünkü sürece bakıldığında geleneksel iletişimde bir ilk olan gazetelerin sadece okumaya, bir sonraki teknolojik gelişme olan radyo aracılığıyla sadece işitmeye ve geleneksel medyanın son kitle iletişim aracı olan televizyon ile de ses, görüntü ve metin üzerinden yol alan yapısı önemlidir. İzler okur kitlenin içerik üzerinde değişiklik yapmasının mümkün olmadığı bu süreç, aynı zamanda homojen bir kitleyi de işaret etmektedir. Geleneksel medya standardize bir yapıya sahip olduğundan ve mülkiyet yapısının aynı anda tüm kitle iletişim araçlarına sahiplik taşıması bağlamından hareketle içerikleri de birbirine benzer kılmıştır. Dolayısıyla geleneksel medya dönemini, içerik tüketicisi olan kitlenin müdahil olamadığı bir iletişim süreci olarak tanımlamak doğru olacaktır.

UNESCO'nun 1986 yılındaki toplantısında basın teknolojisine dayalı ürünler olan radyo ve televizyon geleneksel medya olarak tanımlanmıştır. Bu toplantıda yeni medya araçları olarak gösterilen video, kablo, uydu yayıncılığı, videotekst ve teletekstir. Anlaşılacağı üzere sınıflandırmada kıstas alınan şey dönemin teknolojisine göre yeni olanın belirlenmesi üzerinedir. Bu anlamda araç ve teknoloji arasındaki farkı belirlemek önemli olmaktadır. İletişim teknolojisi konusunda Erdoğan'ın yaptığı tanımlama bu farka dikkat çekmektedir:

"İletişim teknolojisi, iletişim üretmek için üretilen teknolojik araçlardır. Televizyon, radyo, telefon teknolojinin ürünüdür; teknoloji değildir. Teknoloji, bu araçları üreten makine, emek, bilgi ve ilişki düzenidir. Televizyon araçlarını transfer etmeyle iletişim teknolojisini transfer etmiş olunmamaktadır. Böyle bir durumda ancak iletişim teknolojisinin maddesel bir ürünü transfer edilmiş olunur. Transfer edilen teknolojinin kendisi değil teknolojinin ürünüdür. Televizyon bir teknoloji değil, bir teknolojinin materyal ürünüdür, belli biçimdeki maddesel ifadesidir." (Başer, 2010:40-41)

Geleneksel medya çalışmalarında ilk ele alınması gereken kitle iletişim aracı gazetelerdir. En eski iletişim aracı ve en önemli bileşeni olan gazeteler, yazılı basının en kıymetli ürünleridir. Fotoğraf, resim ve grafik yanında yazı, gazetenin temel unsurudur. (Akdoğan, 1994:104) İletişimin temelinde var olmak, varlığını ortaya koyabilmek vardır ve bu anlamda yazı kalıcılığı sağlamıştır; kod açımına elverişlidir ve okuyucuya tekrar etme olanağı sunan, istediği süratle ilerleme imkânı sağlayan bir

iletişim aracıdır. İlk düzenli gazeteler 17.yüzyılda ortaya çıkmıştır. Geleneksel medyanın mihenk taşı olan gazetelerin 20.yüzyıl itibariyle gelişen internet teknolojileri ile birlikte etkisi azalmaya başlamıştır. Günümüzde basılı alternatiflerin azaldığı yazılı basında, çoğu gazetenin internet uzantısı da bulunmaktadır.

Geleneksel medyanın ikinci önemli iletişim aracı radyodur. 19.yüzyılda ortaya çıkan radyoların öncelikli kullanıcısı kamusal mekanlar olmuştur. Halk evleri, dernekler, pazar yerleri, kahvehaneler radyo yayını ile tanışılan ilk yerlerdir. Radyonun geleneksel medyadaki en büyük rolü zihinsel görüntü yaratma gücünde bulunmaktadır. Bu anlamda radyo dinleyicinin kelimeler, ses efektleri ve müziği ile reklamı yapılan ürün ya da hizmet hakkında kendi resmini yaratması olanağı sağlamaktadır. (Altunbaş, 2003:70) Süreç içerisinde evlere giren radyonun yine internet teknolojileri ile birlikte web siteleri ile yayın yapmaları mümkün olmuştur. İnternet tüm radyo frekanslarına ulaşmayı sağlamaktadır.

Televizyon ile birlikte geleneksel medyanın hızlı bir şekilde dönüşmeye başladığı görülmektedir. 20.yüzyılın işitsel ve görsel hafıza ile iletişim kurma materyali olarak televizyon, önemli bir medya ürünüdür. Bu bağlamda metin üzerinden oluşan kitle iletişiminin, ses ve görüntü ile birlikte tüm iletişim alanının çehresini değiştirmeye başladığını söylemek mümkündür. Yazılı basın mecrasında fotoğraf haberin tamamlayıcı unsurudur. Televizyon ise bir olayı zaman akışında gösterirken, gazetedeki fotoğraf bir anın dondurulmuş hali olmaktadır. Bu bağlamda televizyon görsel ve işitsel özelliğinden dolayı algıda kolaylık sağlarken gazete ve türevleri olan yazılı basının daha çok düşünmeyi gerektirdiğini söylemek olasıdır. (Yalçın, 1995:104) Günümüzün dijital tabanlı oluşumlarına önemli bir kaynak olan televizyona, internet ile birlikte artık web sitelerinden de ulaşılabilmektedir.

İletişim doğası gereği insanların haber alma ihtiyacından doğmuştur. Bu bakımdan geleneksel medyanın habere ve haberciliğe bakış açısı, hem dijital medya araçlarıyla farkını ortaya koymak hem de yeni iletişim teknolojilerine zemin teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir.

Geleneksel medyanın gazete, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarında haber içeriklerinin üretimi kadro esasına dayanan hiyerarşik bir yapıya sahip

bulunmaktadır. İçeriklerin üretiminde her bir görevin belli bir departmanda ifa ediliyor olması önemlidir. Bu açıdan geleneksel medyada belli bir disiplinin hâkim olduğunu söylemek olasıdır. Yine geleneksel medya aracının medya markası özelinde yayın politikası, amacı, konsepti ve hedefi, oluşturulan haberi etkileyen önemli başlıklar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda çoklu katılıma dayalı haber içeriği üretme prensibiyle geleneksel medyanın dijital medyadan keskin bir biçimde ayrıldığı görülmektedir. (Duran ve Yeniceler, 2019:202)

Geleneksel medyada haberin toplanmasından yayınlanmasına kadar geçen sürede istihdam edilen insan kaynağının niteliği de dijital medyadaki istihdam edilen insan kaynağı ile farklılık arz etmektedir. Çünkü geleneksel medya özellikle gazetecilik ve habercilik kökenli istihdamları desteklemektedir. Geleneksel medyanın yayın yapması kamusal düzlemde çeşitli yasalar ve yönetmelikler ile mümkün olurken, etik ve kaliteli içerik üretmesi elzemdir. Dolayısıyla geleneksel medyanın istihdamının meslekten gelen insan kaynağına dönük olduğu ve bu yönüyle de çoğu kez dijital medyadan ayrıldığı görülmektedir. Bu bağlamda dijital medyada da nitelikli insan kaynağı olduğunu söylemek gerekmektedir. Ancak dijital iletişimin doğası gereği sayısal tabanlı olması, gerçek ile kurguyu ayırt etme imkanını köreltebilmektedir. Dijital medyada gerçek habercilik ve gazetecilik görevini ifa edenlerin ise genelde geleneksel medya kitle iletişim araçlarından transfer ediliyor olması, habercilik alanının güvenilir olması bakımından önemli görülmektedir.

Habercilik açısından bakıldığında ilgili haberin "haber değeri" ile paylaşıldığı kitle iletişim aracı arasındaki paralellik dikkat çekmektedir. Geleneksel medyanın kitle iletişim araçlarından gazetenin belli bir sayfa sayısı, radyo ve televizyon yayınlarının da ilgili içeriklere ayırdığı belli bir süresi bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle geleneksel medya kitle iletişimi ile dijital medya kitle iletişiminde haber değeri kriterleri değişiklik göstermektedir. İnternette yayınlanan içeriğin zamansal ve mekânsal esnekliği tartışmasız bir gerçektir. Dolayısıyla pek çok dijital haber üreticisinin habere bakış açısını değiştirecek şekilde haber değer kriterini önceleyebilmesi mümkün olmakta ya da haber değeri olmayan içerikler de haber şeklinde servis edilebilmektedir. Diğer yandan geleneksel medyanın kitle iletişim araçlarında yapılan haberler, yer ve süre bakımından sınırlı olduğu için, haber değeri

açısından daha nitelikli bir sıralama yapabilmektedir. Ancak bu noktada geleneksel medya araçlarına getirilen eleştirilerden de söz etmek gerekmektedir. Özellikle 80'lerle birlikte holdingleşmeye başlayan medya sektörü ve önceliği kar etmek olan medya sahipliği çerçevesinde ele alındığında, habercilikte taraflı ve yanıltıcı unsurlarla üretilen içeriklere rastlanabilmektedir. Siyasal erklerle şekillenen medya sektörü, küresel arenada kitlelerin hangi konuda, nasıl ve ne kadar düşünmesi gerektiği yönünde haberler yapabilmektedir. Bu da haber değeri ile analiz edilmek istenen geleneksel ve dijital imkanların, olası problemlerle birlikte editöryal sürecine odaklanmayı gerektirmektedir.

Medyanın bir sektör olması haberin ticari bir değer olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Kapuscinski'nin eleştirisi ilgi çekicidir. Eleştiriye göre haber üzerinde gidilen değişiklikler, geleneksel medyada yer ve süre sınırına takılınca haberin içeriğinden ziyade hazırlanması, düzenlenmesi ve basılması gibi teknik unsurları tartışan bir editöryal sürece maruz kalmaktadır. Çünkü medya organı daha fazla reklam almak ve dolayısıyla daha fazla satış yapmak ya da daha fazla izlenebilirlik hedefindedir. Bu bağlamda editöryal süreç, tartışmaların odak noktasında yer almaktadır. (Kılıç, 2003:64)

Editöryal sürecin görev tanımı itibariyle yapılması önem taşımaktadır. Haber editörü haberlerin hazırlanması, yazılması, redaksiyonu ve kontrolünden sorumlu kişi olmakta; haberlerin hızlı, doğru ve eksiksiz bir şekilde iletilmesi işini yürütmektedir. Bu bağlamda editörün sadece süzgeç değil düzenleyici işlevine de sahip olduğu görülmektedir. (Oğuz, 2019:164)

Geleneksel medya kitle iletişim araçlarının bilgi ve haber içeriklerine öncelikle alternatif daha sonra ise hızlı bir şekilde rakip olan sosyal medya platformları gün geçtikçe güçlenmeye devam etmektedir. Sosyal medyanın etkileşim düzeyi geleneksel medyaya nazaran oldukça fazladır ve bu durum geleneksel medyanın kendini revize etmesini gerektirmektedir. Revizyon olarak görülen ilk adım ise sosyal medyada uzantılarıyla yer alan gazete, radyo ve televizyon gibi geleneksel kitle iletişim araçlarının, yine sosyal medyadan beslenerek oluşturdukları haber içerikleriyle izlenmektedir. Çoğu kez ana akım olarak da tanımlanan geleneksel haber aktörlerinin

dijital imkanların hızına erişemediği ve dolayısıyla haber içeriklerini bu platformlardan sağladıkları ve birçok kez redakte etmeden verebildikleri gözlemlenmektedir. Bu bakımdan geleneksel medyanın dijital medyada yöneldiği kaynakların yine sektörün güvenilir isimleri olması büyük önem taşımaktadır. Çünkü günümüzde internetin ulaşamadığı birçok yerde televizyon önemli bir iletişim kaynağı olmaktadır. Bu da haber içeriklerinin doğru ve gerçeği yansıtması bakımından yayın organına büyük sorumluluk yüklemektedir.

2.2. Dijital Medya Kavramı

Günümüz iletişim teknolojilerini anlamlandırmak için modern iletişim olgusunun tarihi perspektifine bakmak önem arz etmektedir. Web teknolojilerini öncelikli olarak nesiller bağlamında ele almak iletişim teknolojilerini anlamanın yanı sıra değişen iletişim olgusunu da açıklamaktadır. Bu bağlamda sayısallaşmanın gündelik yaşama etkileri web kavramının ortaya çıkışıyla başlamıştır. Dijital teknolojinin köşe taşı olan World Wide Web teknolojisi (www) 1989 yılında Tim Berners-Lee tarafından sunulmuştur. Zamanla büyük ilerlemeler kaydeden web teknolojilerini Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0, Web 4.0 ve Web 5.0 olarak sınıflandırmak mümkündür.

Web teknolojilerini sınıflandırırken onları başka kavramlarla ele almak gerekmektedir. Web teknolojilerinin atası olan Web 1.0 bir bilgi ağı veya algı ağı şeklinde tasarlanmıştır. Web 2.0'ı sözelleştirme ağı olarak tanımlanırken Web 3.0'ı ise bağlantı ağı olarak ifade edilmektedir. Entegrasyon ağı olarak konumladığı Web 4.0 ve merkeziyetsiz bağlantıyı mümkün kılan akıllı kullanıcı ağı olarak da Web 5.0 teknolojisinden bahsetmek mümkündür. (Ersöz, 2020:59)

Web teknolojilerinin başlangıcı olarak kabul edilen Web 1.0,1990'lı yıllarda toplu olarak kullanımına başlanan ilk internet tecrübesidir. Web 1.0 sadece bilgi arama ve okumaya izin veren statik birinci nesil web sayfaları olarak tasarlanmıştır. Kullanıcının etkileşim ve içerik üretimine en düşük düzeyde müdahil olduğu bir web sistemidir. Web 1.0 teknolojisinde temel amacın bilginin küresel dağılımını çevrimiçi bir şekilde gerçekleştirmek olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda kaotik bir

yapı sergilediğini ve çoklu bilgi kümelerinden oluştuğunu belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla Web 1.0 daha demokratiktir. Çünkü ilerleyen web teknolojileri ile web sisteminde tekelleşme başlamıştır.

Web 1.0'ın karakteristik özellikleri ve sınırlamalarına bakıldığında ilk olarak sadece içeriğe erişme ve kullanma bakımından önemli olduğu görülmektedir. Bu anlamda kullanım büyük oranda okumaya yöneliktir. İçerikler zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde okunabilmektedir. Hipermetin işaretleme dilinin kullanıldığı web sayfalarının tasarım becerisinden yoksun olması statik oluşunun en büyük göstergesi olmaktadır. Web 1.0 yapı itibariyle makine uyumlu bir içerik taşımamakta, bu bakımdan yapay zekâ teknolojisinden uzak oluşuyla dikkat çekmektedir. Sadece insanların okuyabildiği bir içerikler bütünüdür. Web 1.0 aynı zamanda monolog iletişim yapısına sahip bir sistemdir. Bu bakımdan tüm güncelleme ve denetim sadece web yöneticisinin sorumluluğunda olup, geribildirime kapalı bir dönemi işaret etmektedir. (Cevher ve Yaşa, 2022:12)

Web 2.0 ile internet kullanımı 2000'lerle birlikte gündeme gelmiştir. Etkileşimi mümkün kılan bu teknoloji ile kullanıcının da iletişime dahil olduğu bir sisteme giriş yapılmıştır. Web 2.0 teknolojisinin katılım ve etkileşime dönük yapısı bugün internet teknolojileriyle erişilen hizmet ve uygulamaları kapsayan bir sistem bakımından değerlendirildiğinde, temel teşkil etmektedir. Bu bakımdan sosyal medya ortamlarının oluşumunda önemli bir rol üstlendiğini söylemek doğru olacaktır.

Kavram olarak Web 2.0 teriminin "Parçalanmış Gelecek" isimli makalesiyle Darcy DiNucci tarafından kullanıldığı görülmektedir. DiNucci Web 2.0 terimini kullanırken, statik bir ruha sahip olan mevcut teknoloji Web 1.0'ı gelmek üzere olan yeni web yapısının embriyosu şeklinde açıklamaktadır. Web 2.0'ın ses getiren çıkışı bu yorumunu destekler nitelikte olmuştur. Tim O'Reilly ise 1999 yılında katılmış olduğu bir konferansta Web 2.0 teknolojisinden bahsetmiş, bu yeni web yapısının çok yönlü özelliklerinin sinyalini vermiştir. (Cevher ve Yaşa, 2022:13)

Web 2.0 teknolojileri kullanıcının içerik üretimine, içerik paylaşımına izin veren; içerikler üzerinde yorum yapma gibi kullanıcının içerik sürecinin her anına aktif katılımını mümkün kılan bir yapıdadır. Bu yeni teknoloji ile anlık olarak mesajlaşma,

internet telefonu ve sosyal ağlar gibi yenilikler meydana gelmiştir. Diğer yandan kullanıcının Web 1.0 döneminin tersine temel düzeyde teknoloji ve okuryazarlık bilgilerine sahip olmaları yeterlidir. Bu da kullanıcı açısından internet teknolojilerinde büyük ivme yaratan önemli bir sonuç olmuştur.

Web 3.0 teknolojileri Semantik/Anlamsal Web olarak tanımlanmaktadır. Web ’in mimarı olan Tim-Berners Lee tarafından 2001 yılında yayınlanan bir makalede adı geçen Web 3.0, Web 2.0’ın bir ileri adımı olarak akıllı veya anlamsal web olarak tasarlanmıştır. Bu teknolojiler büyük veri, bağlantılı veri, bulut bilişim, 3D görselleştirme ve artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik şeklinde ifade edilen tüm teknolojileri kapsamaktadır. Web 3.0, yapay zekâ ve otomatik etiketleme gibi özellikleri ile sanal kullanımlarda görülmektedir. Bu web teknolojisi ile insandan insana ve makineden insana olan iletişimden daha ötesi öngörülmüştür. Bilgisayarlar ya da teknolojik aletlerin birbirleriyle iletişimine imkân sağlayan Web 3.0 ile bürokratik ve gündelik hayata dair tüm işlemlerde yapılacak değerlendirmelerden, alınacak nihai kararlara kadar, nesnelerin son mercii olacağı yine öngörüler arasında yer almaktadır. (Cevher ve Yaşa, 2022:15)

Web 3.0 teknolojisini merkeziyetsiz iletişime olanak sağlamasını öngörülen en son iletişim teknolojisi olarak Metaverse etrafında konuşlandırmak mümkündür. Çünkü Metaverse verileri, çeşitli şekillerde entegre ederek depolayan akıllı bir teknoloji olarak görülmektedir. Olasılıklar, fazla uygulamayı da içine alan Web 3.0 teknolojisinin semantik çözümlemelerle farklı anlam ifadelerinde ortaklık kurabileceğini de göstermektedir. Gündelik yaşama uyarlandığında Web 3.0 teknolojisinin mevcut bilgiye yüklediği anlamlarla insanların hayatını kolaylaştırıp kolektif bir anlayıştan hareket ettiğini söylemek de olasıdır.

Web 4.0 teknolojisi çoklu modeller olarak ifade edilmektedir. 2017 yılında ortaya çıkan bu teknolojide kullanıcının pasifize bir hale geldiği görülmektedir. Çünkü artık nihai kararı makineler alacaktır. Makineler yani bilgisayar ya da akıllı tüm cihazlar insanların yerine ve insanlar için en doğru kararı verecek ve uygulanmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla makineler web sitelerinin içeriğini okuma konusunda akıllı hareket ederek, çok daha hızlı ve maksimum kalitede yüklemede bulunacaktır. Ara

yüzlere de müdahale edebilecek olan bu sistem ile ilk önce neyin ön plana çıkması gerektiği, hangi içeriğin öncelikli olarak servis edilmesi gerektiği konusundaki karar, makinanın insiyatifinde olacaktır. (Cevher ve Yaşa, 2022:16)

Web 4.0 teknolojisi yapay zekanın hakimiyetinde bir internet deneyimini işaret etmektedir. Bu anlamda giyilebilir teknoloji, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik gibi teknolojileri kapsarken; ekonomi yönünden de bir dönüşüm olan sermaye yapısının sanallaştığı görülmektedir. Bunun en iyi örneği dijital para birimleri şeklinde konuşulan NFT, Blockchain ve kripto para gibi sanal mevduata yönelik bir sistem yapısı oluşturmasında görülmektedir. Web 4.0 teknolojisinin henüz küçük adımlar şeklinde yol aldığını söylemek doğru olacaktır.

Web 5.0 teknolojileri 2016 yılı itibariyle Japonya'da temellendirilen "insan odaklı teknoloji" şeklinde de tanımlanan bir sistemi açıklamaktadır. Web sistemlerinin tümünü insan hayatını tehdit eden bir şekilde ele alan bu yaklaşım, düşünsel boyuttan duygusal boyuta geçen bir teknolojiyi resmetmesi bakımından ilgi çekicidir. Bu teknolojide nesnelerin insanlarla duygusal bir bağ kurma düzeyinin olduğu ve dolayısıyla ultra üst seviyede akıllı robotlar ile kurgulanan bir dünya tasavvur edildiğini söylemek olasıdır. (Cevher ve Yaşa, 2022:18)

Web 5.0 teknolojisinde göze çarpan ayrıntı insanı temel alan, insanı tehdit eden teknolojik determinizmi karşısına alan bir yaklaşım gibi ortaya atılırken, yapay zekâ ve akıllı robotların duygu sistemine de sahip olacakları öngörüsüyle, aslında insanlığın sonunu getireceği konusunda şüphe duyulması bakımından önem taşımaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında ise toplumlar arası ve küresel düzende insanlarla iş birliği halindeki teknolojinin faydalı olabileceği anlamında da ele alınabilmektedir. Bu teknoloji hakkındaki yorumlar ve gelişmeler ise mevcut teknolojilerdeki birtakım problemler sebebiyle sınırlı kalmaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde web sıralamasını kronolojik olarak vermek, internete dair edinilebilecek bilgileri derinleştirmek açısından önemlidir. Bilgisayarların çıkışı web teknolojisini mümkün kılarken web teknolojisinin doğru bir şekilde açıklanması ilk bilgisayarlardan bugüne gelinen aşamanın anlaşılmasını daha kolay bir hale getirmektedir.

Bilgisayarların kullanımının yaygınlaşması ile birlikte önce tek yönlü olan iletişimin, gelişen bilgi ve internet teknolojileri ile birlikte interaktif bir nitelik kazandığını ve bu bağlamda yeni anlamlar üretmeyi hedefleyen karmaşık bir sürece girdiğini söylemek olasıdır. Geleneksel medya alansallarında gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi daha yerel ya da ulusal olan iletişim zinciri, dijitalleşme ile birlikte kitle olarak tabir edilen ve toplumsal olarak farklı coğrafyalarda bulunmasına rağmen içeriklere erişebilen gruplara, eş zamanlı olarak bilgi ve haber ileten konumuna evrilmiştir. Dijitalleşme, iletişimde köklü değişikliklere sebep olurken kitle iletişiminde adeta çığır açmıştır.

Medya her dönem ve her şekilde insan hayatında belirleyici bir rol oynamıştır. İmparatorluk dönemlerinde ulak aracılığıyla farklı coğrafyalara ulaştırılan bilgilerden günümüzün Twitter sosyal medyası üzerinden devlet başkanlarının yaptığı açıklamaların uzak ülkelere ulaşmasına kadar geçen süre, iletişimin önemini vurgular niteliktedir. Özellikle dijital medya araçlarının gündeme gelmesi bu süreçte etki ve tepki oranında artışlara ve yayılmalara sebep olurken, yeni iletişim teknolojileri sosyal hayatın vazgeçilmez unsuru halini almıştır. (Çelik, 2022:55)

Dijital medyanın yaygınlaşması aynı zamanda bu teknolojiye yönelik olarak yaratılan sosyal beklenti ile ilgilidir. Her yeni gelen teknolojide, bu yeni teknolojinin sağlayıcıları ya da sermayedarları gelecekle ilgili öngörülerde bulunurken, yeni ürettikleri teknolojinin toplum tarafından benimsenmesinde uygun stratejiler belirleyip yatırım ve alt yapı kararları ile çok daha geniş bir alan çalışması yapmaktadır. Bu bağlamda üretilen her yeni teknolojinin ne kadarının ne şekilde kabul göreceği ile ilgili tahminde bulunmak kolay olmamaktadır. Bu konuyla ilgili Claude Fisher'in telefonun Amerika'da çok çabuk yaygınlaşması ile ilgili detaylı çalışması ve çalışmanın sonucu ilgi çekicidir. (Başer, 2010:48) Fischer'a göre telefon Amerikan yaşam tarzını değiştirmemiştir. Amerikan halkı kendi yaşam tarzlarını yaratmanın peşinde olmuştur. Bu anlamda alışkanlıkların kullanılan alet ve teknolojiden ziyade önceki alışkanlıklarla ilişkisi olduğu yönünde yorum yapmak mümkündür. Söz konusu teknolojilerin kullanımı da yaşam tarzlarına uygunluğu ölçüsünde artmakta ve gelişmektedir.

Geleneksel alanları bertaraf edecek olan dijital medya 1980'ler itibariyle, temeline sayısal olma özelliğini alan bir sistem sayesinde oluşmaya başlamıştır. Buradaki temel parametre ise dijital mecralara has birtakım nitelikler ile konuşlanan iletişim yapılaşmalarıdır. Bu yapılaşmalar geleneksel medya ile dijital medya arasındaki farklılıkları ortaya koyması bakımından büyük önem arz etmektedir. (Kılıç, 2019:230) Medya ve toplum arasındaki ilişkilerden medyanın kullanım biçimlerine, üretim sürecinden toplumsallaşma sürecine kadar yol alan niteliksel değişim ve dönüşümlerde dijitalleşmenin etkisi yadsınamaz bir gerçeklik olmuştur.

Dijitalleşmenin etkisini kolektif akıl terimi ile açıklayan Pierre Levy ağ topluluklarında ortaya çıkan geniş çaplı bilgi toplama ve bilgileri işleme gibi aşamaların ortak paydalara ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Bu anlamda internet ortamlarında paylaşılan içerikler bireysel uzmanlıkların ürünüdür. Levy'nin özellikle ticari medya ve kolektif akıl vurgusu ile göstermek istediği şey reklam ve pazarlama teknikleri ile çerçevelenen iletilerin ortak duygu ve düşünce dünyalarını resmetmesi ve bu bakımdan ekonomik hedeflerin gerçekleşmesine yöneliktir. Jenkins 'in yaklaşımı ise daha fazla kamu odaklıdır. Ticari medya ve kolektif akıl vurgusunu kamunun paylaştığı medya iletileri açısından yorumlamıştır. Ona göre verilecek mesaj, iletilecek kitle tarafından dile getirilirse kolektif akıl tamamlanacaktır. Böylece dijitalleşme vasıtasıyla insan ilişkilerinin ticari hayata entegresi mümkün olacak ve ticari medya kâr marjını artırabilecektir. (Jenkins, 2004:35-36)

Dijital medya kavramı "yeni medya" ya da "dijital yeni medya" olarak da kullanılmaktadır. Ancak teknolojik gelişmeler birbirini takip ederek yenilenmekte ve her yeni çıkan teknoloji ürünü yeni medya olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz bilgi ve internet teknolojilerini kullandıkları sistem ile ifade etmek daha doğru olmaktadır. Bu bağlamda dijital medya terimi, içeriklere ulaşmayı dijital sistem aracılığıyla sağladığı için en kapsayıcı ifade olarak tercih edilmektedir.

Dijital medya tanımlamalarına bakıldığında bazı bilim insanlarının bu yeni mecraları teknolojik açıdan ele alan tanımlamalar yaptıklarını, bazılarının ise geleneksel medya bağlamında bir çerçeve çizdikleri görülmektedir. Bu anlamda Williams vd. yeni medyanın yeni hizmetler sunan ya da var olanları geliştiren mikro

elektronik, bilgisayar ve telekomünikasyon uygulamaları olduğunu söylemektedir. Negroponte, yeni medyanın sayısal tabanlı oluşunun altını çizerken, Pavlik medya tüketicisine odaklanmıştır. Ona göre yeni ve eski medya arasındaki temel fark kullanıcılar tarafından daha fazla kontrol ve seçim yapılması yönündedir. Bu farklılık ile birlikte etkileşim, kitlesizleştirme, içerik, yöneşme ve asenkron özellikleri ortaya çıkan dijital alansalların, genel anlam üzerinden ve geleneksel mecralarla karşılaştırılmak suretiyle açıklanması yerinde ve uygun olacaktır. (Aktaş, 2007:3-5)

Dijitalleşmeyle birlikte etkileşim kavramı ön plana çıkmıştır. Etkileşim tek yönlü olan iletişimin çift taraflı bir mekanizmaya bürünmüş halidir. Dijital kitle iletişim araçları böylece karşılıklı etkileşimi mümkün kılması bakımından geleneksel medya anlayışından ayrılmaktadır. Dijital donanımlar ile birlikte pasif olan kullanıcı aktif hale gelmiştir ve kullanıcının içerik tüketicisi olmasının yanında aynı zamanda içerik üreticisi olması mümkün olmuştur.

Geleneksel medyanın mesajı belli bir kitleyi hedef alırken, dijital medyanın kitlenin yanı sıra büyük bir kullanıcı gruba hitap ettiği görülmektedir. Bu bağlamda bakıldığında geniş bir alansal gibi görünen dijital mecraların, grubun üyesi olan her bir bireye özel olarak iletim aktarımı yapabilme özelliği de bulunmaktadır. Başka bir deyişle geniş kitlelere odaklanmış dijital medyanın bir o kadar daha özele inerek kitleyi devre dışı bırakmak suretiyle kitlesizleştirme yaptığını söylemek olasıdır. (Kılıç, 2019:231)

Dijital medyayı geleneksel medya ile keskin bir biçimde ayıran bir diğer özellik ise içerik bakımından görülmektedir. Geleneksel medya ortamında oluşturulan içeriklerde eşik bekçisi sorumluluğu vardır. İçeriklerin seçimi ve hedef kitleye uygunluğu, aynı zamanda geleneksel medya organının bakış açısını da resmetmektedir. Dijital medyada ise içeriklerin kontrolü büyük oranda kullanıcı hakimiyetindedir. Kullanıcı hem tüketen hem üreten olarak medya içeriğinde birincil konumda bulunmaktadır. Yine güncel medya içeriğinin hızlı bir biçimde sunulması dijitalleşmenin getirdiği önemli bir yenilik olarak görülmektedir.

Dijital medya ile geleneksel medyanın arasında belirgin farklılık olmasının yanı sıra aynı zamanda eski ve yeninin bütünleşmesi olarak yöneşme, önemli bir

özelliktir. Yöneşme, telekomünikasyonun, veri iletişiminin ve kitle iletişiminin bütünleşerek tek bir ortama dönüşmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu perspektif sayısallaşma ile sağlanırken internet ağları yöneşme için çok önemli bir örnek olarak gösterilmektedir. Sayısal formatta ses, görüntü veya metin şeklinde olan enformasyon yöneşme sürecinde harmanlanırken sayısal olarak kodlanmış veriler bilgi teknolojileri ile işlemden geçirilmekte, aynı veri farklı medyalarda kullanılabilir hale getirilmektedir. (Aktaş, 2007:5)

Dijital medyanın diğer bir önemli özelliği ise kullanıcıların istemleri dahilinde mesaj alma ve gönderme olanağını buldukları asenkron özelliğidir. Bu özellik için elektronik posta kullanımı uygun bir örnek olmaktadır. Kullanıcı bu özellik ile zamanlama ve iletişim sürecinde etkin olma rolü kazanmıştır. Geleneksel mecraların tek yönlü iletişim çizgisinde böyle bir kazanımın olması ise mümkün değildir. (Aktaş, 2007:5)

Teknolojik gelişmelerin bir çıktısı olarak dijitalleşen medya, ilk kullanım alanı olarak dar bir çerçevede ele alınabilecek olan ilk bilgisayar üretimine dayanmaktadır. "Personal Computer" adı verilen bu bilgisayarlar 1960 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Kişisel bilgisayarların kullanımı için ise işaret edilen tarih 1976 yılıdır. Özellikle 20.yüzyılın son dönemi ise bilişim alanındaki gelişmeler bakımından dijital tabanlı kullanımlar için belirleyici olmaktadır. Bu anlamda dijital medya ürünlerinin hızlı bir yükseliş gösterdiği görülmektedir. (Kırık ve Orkan, 2016:18)

Dijital mecraların konumlandığı yerler sanal ortamlar olmaktadır. Bu bakımdan bireylerin çevrimiçi platformlarda iletişim halinde oldukları diğer birey ya da gruplar ile ilişkilerinde gösterdikleri kimlik önem taşımaktadır. Sanal ortamlar sayısal tabanlı teknoloji ile birlikte kodlama şeklinde ifa edilse de iletişimler gerçek zamanlıdır. Ticaret ve eğitim başta olmak üzere sanal ortamların yaygınlaştığı dijital mecralar gerçek olduğu kadar kurgulanmış profillere de ev sahipliği yapması bakımından önem arz etmektedir. Geleneksel imkanlarla sağlanan iletişim döngüsüne tezat bir yapı olması itibariyle, bu dijital mecralarda oluşan kullanıcı profillerinin duygu ve düşüncelerindeki kolektif ya da muhalif tavırlar da farklılık göstermektedir.

Tüm bunlar ışığında oluşan dijital kimlik ve bu kimliğin boyutları yeni iletişim teknolojilerinin etkilerini ortaya koyması bakımından anlamlı olmaktadır.

Dijital kimlik teknoloji ile entegre edilmiş tutum ve davranışlardan oluşmaktadır. Bu kimlik ile dijital ortamlarda aynı zamanda ahlaki ve içinde bulunduğu şartlara uygun olarak hareket etmek gerekmektedir. Dolayısıyla dijital kimliği olan kullanıcıdan bu sanal ağlarda etik bir tutum beklenmektedir. Boyutları açısından dijital kimlik olgusunu dijital ticaret ve iletişim unsurlarıyla ele almak yeterli ve donanımlı bir teknolojik alt yapı ile paralel olmaktadır. İnteraktif iletişime imkân sağlayan bu sanal mecralar ticaret ahlakı ve etiği ile işlerlik kazanmaktadır. Bu bağlamda dijital etik kavramı önem teşkil etmektedir. Dijital etik de tıpkı reel hayattaki etik gibi standardize bir yapıda olmalıdır. Bir başkasının hak ve çıkarlarına aykırı hareket etmemek, siber zorbalık, hakaret ve türevlerinde tüm olumsuzluklar dijital kimlik ile izlenebilmektedir. Kullanıcının dijital kimliğe uygun hareket etmesi büyük öneme sahiptir. Yasal düzenlemeler hak ve sorumlulukları beraberinde getirmektedir. Kişiler internet ağlarında kendilerini özgürce ifade etme hakkına sahiptir ve dijital kimlik ile bu hakkını kullanabilmektedir. Dijital kimlik sahibinin sağlık konusunda da bilgili olması gerekmektedir. Ruhsal ya da bedensel açıdan kişilerin sağlığını olumsuz etkileyecek içerikler oluşturmamak ve bu şekildeki içerikleri dijital ortamlarda tespit ettiğinde, bu içeriklerle ilgili taleplerini ileteceği makamları bilmek de yine dijital kimlik sahibinin sorumluluğundadır. Güvenlik bakımından ele alındığında dijital kimlik sahibinin dijital medya kullanımında şifre bilgilerinin kişiye özgü olduğunun bilincinde ve kullanıcıya ait özel bilgilerinin paylaşımının ilgili kullanıcının tekelinde olması ve bu alana müdahil olabilecek paylaşımlarla güvenlik ihlaline sebep olacak içeriklerin tespiti önem arz etmektedir. (Gündüz ve Engin, 2016:51-52)

Dijital kimlik oluşturulması kullanıcının reel hayatta kendisini bir başkasına karşı tanıtması gibi sanal ortamlarda da kendini ifade etme biçimidir. Başka birilerinin gerçek kullanıcının yerine geçmesini önleyen bir kimlik olgusudur. Dijital kimlik e-posta hesapları ile doğrulanması bakımından da kullanıcıya güvenlik ve konfor alanı sağlamaktadır. Teknolojinin gelişmesine paralel olarak işleyen kötü amaçlı kullanımlara karşı korunma mekanizması sağlamaktadır.

Dijital kimlik aynı zamanda iyi bir medya okuryazarı olmayı da gerektirmektedir. Medya okuryazarlığı kavramının dijital olanaklarla birlikte daha geniş bir çerçeveden ele alınması mecburi bir hal almıştır. Çünkü internet anlık ve hızlı içerik sirkülasyonu ile doğru ve yanlış arasındaki farklılıkları çoğu kez anlaşılır bir şekilde vermeyebilmektedir. Bu anlamsal bozukluk bilerek ya da bilmeyerek yapılsın, dijital medya okuryazarlığının dijital kimlik sahibi kişinin yetkinlikleri arasında olması zaruri bir durumdur. Çünkü dijital kimlik sahibinin ileri seviyede bir medya okuryazarı olması ön görülmektedir. İleri seviye medya okuryazarlığında asıl olan ise internet ve bilgi teknolojilerinin kullanımındaki amaçlar noktasında kendisini göstermektedir. Tamamen faydalı içeriğe odaklı bir anlam ifade eden bu tür bir dijital kullanım, sunulan içeriklerin kaynağını sorgulamaya yönelirken, genel olarak kaynaktan yola çıkmak suretiyle içeriklere erişimi mümkün kılmaktadır. Özetle dijital kimlik içinde bulunulan teknolojik çağ itibariyle çok büyük önem arz etmektedir.

Günümüzde dijital medya web ortamları, sosyal paylaşım siteleri ve mobil sanal gerçeklik platformları ile gelişmeye devam etmektedir. Uzmanlar 2020 yılı itibariyle ortaya atılan, artırılmış sanal gerçeklik ortamları olarak dijital piyasalara sunulan Metaverse platformlarını tartışmaktadır.

Web ortamları, haber portalları, bloglar ve hareketli infografik gibi bilgi ve haber içeriklerinin servis edildiği alansallardır. Ancak bunun dışında dijitalleşme ticari web siteleri ile de kendini göstermektedir. Bankacılık, perakende ya da toptan alışverişe haiz alışveriş siteleri, kültür sanat siteleri ve reel hayatta yer alan birçok rutin işlemler web siteleri aracılığıyla sanal ortamlara taşınmıştır. Bunları geleneksel iletişim ortamlarından ayıran en önemli detayın süreklilik gösteren reklam yayınları ve pazarlama teknikleri olduğu görülmektedir. Bu bağlamda sanal ortamlarda dijital bir ekonominin varlığı kendini ciddi bir şekilde deşifre etmektedir.

Mobil sanal gerçeklik platformları denildiğinde ise akla ilk gelen yapılaşmaların bilgisayar oyunları olduğu görülmektedir. Oyun alansalları da ciddi ticari hedefler ile anılmıştır ve son teknolojik gelişme olarak da ifade edilen Metaverse ortamlarına zemin hazırlamıştır. Metaverse, meta(evren) ve verse (öte) şeklinde tanımlanmaktadır. Kullanıcılarına günümüzün sosyal medya platformlarının dışında

merkeziyetsiz bir şekilde sanal ortama bağlanmayı vaat etmektedir. Artırılmış gerçeklik ile kurgulanan bu yeni dijital mecralar için sosyal, ekonomik ve siyasal olarak yapılacak yorumlar ütopik olmakla beraber, yatırımlar bazında ele alındığında ciddi rakamlarla telaffuz edilen mecralar olması önemlidir. Ancak dijital medya denildiğinde akla ilk gelen ortamlar sosyal medya platformlarıdır.

Önceliği sosyalleşmek olan ve eğlence vaat eden sosyal medya platformlarının, ekonomik ve politik bakımdan etkileri ile değerlendirilmesi sosyal medyanın sınırlı bir olgu olmadığını göstermektedir. Son yılların önemli bir teknolojisi olarak dijital medya kavramından söz edildiğinde akla cihazın kendisi gelmektedir. Oysa önemli olan cihaz olma niteliğinden çok işlevi, kullanım pratiği ve kullanım protokolleri olarak görülmelidir. (Saka, 2012:36)

Yakınsama bağlamında ele alındığında teknolojik determinizm olarak da gözlemlenen dijital medya, kendi ortamına bağlı bir şekilde yapılanmayı gerekli kılmaktadır. Geleneksel medya araçlarındaki sınırların bu platformlarda ortadan kalktığı aşikardır. Habercilik anlamında bakıldığında geleneksel anlamda basılı bir gazetenin internet uzantısındaki haber sitesi, haberin birebir kopyasını yapmamalıdır. İnternet mecrasının kullanım biçimi ve haberin aktarılış biçimi bu anlamda değişkendir. Multimedyatik hale getirilmiş ve web metinlerine göre tasarlanmış bir haber içeriği dijital medya için uygun olan biçimseldir.

Dijital medyanın gazeteciliğe hem genel hem de spesifik alanlarda etkisi olduğu görülmektedir. Örneğin ekonomik ve siyasi olarak pasif olan Afrika ülkelerindeki olumlu gelişmeler ile Bulgaristan'da futbol üzerinden gazetecilik otoritesinin yeniden tanımlanması dijitalleşmeyle açıklanabilmektedir. Bu bağlamda bloglar ve yurttaş gazeteciliği kavramsallarının oluşumuna imkân sağlayan dijital medyanın gazeteciliğe yeni bir soluk getirdiğini söylemek mümkün olabilmektedir. (Saka, 2012:39)

Dijital medyanın bloglar ile haberciliği gösteren yüzü, aslında gazetecilik pratiklerine benzeyen manşet ve kısa fakat özlü içeriklerle dolu yapısı önemlidir. Bloglama ve gazetecilik faaliyetlerini aynı anda yapma imkânı sunan bloglar ile hem haber içeriği hem de bu içerikle ilgili yorumlarla fikir edinmeyi ön gören bir

gazetecilik türü oluşmuştur. Dijital aracın yapısıyla özdeş bir metin ve infografik sistemiyle bloglar, dijital medya araçlarını gelenekselden farklı kılmaktadır.

Yurttaş gazeteciliği olarak adlandırılan ve özünde profesyonel gazetecilerden ziyade sıradan kişilerin haber pratiklerine rastlanan yeni tür bir gazetecilik deneyiminin dijital medyada oluşması önemli bir ayrıntı olarak ele alınmaktadır. Yine yurttaş gazeteciliğinin yapılanma biçimleri yurttaşların var olan haberlere yorumu, bloglama, fotoğraf ve video ekleyerek katkıda bulunmaları, bağımsız haber ve enformasyon siteleri açmaları, kolektif haber üretimine sahip yapılaşmalar ve kişisel yayın yapılan siteler kurmaları mümkün hale gelmiştir. Bunların doğrudan sosyal medya platformları aracılığıyla uygulandığı görülmektedir. (Saka, 2012:41)

Sosyal medya platformları ile gazeteci olmayan kişilerin haber yapmalarına imkân tanıyan sayısal taban, gazetecilik ilke ve etik kapsamında değerlendirildiğinde mesleğin itibarını ve kamunun gözünde güvenini zedeleyecek haberlerin yapıldığı görülmekte, bu bakımdan yurttaş gazeteciliği önemli tartışma konularının başında yer almaktadır. Bu gazetecilik türünde temel gazetecilik pratiklerinden olan objektiflik, içeriklerin nitelik bakımından eksikliği ve hukuki perspektif bakımından sorunlar saptanmaktadır. Dolayısıyla internet üzerinden yapılan habercilikte profesyonel meslek uzmanlarına ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Sosyal medya ve geleneksel medyanın çoğu kez birbirinden beslenen içerikleri aslında iki mecranın dışında oluşması muhtemel yeni kullanım pratikleriyle zengin olacaktır. Ancak en son kullanım pratiği olarak sosyal medya etkin platformlar olarak görülmektedir. Bu bağlamda sosyal medyanın amacı, niteliği ve gücü sorgulanmayı gerektirmektedir. Çünkü sosyal medya platformlarına istatistik, kullanım oranları ve ekonomik değerleri açısından güçlü bir yapılaşmanın ürünü olarak bakılması gerekmektedir. Sosyal medya platformları aynı zamanda oyunlar, portallar, web siteleri, gazeteler ve içeriklerindeki tüm yorumlar da dahil olmak üzere önem arz etmektedir. Dijital tablo büyük güç olarak sosyal medyayı gösterirken propagandadan dezenformasyona, çıkar ve baskı gruplarından örgütlenmelere kadar geniş bir alansaldan söz edilmektedir. Bu bakımdan sosyal medya kavramsalının analizinde,

misyonu başta olmak üzere niteliği ve gücü ile ilgili tespitlerde bulunmak doğru ve yerinde olacaktır.

2.3. Sosyal Medya Kavramı

Dijitalleşmeyle birlikte etkileşim ve iletişim alanı dünya genelinde önemli yer teşkil eden sosyal paylaşım siteleri, sosyal medya başlığında toplanmaktadır. Sosyal medya kavramı 2000'li yıllarda gündeme gelmiştir. Ancak kullanım alanı itibariyle sosyal medyanın Web 2.0 tabanlı internet teknolojileri ile işlerlik kazandığını söylemek mümkündür.

Kullanıcıların çevrimiçi gruplar oluşturmak suretiyle bilgiye eriştikleri, kişisel mesaj ve videolar üretip paylaşabildikleri, içerik üzerinde değişikliğe gidebildikleri, bireyler, gruplar ve şirketler arasında bilgi ve hizmet etkileşiminin sağlandığı platformlar sosyal medya olarak tanımlanmaktadır. Özellikleri açısından ele alındığında bu platformların herkese açık olması, çok az maliyetle geniş kitlelere ulaşması, içeriğin herkes tarafından üretilebilirliği, yorumlar ve yeniden düzenlemelere açık bir uygulama olması ve bunlara paralel olarak herkes tarafından eşit düzeyde müdahale edilebilmesi yönünden küresel bir yapıya işaret etmesi önemlidir. (Güçdemir, 2017:16-17)

Sosyal medya bir teknolojinin ürünüdür ve bu bağlamda sürekli yenilenen yapısı çeşitliliği ön plana çıkarırken aynı zamanda tahakküm merkezi özelliği ile de dikkat çekmektedir. Teknolojik gelişmeler iletişim dünyasında birtakım kolaylıklar sağlarken beraberinde her medya yapılaşmasında olduğu gibi merkeze hizmet anlayışını da içinde barındırmaktadır. Merkezi yapıya işaret eden bu yapıyı anlamlandırmak için genel olarak internet ve dijital iletişimin köşe taşı olan sosyal medyanın tarihi çerçevesine bakmak gerekmektedir. Bu anlamda günümüzde yaygın olarak kullanılan sosyal medya platformları önemlidir.

Aynı zamanda ilk bilgisayar ağ bağlantısının kullanıldığı 1969 yılı, internetin miladı kabul edilmektedir. ABD ordusunun askeri ve güvenlik amaçlarla oluşturduğu ARPANET ilk internet hizmeti olmuştur. Sadece askeri kanadın kullandığı internet ağları ile uluslararası ilk iletişim ise 1973 yılında İngiltere'deki Londra Üniversitesi ile kurulmuştur. Üniversitelerin 1979 yılında USENET denilen haber grupları ile

tartışma etkinliklerinde bulunmaları bugünün Web 2.0 bağlantısı için temel teşkil etmiştir. 1991 yılında Tim Berners-Leo Web sistemini oluşturmuş ve internetin küresel anlamda konumlanmasına aracılık etmiştir. 1997 yılı weblogs uygulaması yapılandırılarak kişisel günlükler ortaya çıkmıştır. 1999 yılı RSS (Really Simple Syndication) oluşturulmuş ve bununla kullanıcının ilgilendiği içeriğe kolayca ulaşması sağlanmıştır. 2001 yılı Wikipedia'nın çıkış yılıdır. Çevrimiçi bir ansiklopedi imkânı sunan bu web site ile artık kullanıcının da sürece dahil olması sağlanmıştır. Kullanıcının interaktif ortamda kişilerle bağlantı kurabildiği, kişisel blog ve gruplar oluşturabildiği, resim, müzik ve video paylaşımlarını da kapsayan ilk sosyal paylaşım platformu Mysapace 2003 yılında yapılandırılmıştır. 2004 yılında kurulan Facebook sosyal paylaşım sitesinin ilk amacı kurucusu Mark Zuckerberg'in kendisinin de öğrencisi olduğu Harvard Üniversitesi'ndeki öğrencilerin birbirleriyle iletişim kurması ve bilgi alışverişinde bulunması şeklindedir. Yıllar içerinde Facebook dünya genelinde en fazla kullanıcıya sahip olması bakımından önemli bir sosyal ağ olarak görülmektedir. 2005 yılında sadece video içeriğine sahip olan Youtube kurulmuş, 2006 yılında ise metin içeriğini 140 karakterle sınırlayan Twitter, sosyal ağlar arasına katılmıştır. Günümüz itibariyle Twitter'ın 280 karakter ile içerik imkanını genişlettiği görülmektedir. 2007 yılında blog servislerine nazaran daha basit kullanımı olan Tumblr kurulmuştur. Bu platform da kullanıcının Facebook gibi geniş yetkinlikler gösterebildiği bir platformdur. 2009 yılında sadece telefon rehberindeki kişilerle etkileşim gösterilebilen, video, ses kaydı, resim gönderme gibi özellikleri olan WhatsApp kurulmuştur. 2010 yılında kurulan İnstagram ile kullanıcıların fotoğraf düzenleyebildiği ve paylaşabildiği platform gündeme gelmiştir. 2012 yılında sadece akıllı telefonlar için geliştirilen Snapchat uygulaması çıkış yapmıştır. 2016 yılında Tik Tok uygulaması kurularak kısa video paylaşımı işlerlik kazanmıştır. (Güçdemir, 2017:18-19)

Sosyal ağlarla ilgili oluşturulan tarihi çerçevede görüldüğü üzere ilk olarak askeri sebepler önemli olmuştur. Askeri nedenlerle kurulan internet tabanlı iletişimde ikinci sırayı üniversiteler almıştır. Sosyal ağların bireyler arası iletişim aracı haline gelmesi ise internete erişimin genişlediği küresel piyasalarla ilintili görülmektedir. Böylece sosyal paylaşım ağlarının kullanıcı bazlı sürümünde arkadaşlık siteleri ile başlayan süreç; mesaj uygulamaları, bilgi ve haber içeriği üretim ve tüketimi, reklam

ve pazarlama gibi unsurlarla gelişmiştir. Bugün hem kurumlar hem de profesyonel olmayan kullanıcılar sosyal ağlarda içerik üretimi ve sunumunu kolayca yapabilmektedir.

Kullanıcı sayısının sürekli artış gösterdiği sosyal medya platformlarında içeriklerin çeşitliliği ve kullanım amacının da farklılaştığı görülmektedir. Bu anlamda günümüz itibariyle kullanıcısının bilgi paylaşımının ötesinde hareket eden, kullanıcılarının kolektif fikir ve beğenilerinin ön plana çıktığı bir medya ortamından bahsedilmektedir. Habere ve bilgiye anında ulaşabilmek, keza nicel anlamda yaşanan içerik durumları kullanıcının herhangi bir konuda daha fazla içeriğe maruz kalmasına neden olmaktadır. Kullanıcılar beğendikleri fikir ve görüşler etrafında topluluklar oluşturarak kolektif harekette bulunabilmektedir. (Uğurhan ve Ayaz, 2022:257)

Sosyal medya platformlarına dahil olan kullanıcılar aynı zamanda sosyal topluluklar olarak adlandırılmaktadır. Sosyal topluluklar, bireylerin kolektif ya da birbirine yatkın eğilimlerini çevrim içi olarak paylaşmaları ve etkileşimde olmaları bakımından ele alınmalıdır. Bu bağlamda internet teknolojilerinin uzakları yakın eden yapısı her kültürü birbirine yakınlaştırmakta ve bunun sonucunda kültürler arası etkileşim artan oranda izlenmektedir. (Çalık, 2010:4) Burada üzerinde durulması gerekli olan unsur ise sanal kimlikler olmaktadır. Kişilerin sosyal paylaşım ağlarında gerçek kimliklerini gizlemeleri mümkündür ve bu esnek özellik, topluluk bazlı düşünüldüğünde sorunlara yol açabilmektedir. Birden fazla kullanıcı profiline sahip olan kişiler çoğunluk oluşturabilmekte ve topluluk psikolojisi ile bu durum farklı boyutlarda izlenebilmektedir. Bu anlamda bu platformların öncelikli olarak kullanım oranları ve istatistiki değerlerine bakılması önem arz etmektedir.

2.3.1. Sosyal Medya Kullanım Oranları ve Ekonomik Değerler

Medya genel olarak bakıldığında dünyanın en hızlı büyüyen sektörlerinden biri olarak görülmektedir. Dijitalleşme ile birlikte her yer ve herkes ile aynı anda iletişim kurabilme yetkinliği medya ekonomisini ciddi bir şekilde analiz etmeyi zorunlu kılmıştır. Dijital medyanın günümüzün yaşam ilişkilerini değiştirmesi, bu medya türünün kullanım oranları ve ekonomik değerleri açısından sorgulanmasını gerektirmektedir. Ekonomik temelli yaklaşımlar çerçevesinde bakıldığında kullanım

eşittir tüketim anlayışından hareketle dijital medya, ekonomik odaklı hedeflerini, içeriklerine gösterilen ilgi ve dijital tabanlı uygulamalarda alınan tık sayılarıyla paralel olarak belirlemektedir. Reklam ve pazarlama unsurlarıyla ekonomisini kurgulayan dijital medya sahiplikleri sosyal medya kullanıcılarının platformlarda geçirdikleri süreyi, ekonomi alansalında önemli bir kriter olarak görmektedir. Bu bağlamda sosyal medya kullanım oranlarının küresel arenada ve ülkemiz genelinde izlenmesi hem mevcut iletişim döngüsünün durumunu tespit hem de dijital medyanın ekonomisini gözler önüne sermesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Genel olarak tüm medya araçsallarına bakıldığında iktisadi amaçların iki paradigma etrafında döndüğünü söylemek olasıdır. Medya yayınlarını, kitlelerin talep ve istekleri doğrultusunda yapmak bakımından öncelemiştir. Önceliğine aldığı izler, okur kitle ya da dijital kullanıcının bilgi ve haber içeriklerine ulaşmasının yanı sıra küresel ya da popüler olarak tabir edilebilecek eğlence ve sosyalleşme unsurlarını içeriklerine katarak, reyting ya da tık sayılarını artırmak büyük önem taşımaktadır. Diğer paradigma ise önceledeği içeriklerin kitleler tarafından nasıl ve ne ölçüde tüketildiğine yönelik nitel ve nicel analizler olmaktadır. (Çetinkaya, 2018:10-13)

Ekonomik perspektifte kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaçları karşılama prensibi medya sektörü bağlamında da çok kıymetlidir. Gelir ve gider kalemleri gün sonunda özellikle dijital ortamlar için hesaplanabilir önemli ekonomik paydalardır. Fakat her ne kadar öncelikli tutumlar ve yayın içerikleri kullanıcı tarafından alınan talep ve isteklerle şekilleniyor gibi görünse de medyanın ideolojik bir yapılaşma olduğu da unutulmamalıdır. Medya ekonomi politik olarak da tanımlanan ve ilk hedefi ekonomisini geliştirmek olan, aynı zamanda da politik müdahalelerle yol alan önemli bir sektör olarak görülmektedir. Geleneksel medya araçlarında politik yönün daha ağır bastığı görülürken dijitalleşme ile birlikte alternatiflerin bu anlamda daha yaygın bir hal aldığını söylemek ise doğru olacaktır.

Dijitalleşme ile birlikte medya ekonomisi web siteleri ve sosyal medya platformları ile birlikte içeriğin üreticisi ve tüketicisinin aynı olduğu bir ekonomik tutum içinde ele alınabilmektedir. Buradaki odak noktanın reklam ve pazarlama gibi tekniklerle ekonomik çerçevenin aynı zamanda kullanım oranlarının tespiti ve bu

oranların artırılmasına yönelik birtakım planlar dahilinde işlemesi olması; dijital medya ekonomisinin hızlı, anlık ve ucuz maliyetle ulaşılan içeriklerinin yapısında farklılıklara işaret etmektedir. Bu bağlamda dijitalleşme mevcut medya ekonomisindeki hedeflerin gerçekleştiği önemli bir teknolojik gelişme ve medya holdingleşmesi açısından önemli bir atılım olarak değerlendirilebilmektedir. (Çetin, 2019:355)

Dijital medyanın ekonomik hedeflerini gerçekleştirdiği en önemli ortamlar ise sosyal medya ortamlarıdır. Bu ortamlardaki kullanım parametreleri, ilgili medya organının ekonomisini belirlerken; aynı zamanda hedef kitle ve içeriklerin ideolojik olarak servis edilmesi de kullanım oranları ile doğru orantılı görülmektedir. Zaman ve mekândan bağımsız erişimi mümkün kılan internet teknolojilerinin sosyoekonomik alandaki nicelik analizleri önem arz etmektedir. Dolayısıyla kullanım oranları ve ekonomik amaçlara yönelik yapılan ölçümlerin medya analizlerinde yer aldığı görülmekle beraber, kullanıcı gözünden bakıldığında değişen yaşam pratiklerini anlamlandırmak mümkün olabilmektedir.

Dijital medya kullanım oranlarının ve buna bağlı olarak sosyal medya platformlarının yıllık olarak ölçümlenmesinde önemli bir analiz şirketi olan İngiltere merkezli global sosyal medya ajansı We Are Social, Kanada merkezli Hootsuite analiz şirketi ile birlikte 2022 yılı Dijital Küresel Genel Bakış Raporu'nu yayınlamıştır. Raporda dijital medya kullanımı ile ilgili önceki yıllara nazaran ciddi bir yükseliş olduğu görülmektedir. Bu yükseliş raporda 2020 yılı itibariyle tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi açısından yorumlanmıştır. Raporda sosyal medya kullanım oranlarındaki büyümeye dikkat çekilmiştir. Youtube, İnstagram ve TikTok gibi sosyal medya ortamlarındaki kazançların yüksek oranda seyrettiği, buna bağlı olarak sosyal medya ortamlarındaki reklam maliyetlerinin de arttığı belirtilmektedir. Küresel olarak sosyal medya tercihlerinde değişiklikler olduğu tespit edilen analizde, sosyal ticaret kavramına bakışın değiştiği yönünde açıklamalar bulunmaktadır. (https://wearesocial.com/)

Dijital Küresel Genel Bakış Raporu'nun 2022 yılına ait dijital istatistiklerinde küresel anlamda tespit ettiği, küresel nüfus, küresel mobil kullanıcı, küresel internet

kullanıcıları ve küresel sosyal medya kullanıcıları ile ilgili rakamlar önem taşımaktadır. Rapora göre küresel nüfus Ocak 2022 itibariyle 7,91 milyara ulaşmıştır ve 2023 yılı ortalarında bu rakamın 8 milyarı aşacağı ön görülmektedir. Yine raporda küresel nüfusun yarısından fazlasının kentlerde yaşadığı belirtilmektedir. Küresel mobil kullanıcılar açısından yapılan değerlendirmede dünya nüfusunun üçte ikisinden fazlasının cep telefonu kullandığı ve bu kullanıcı sayısının ise 5,31 milyar gibi bir rakama eşitlendiği açıklanmıştır. Raporda küresel internet kullanıcılar bağlamında yapılan inceleme sonuçları 4,95 milyar insanı işaret etmektedir. Bu veriler aynı zamanda 2021 yılı ile karşılaştırıldığında 192 milyon gibi bir artış ile dikkat çekmektedir. Raporun bu noktada Covid-19 pandemisi ile ilişik bir şekilde devam eden uzaktan eğitim ve çalışma durumlarına vurgu yaptığı görülmektedir. Küresel sosyal medya kullanıcıları açısından yapılan değerlendirmede dünya çapında 4,62 milyara tekabül eden sosyal medya kullanıcısını göstermektedir. Bu rakamın dünya nüfusunun %58,4'ünü kapsadığı görülen raporda, sosyal medya bakımından ele alınan analizin birden fazla kullanıcıya sahip tekil bireyleri de içermesi yönünden analiz edildiği görülmüştür. Raporda sosyal medya kullanımı ile ilgili bu detay ilgi çekmektedir. Yine ilgili raporun pandemi sürecinde dijitale mesafeli bireylerin de bu sayısal tabanda yer aldığı yönündeki yorumu önemlidir.

2019 yılının son günlerinde Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 virüsü, çok kısa bir süre içinde dünya genelinde yayılarak çok sayıda ölüme sebep olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi olarak ilan ettiği bu ölümcül hastalık sebebiyle ülkemiz ve dünyanın çeşitli ülkelerinde sosyal izolasyon ve bireylerin kendilerini karantina altına alması gerektiğiyle ilgili kararlar alınmıştır. Bu dönemde hem televizyon hem de internet yayınlarında "evde hayat var" sloganıyla kişilerin karantina altında kalmaları ve sosyal izolasyon şartını yerine getirmeleri konusunda uyaranlar bulunmaktadır.

Türkiye'deki internet sağlayıcılarının yaptıkları bir açıklamada 15 Mart 2020 itibariyle gündüz saatlerinde internet kullanımının %50 civarında artış gösterdiği belirtilmiştir. İletişimin fiziken sınırlandırıldığı pandemi dönemi sosyal medya platformlarıyla kurulan iletişimin yoğunlaştığı, Facebook, İnstagram ve Twitter gibi sosyal medya platformlarının sadece eğlenme ve sosyalleşme değil aynı zamanda bilgi

ve haber içeriklerine erişmek için kullanılan bir iletişim biçimi şeklinde kullanıldığını söylemek mümkün olabilmektedir. (Yıldırım ve İpek, 2020:76-78)

Sosyal medya kullanımının artan oranda bileşimine tanık olunan 2022 yılı, bu platformların ekonomik değerleri noktasında inceleme gerektirmektedir. Reklam ve pazarlama ile entegre olan ticari hayat, sosyal medya platformlarının yönlendirdiği tüketime odaklı anlayış ve buna bağlı olarak harcama potansiyelindeki hareketlilik, aslında dijital iletişim araçlarını resmetmesi bakımından çok büyük önem arz etmektedir. Sosyal medya platformlarında oluşan homojen topluluk ruhu, ticari hayatın kendini sürekli yenileyen yüzüne reklamlarla yansırken aynı zamanda sosyal medyada var olan şirketlerin kâr marjını ciddi rakamlarla ifade etmesi ve hedeflerini hep daha fazla kazanma tarafında konumlaması bakımından irdelenmelidir. Bu açıdan bakıldığında ekonomik değerlerin ortaya konulması yerinde ve uygun olacaktır.

Sosyal medya ekonomisini küresel anlamda ele alan çalışmalarda Türkiye özelinde yapılan değerlendirmelerin başında sosyal medya platformları başta gelmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de 700 milyon doları aşkın iç gelire sahip uygulama olarak İnstagram önemli bir paya sahip olmaktadır. Ardından 300 milyon dolar iç gelir ile Facebook gelirken, 200 milyon dolar ile WhatsApp, 80 milyon dolar ile TikTok ve 15 milyon dolar iç gelir ile ise Twitter önemli gelire sahip platformlar olarak görülmektedir. (https://kriterdergi.com)

Kültürel, siyasal ve ekonomik yapıyı dönüştüren sosyal medya platformları reklam, pazarlama ve satış gibi finansal etkinliklerini ekonomik pazarda konumlamayı başarmıştır. Bankacılık gibi üst bir ekonomik yapı olan kurumların da yine dijital olarak bu alansallarda yer alması, çevrimiçi kullanımı teşvik eden promosyon ve kampanyalar ile kendi maliyetini azaltması, bireysel aktivasyonu yoğun kılan uygulama pratikleri ile ekonomik değerlerin başında yer almaktadır. Çeşitli gıda, giyim, beyaz eşya, aksesuar, eğitim ve sağlık materyallerinin çok sayıda şirket tarafından arzının gerçekleştiği dijital tabanlı uygulamaların sosyal medya platformlarındaki uzantıları da ekonomik değerleri göstermesi bakımından önemlidir. Şirketler hem iç hem de dış paydaşlarıyla iletişim kurma aşamasını sosyal medya platformları aracılığıyla gerçekleştirmektedir.

Varlığını ortaya koyabilmek ve kendini bir diğeri üzerinden tamamlamak için herkesin iletişim kurma gereksiniminden hareketle, internet ortak alanların ve kamuların bir parçası olarak tanımlanmaktadır. Fakat aynı zamanda internette güncel bilgilerin şirketler tarafından denetlendiği ve çevrimiçi emeğin sömürüldüğü de görülmektedir. Böylece reklam temelli internetin üreten tüketiciyi metalaştırması ve artı değere dönüştürmesi gerçekleşecektir. (Netchitailova, 2016:5)

Ekonomik değerler bakımından arz talep dengesinin de değişiklik gösterdiği internet ve bilişim çağında, arzın talebi belirlediği bir piyasa durumu egemen olmaktadır. Talebi belirleyen en önemli etmen ise bu sosyal medya platformlarında gösterilen reklam ve pazarlama içeriklerindeki tematik tutumlar olarak görülmektedir. Tematik satış, kişiye özel internet filtreleme ve yankı odaları şeklinde zuhur eden anlayışın sonucudur. Bireysel akıllı mobil cihazların üretiminde büyük önem verilen gözetim ve denetim tekniklerinin bu anlamda payı büyük görülmektedir.

Sanal gerçeklik sosyal etkileşim alanını genişlettikçe, internette dahil olunan gruplar ya da sosyal medya platformlarının içinde birbirini tanımayan bireylerle sürekli iletişim halinde olma durumu görülmektedir. (Jenkins, 2018:127) Bu anlamda medya yoluyla ortaklaşa tanınan kişiler bu kullanıcılar açısından daha değerli olmaktadır ve tanınmış kişiler aynı zamanda medyatik kişilerdir. Bu ifadede TV'deki reality programlarını örneklendirmek suretiyle marka tanınırlığını artırma yollarından bahsedilmektedir. Ancak tanınmış olmak sosyal medya ortamları çerçevesinde ele alındığında hem reklam ve pazarlama hedefindeki ticari yapılaşmaları; hem de sosyal medya kullanım oranlarını da etkileyen, "fenomen" olarak adlandırılan internet ünlülerini de kapsamına almaktadır. Bu ünlüler internet ünlüleri olabileceği gibi reel hayatta toplum tarafından tanınan kişiler de olabilmektedir. Bu kişilerin sosyal medya platformlarında ürettikleri içerikler ve paylaştıkları iletiler ise kullanım oranlarını doğrudan etkilemektedir. Çünkü müzik, edebiyat, parodi, sanat ve benzer içeriklerle ünlü kişilerin paylaşımları sosyal medya kullanıcıları için çoğu zaman büyük anlamlar ifade edebilmektedir.

Dijital iletişim araçları genelinde, sosyal medya platformları özelinden hareketle; kullanım oranları ve ekonomik değerler bakımından incelenen sosyal medya

platformlarının hem kullanımını hem de ekonomisini şekillendiren, ancak genel olarak satışa odaklı ya da ideolojik temelli içeriklerle bütünleşen yapısının sorgulanması zaruridir. Bu bağlamda sosyal medyaya yönelik tehdit değerlendirmeleri kapsamında bu platformlar aracılığıyla meydana gelen ya da gelmesi muhtemel olan sonuçlara odaklanmak yerinde ve uygun olacaktır.

2.3.2. Sosyal Medyaya Yönelik Tehdit Değerlendirmeleri

Sosyal medya platformlarının özel ve kamusal alan arasındaki sınırları ortadan kaldırdığı günümüz bilgi ve iletişim teknolojilerinde, kişisel veri gizliliği, ulusal ve uluslararası güvenlik, nefret söylemi ve çocukların korunmasına yönelik tehditler ve bir takım özel ya da kamusal propagandaya elverişli dijital tabanlı bir sistem görülmektedir. Zararlı içerik ve bütün olarak tehdit değerlendirmeleri yapılırken karşılaşılan temel sorun ise sosyal medya platformlarının kişileri aynı zamanda farklı kimliklerle kullanıma teşvik eden yapısında belirginleşmektedir. Trollere ait kullanıcı hesapları, dezenformasyon sayfaları, propaganda, çıkar ve baskı gruplarının temsil edildiği topluluklar ile sosyal medya platformları büyük tehlike içeren internet yapılaşmalarına dönüşmüştür. Bu bağlamda tehdit değerlendirmelerinin tekil ve kavramsal olarak incelenmesi, yine bu sosyal medya platformları özelinde hareket eden çeşitli kullanıcı, hesap ve toplulukları açıklaması bakımından uygun ve yerinde olacaktır. Ancak konuya öncelikli olarak etik açıdan bakmak sosyal medya platformlarında maruz kalınan olası tehlike ve tehditleri derinleştirmek anlamında önem teşkil etmektedir.

2.3.2.1. Sosyal Medya ve Etik Kavramı

Etik kavramı iletişimsel boyutuyla düşünüldüğünde birbirini tamamlayan eklektik bir süreç olarak ele alınmaktadır. İletişim tek başına bir süreç olarak değerlendirildiğinde ise iletilerin kaynaktan alıcılara, alıcılarda davranış ve düşünce değişikliğine sebep olacak şekilde aktarılması etik anlayışı gündeme getirmektedir. Bu bağlamda gelişen teknolojiler ve değişen iletişim ortamları için değişmeyen en önemli faktörün etik olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Etik geleneksel medya

araçlarında dahi sorgulanırken, günümüzde herkesin içerik üretip paylaştığı sosyal medya platformları için daha fazla önem verilmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

TDK'ye göre etik, ilk olarak töre şeklinde karşılık bulmaktadır. İkinci anlamında çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Etik sözcüğü ile ilgili son bilgiler etik bilimi ve ahlaki, ahlakla ilgili olan şey olarak verilmiştir. (TDK, 2011)

Kendi içinde irdelendiğinde etik ve ahlak olgularının da iç içe geçmiş olgular olduğu görülmektedir. Ahlak bireylerin kişisel ve toplumsal vicdanlarını temsil eden bir olgudur. Yanlış ve doğru, iyi ve kötü, erdem ve kusur gibi kişilerin ifa ettikleri ile bu eylemlerin sonuçlarını süzgeçten geçirmesi demektir. Etik ise hayata geçirilen ahlaki sözcükler ile yargıların konumunu analiz etmekte, takındığımız ahlaki tutumlarımızın arkasındaki yargıları ele almaktadır. Bu bağlamda iletişim mecralarının tümünün etik bir süreçten geçmesi olasıdır. (Özgen, 2006:25)

Etik olgusuna meslek kolları arasında mesleğin ifa edilmesi hallerinde belirlenmiş kurallar olarak bakıldığında iletişim ve medya çerçevesinde anlamlandırmak mümkündür. Geleneksel medya ile süreli ve sınırlı olan iletişimin dijital ortamlarla birlikte süresiz ve her an erişilebilir yapısı itibariyle kitlelere yüzlerce binlerce ileti üreten bir medya yapılaşması görülmektedir. Bu da kitle iletişim araçları vasıtasıyla üretilen içeriklerin hangi kurallar çerçevesinde hareket edeceği sorunsalını oluşturmaktadır. Dolayısıyla çeşitli hukuki düzenlemelerin yanı sıra medyanın etik bakımdan kolektif özelliklerde bulunması gerekmektedir.

Etik olgusunun medyaya yansımış şekli özdenetim şeklinde olmaktadır. Kanun ve benzer resmi kararların her şeyi ayrıntısıyla ele alması değişen çağın koşullarına göre ya olanaklı değildir ya da belli resmi sürelerle bu düzenlemeler geç kalabilmektedir. Bu bağlamda medyanın kendi kendini denetlemesi şeklinde de ifade edilen özdenetim önem kazanmaktadır. (Aziz, 2022:134)

Medyanın etik bağlamda kolektif kararlarla hareket ettiği bir sistem içerisinde daha özgür ve daha fazla görev bilincinde olması olasıdır. Daha çok satmak ya da daha fazla tık almayı hedeflemek yerine daha iyi ve daha nitelikli içerikler üretmek bu

anlamda büyük önem taşımaktadır. İçinde bulunduğu toplumla ters düşmeyecek bir ahlak anlayışını, iletişim gibi hem çok geniş bir alansala sahip olan mecralar hem de küresel anlamda itibarı artıracak bir unsur olarak görmek ise medyanın gücünü artıracaktır.

Özdenetim tüm bu değerlendirmeler ışığında bakıldığında mesleğin saygınlığını artırmak, doğru ve güvenilir haber içerikleri sunmak, içeriklerdeki olası yorumları inanılır kılmak, izler okur kitlenin güvenini devam ettirmek için yapılması ve yapılmaması gerekenlerin bütünüdür. (Özgen, 2006:74)

Sosyal medyada etik anlayış ise aslında genel olarak gazetecilik mesleğindeki ilke ve sorumluluk normları ile aynıdır. İletişim hangi kanal aracılığıyla kurulduğu fark etmeksizin hassas bir süreçtir. Bu hassasiyet dijital ortamların her an ve her yerde ulaşılabilir yapısından dolayı çok daha büyük ölçülerde duyarlılığa ihtiyaç duymaktadır. Ancak diğer tüm iletişim araçlarına nazaran çağın en çok rağbet gören ortamları olarak sosyal medya platformlarının etik açıdan sorgulanması gerekmektedir.

Sosyal medya platformları Facebook, Twitter, İnstagram vb. uygulamalarda temel iletişim döngüsü bu uygulamaların çıkışı itibariyle belli amaçlar etrafında toplanmıştır. Bu platformlar ilk olarak arkadaşlık, sosyalleşme, fotoğraf paylaşma ve son tahlilde eğlence kültürüne hizmet etmesi bakımından tasarlanmıştır. Fakat bu uygulamalar zamanla herkesin kullandığı uygulamalar haline geldiği için popülaritesi artmış, pek çok haber sitesinin de profil oluşturmak suretiyle katılım sağladığı bir iletişim biçimine dönüşmüştür. Etik ihlallerinin de bu noktada ortaya çıktığını söylemek olasıdır. Çünkü internet ortamının getirmiş olduğu özgürlük anlayışı ve bu çerçevede boşluğu hissedilen yasal zemin, etik konusundaki bozulmalar için önemli bir dayanak haline gelmiştir. Bugün çok sayıda haber sitesinin yayın yaptığı internet ortamında, geleneksel medya araçlarında verilmesi mümkün olmayan metinsel, görsel ve video içerikli paylaşımı rahatlıkla yapabilmektedir. Örneğin geleneksel medya araçlarından gazete ve televizyonda gösterilmesi mümkün olmayan şiddet, taciz, hakaret, çocuk istismarı, pornografik haberlerle ilgi bu ortamlarda yayın yapmak mümkün hale gelmiştir. Geleneksel mecralarda kişilik hakları ile ilgili olarak dikkat

edilen haber öznesi ile ilgili fotoğraf ya da özel bilgiler internet ortamında doğrudan verilebilmektedir. Geleneksel medyanın bu noktada kaynaklara dayalı bilgi ve haber oluşturma sürecinin internet ortamlarında çoğunlukla hıza kurban edilen yalan ve yanlış bilgi ve haberler aracılığıyla kamuoyu ile irtibat kurduğu görülmektedir. Bu bağlamda genel olarak dijital mecralar ve özel olarak sosyal medya platformlarında yaşanan haber döngüsünü etik anlamda sorunlu kılmaktadır.

Sosyal medyada etik durumu, bu platformlara kayıtlı kullanıcı bakımından irdelediğimizde, içerik tüketicisinin aynı zamanda içerik üretimi yapabiliyor olması da son derece önemli olmakta ve tehlike arz edebilmektedir. Kullanıcılar mobil cihazları ile resmettikleri ya da video ile çekim yaptıkları olay ve olguları internet ortamlarında anlık olarak paylaşmaktadır. Paylaşılan içerikleri haber gibi paylaşanlar mevcut olduğu gibi internette gördüğü herhangi bir haberi doğrulatmaya ihtiyaç duymadan, ilk ve en önce paylaşan olmak kaygısıyla, tekraren paylaşabildikleri gibi, haber üzerinde değişikliklere de gidebilmekte ve bu paylaşılan içerikler diğer kullanıcıların bilgisine sunulmaktadır. Bu içeriklere erişim sağlayan diğer kullanıcılar ise gelen bilgi ve haberleri doğru gibi kabul etmekte; gösterilen kişi ve olayları ise bir bakıma fişlemektedir. Daha sonrasında bu bilgi ve haber içerikleri ile ilgili doğrulatma yapıldığında ise alınan ilk bilgi referans olarak verilebilmekte ya da düzeltilmiş içeriğe erişen kullanıcı yanlış içeriği tüketen kullanıcı ile aynı olmamaktadır. İçeriklerin böyle hızlı ve kolay bir şekilde geniş kitlelerle buluştuğu bir ortam olarak sosyal medyanın kişisel, toplumsal ve hatta uluslararası mecralar bakımından birtakım problemlere sebep olması çoğunlukla muhtemeldir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler toplumsal değişim ve gelişmelere sebep olmuştur. Bu değişim ve gelişmeler süreç itibariyle hukuki ve ahlaki açıdan pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Etik çalışmaların ortak paydası ise bu sorunları çözme gayesinde yer bulmaktadır. Bu sorunlarla ilgili olarak yalnızca yeni ve son gelişmeler değil, aynı zamanda eski kurallar ve yanıtlanmış sorular da etik çalışmaların gündemine gelmekte ve farklı çözüm yolları da geliştirilebilmektedir. Öte yandan etik anlayışı modernite çevresinde ele alan yaklaşımlar bilgi-iktidar ilişkisinden yol almaktadır. (Mahmutoğlu, 2019:229)

Bilgi-iktidar ilişkisinde bakıldığında bilgi tek başına iktidarın kaynağı olabildiği gibi, iktidarın bilgiyi bir araç olarak kullanabilmesi mümkündür. Bilginin sahibeliği ya da bilginin yönetsel amaçlar ile kullanılması etik ile doğrudan ilgili olurken, bazen mevcut iktidarı pekiştirmek kaygısıyla bilgi önemli bir dayanak halini almakta, bu bakımdan da etiğin medyanın gücü ile farklı bir boyuta evrilmesi mümkün olabilmektedir. Sosyal medya platformlarında iktidar ya da muhalefete ait siyasi erk hesapları da mevcuttur ve bu hesaplar değişen pragmatik şartlara göre içerikler üretilebilmektedir.

Etik asıl olarak doğru ve gerçek bilgi bakımından sorgulanması gereken bir değerdir. Ancak doğru ve gerçeklik arayışının dışında kişiler ve olaylar hakkında üretilen içeriklerin, mahremiyet bakımından ne ölçüde ihlalinin söz konusu olduğu gözden kaçmaktadır. Sosyal medya platformu kullanıcısı, yayımlanan içerik hakkında bilgisi olmadığı halde, sadece takip ettiği ve çok sayıda kişi tarafından takip edilen hesapları bilgi ve haber bakımından otorite görebilmektedir. Bu anlamda sosyal medyanın en büyük açmazının fenomen denilen internet ünlüleri olduğunu belirtmek gerekmektedir. Sosyal medya platformundaki kullanıcı hesabıyla görüşlerini paylaşan, ideolojik olabileceği gibi siyasi yanını da sergileyen fenomen hesaplar vardır. Diğer yandan reklam ve pazarlama gibi tekniklerle çalışan ve tek hedefi kazanç sağlamak isteyen takipçi sayısı yüksek fenomen hesaplar da bulunmaktadır. Bu internet ünlülerinin ideolojik ya da ekonomik hedefleriyle örtüşen yayınları, sosyal medyada etik arayışını ivedilikle gündeme getirmektedir.

Etik çerçeveden hareketle sosyal medya platformlarına bakıldığında, reel hayatta imkân dahilinde olmayan pek çok şeyin de gözler önüne serildiği izlenmektedir. Uygulamaların kendi topluluk kurallarını da ihlal eden müstehcen içerik, hakaret, siber zorbalık, sosyal linç, pornografik ve benzer sakıncalı bilgiler bu dijital ortamlarda çeşitli kullanıcı profillerinden yayınlanmaktadır. Uygulamalar bu profilleri kısıtlamak ya da tamamen hesaplarını kapatmak gibi müeyyidelere gitmektedir. Ancak dijital ortamlar sayısal olması itibariyle ve yeni bir dijital hareketliliğin anlık olarak oluşturulması bakımından da serbestisi olan ortamlardır. Kullanıcıların bu anlamda kendi gerçek kimlikleri ile hesap açmaları dışında gizli ya da fake tabir edilen sahte kimliklerle profil oluşturmaları mümkündür. Bu da özellikle

etik dışı iletilerin yayınlanmasına olanak tanıyan bir internet sistemini göstermektedir. Etik heterojen bir olgu halini almıştır.

Etik ile ilgili ilkeler konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında Mason ’un ürettiği dört temel ilke önemlidir. Bu ilkeleri gizlilik, doğruluk, erişilebilir olma ve fikri mülkiyet şeklinde sıralamak mümkündür. Mason ‘un 1986 yılında ortaya attığı etik ilkeler günümüz dijital çağında da esas alınmaktadır. Etik ilkeleri ile bireysel ve toplumsal fayda noktası hedef alınmaktadır. Etik ilkelerden ilki olan gizlilik, kişilik hakkından ileri gelen mahremiyet olgusunu önemsemektedir. Doğruluk ilkesi ile yapılmak istenen yanlış bilginin önüne geçmek, bilginin üretimi sürecinde gerekli alt yapıyı bu perspektifte hazırlamaktır. Erişilebilir olma ilkesi teknolojiye ulaşmada kişiler arasındaki eşitliği temel almaktadır. Buna göre herkes dijital ortamlarda var olabilmelidir. Fikri mülkiyet ise içerik üreticisinin içerik ile ilgili haklarına sahip çıkılmasını ifade etmektedir. (Ozan Leymun, 2020:176)

2.3.2.2. Sosyal Medyada Kişisel Veri Kavramı

İnternet bağlantısıyla kurulan iletişimde, dijital tabanlı uygulamalar ve sosyal medya platformları büyük avantajlara sahip olmaktadır. Bu uygulama ve platformlar kişilerin bilgilerini paylaşmaları noktasında hem çok sayıda veriyi işlemekte hem de çok sayıda verinin transferini gerçekleştirebilmektedir. Kişilere ait bilgilerin kayıtlanmasının yanı sıra yine kişinin bilgi alışverişinde bulunduğu kullanıcılar, uygulama ya da platformda geçirilen süre, alışveriş ve benzer ihtiyaçların karşılanması gibi pek çok aktiviteler de kayıt altına alınmaktadır.

Sosyal medyada veri çokluğuna işaret eden Marr, verinin hacmi, hızı, çeşitliliği ve doğruluğunun önemine vurgu yaparken iş dünyasının da içinde olduğu pek çok alanda bu verilerin kullanıldığını belirtmiştir. Fakat Marr ve pek çok uzmana göre verinin sayısal oranından ziyade iyi kullanılıp kullanılmaması önem arz etmektedir. Bu veriler arasında ise kişisel veriler başat rolü üstlenmektedir. (2020)

Kişisel veri, bireyi diğer bireylerden farklı kılan özelliklerinin tamamıdır. Bu özellikler bireyin şahsi, mesleki ve ailevi bilgileri ile birlikte tüm niteliklerinden oluşan verilerdir. Nitekim Kişisel Veriyi Koruma Kanunu’nda da kişisel veri tanımı bu

minvalde okunmaktadır. Kanuna göre kişisel veri gerçek bir kişiyi belirli veya belirlenebilir kılan her türlü bilgi olarak kabul edilmektedir.

İlgili kanun kişisel veri tanımında geniş bir çerçeveden hareket ederek gelişen teknolojilere uyarlanabilir bir metinler bütünü olarak izlenmektedir. Kanunun gerekçesinde bireyin adı, soyadı, doğum tarihi, doğum yeri gibi onun kesin teşhisini sağlayan verilerin yanı sıra, kişinin fiziki, ailevi, ekonomik, sosyal ve sair özellikleri de kişisel veri kapsamına alınmıştır. Anayasada da kişisel verilerin korunmasıyla ilgili detaylı düzenlemelerin kanunla yapılacağı belirtilmektedir. Bu kapsamda 26 Aralık 2014 tarihinde "Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Tasarısı" TBMM Başkanlığına sunulmuştur. Tasarı, 24 Mart 2016 tarihinde kanunlaşmış ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu 7 Nisan 2016 tarih ve 29677 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. (https://www.kvkk.gov.tr)

Dijital tabanlı iletişim, kullanıcıları edilgen pozisyondan etken duruma dönüştürürken katılıma daha fazla müsait olması sebebiyle kişisel verilerin paylaşılması noktasında elverişli bir alansallar bütününü göstermektedir. İlgili sosyal medya platformlarına üye olmak için öncelikle bu uygulamaların akıllı teknolojik cihazlara yüklenmesi gerekmektedir. Uygulamaların yüklenmesini takiben kullanıcıdan birtakım yetki ve izinler isteyen bu uygulamalar daha kullanıcı olarak kayıtlanmadan ve yine kullanıcının rızası karşılığında kullanıcıya ait akıllı teknolojik cihaza erişim hakkını elde etmektedir. Bu izinler akıllı cihazda bulunan tüm bilgilere erişimi mümkün kılarken, mikrofon, hoparlör, galeri, rehber, bankacılık işlemleri ve alışveriş tercihlerine varana kadar kullanıcının kişisel verilerini depolamak anlamını taşımaktadır. Kullanıcı uygulamayı kullanmaya başladığında hiçbir içerik üretmese, hiçbir paylaşım yapmasa, hiçbir şekilde fotoğraf ya da video yüklemese bile bu uygulamalar zaten daha en başından bu bilgilere sahip olmaktadır. Bu bağlamda uygulamaların politikalarını şekillendiren en önemli dayanak ise hukuki sözleşme niteliğinde kullanıcıdan aldıkları onay anlamında belirginleşmektedir. Kullanıcıya, kullanıcı ile yapılan sözleşmeleri onayladığı takdirde uygulama içerisinde bulunma hakkı verilebilmektedir. Daha sonraki aşama kullanıcının profil oluşturmak suretiyle yinelenen kişisel verileri olarak görülmektedir.

Kullanıcının diğer kullanıcılar ile sosyal bağ kurmasında öncelikli unsur kimlik göstergeleridir. Kimlik kullanıcının sosyal medya platformlarına üye olabilmesi için zorunlu bilgilerden oluşmaktadır. Kullanıcı kişisel bilgilerini profil adı altında doldurmaktadır. Bu bilgiler ad, soyadı, telefon numarası, mail adresi gibi sıralanabilmekte, bazı platformların ek bilgiler de istediği görülebilmektedir. Ek bilgiler olarak ise meslek, eğitim, medeni durum gibi örnekler verilebilmektedir. Dolayısıyla hem uygulamaları yükleme aşaması hem de kullanıcı kaydı aşaması ve beraberinde kullanıcıların uygulamaları kullanırken oluşturdukları veriler ile devasa bilgi kümelerinin oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda kişisel verilerin depolanması ve paylaşılması gündeme gelmekte, bu da başta etik olmak üzere özellikle ekonomi politik bağlamda yapılan eleştirilerle tartışılmaktadır. (Turancı, 2021:274)

Sosyal medya ve kişisel veriler bağlamında bir diğer handikap ise kullanıcının sahte kimlik tanımıyla oluşturduğu profiller anlamında ilgi çekicidir. Kullanıcı uygulamayı yüklerken sosyal medya platformuna verdiği izin ve yetkilerle gerçek verilerine ulaşımı mümkün kılarken, profil oluşturma aşamasında oluşturduğu sahte kimliklerle hareket edebilmektedir. Bu bakımdan yaklaşıldığında ilgili uygulamanın aslında bilerek ve izin vererek bu sahte hesapları desteklediğini söylemek olasıdır. Bu da sosyal medyadaki kişisel verilerin, yine sosyal medya platformlarının rızası ile şekillenen kullanıcı içerikleriyle meydana gelen başta ulusal ve uluslararası güvenlik olmak üzere ırkçılık, nefret söylemi, özellikle çocukların korunmasını gerektiren taciz ve benzer olumsuzlukların baş göstermesiyle doğrudan ilişkili görülmektedir. Dolayısıyla sosyal medya platformlarının bu haliyle hem ideolojik hem de ekonomik olarak yorumlanması büyük önem arz etmektedir.

Kişisel veriler gözetim ve denetim enstrümanlarıyla ilişkilendirildiğinde, bir amaçla toplanan kişisel verilerin başka bir amaçla kullanımı göze çarpmakta, bu bakımdan eski statüko bağlarının çözüldüğü görülmektedir. Bu bağlamda dijital medyanın kişinin rızası karşılığında sahip olduğu kişisel verilerinin, diğer fiziki ortamdaki bedensel verilerle birlikte analizini mümkün kılan ve veri kopyaları şeklinde toplanarak veri tabanlarına dönüştürülen kişisel verilerin, yine dijital imkanlarla oluşturulması mümkün görülmektedir. Bauman'ın dijital iletişim

kanallarına gönderme yaparak ifade ettiği bir ayrıntı, bizi aynı zamanda reel hayat içerisinde veri aktarımına mecburi bırakan bir sistem analizidir. Reel hayat içerisinde akıllı cihazlarımızı kullanmadan ifa ettiğimiz edimlerimizden, örneğin kredi kartı kullanımı, posta kodu beyanı ve hüviyet gösterme gibi, oluşturulan bir veri dosyası bu anlamda Bauman'ın görüşünü destekler niteliktedir. (Bauman ve Lyon, 2020:13-19-24)

Kişisel verilerle ilgili olarak bir diğer önemli durum ise kişilerin duygu ve düşünce dünyası ile ilgili verdiği son kararlar bağlamında gözlemlenmektedir. Kişiler paylaştıkları içeriklerle ilgili konularda fikir değişikliği yaşayabilmekte ve kişisel verilerinde bu içeriklerin yer almasını uygun görmeyebilmektedir. Dijitalleşmenin en büyük özelliği olan veri işleme ve veri kaydı ile internet ortamlarında yapılan en basit işlem dahi veri arşivlerinde muhafaza edilebilmektedir. Bu işlemin kullanıcı tarafından silinmiş olmasının bu anlamda bir geçerliliği bulunmamaktadır. Sayısal taban ve kodlama sistemi, yapı gereği bu arşivlemeye haiz olabilmektedir. Ancak gelişen teknolojilerin insanlığın son yirmi yılına etki eden sosyokültürel etkileri, hukuk alanındaki karar mercilerini de harekete geçirmiştir. Kişiler kendi hür iradeleri ile üretip paylaştıkları içerikleri yine kendi kararları ile bu sayısal ve sanal ortamlardan tamamen silmek isteyebilmektedir. Bu da hukuksal olarak "Unutulma Hakkı" denen önemli bir kişisel hak ve edimin uygulamaya alınmasına neden olmuştur.

Dijital mecralarda ve sosyal medya kullanımında çocuk ve gençlerin yoğunlukta olması, veri kaydı bakımından ele alındığında ilerleyen yıllarda karşılarına çıkması muhtemel içerikleri doğurmaktadır. Bu durum ise sorunlu önceki paylaşımları için önem arz etmektedir. Öncelikle genç yaş grupları olmak üzere yetişkin bireyler de veri kaydına izin verdikleri metin, fotoğraf ve video gibi içeriklerinden ilerleyen zamanlarda vazgeçebilmekte, değişen yorum ve ideolojileri anlamında bu içeriklerden imtina edebilmektedir. Bu da önemli bir kişilik hakkı olan Unutulma Hakkı ile yasal bir güvenceye oturtulmaya çalışılmaktadır. Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerce Mayıs 2014 yılında resmileşen bu önemli kişilik hakkı, ülkemizde de 2020 yılında Kişisel Verileri Koruma Kanunu'nun 481 numaralı sayısında kabul edilerek yayınlanmıştır. Bu hak ve kararlar neticesinde kişilerin dijital mecralarda ve sosyal

medya platformlarında yayınladıkları ve artık görülmesini istemedikleri içeriklerinin kalıcı olarak silinmesi mümkün hale gelmiştir. (Nalbantoğlu, 2018:589-590)

2.3.2.3. Sosyal Medyada Ulusal ve Uluslararası Güvenlik

Teknolojik gelişmeler insanlara birtakım kolaylıklar sağlamasının yanı sıra yeni birçok tehdidi içinde barındırması bakımından da analiz edilmek durumundadır. Ulusal ve uluslararası güvenlik ile ilgili pek çok sorunun oluşması dijital imkanlarla daha fazla mümkün hale gelmektedir. Bu bağlamdan hareketle devletlerin güvenlik olgusu nezdindeki yapısında revizyona gittiklerini söylemek doğru olacaktır.

İnternetin 1969 yılında ABD Savunma Bakanlığı tarafından güvenlik amacıyla iletişimin sürekliliği anlamında ARPANET şeklinde bir yapılaşmayla kurulması, günümüzdeki siber uzamda telaffuz edilen güvenlik bakımından önem arz etmektedir. Çeşitli şifre kurma ve şifre çözme amaçlı kullanımına işaret edilen ilk çıkış yılı itibariyle, internet kullanımında öncelikli alan ulusal güvenlik sistemi olmakta, internet teknolojilerinin devasa hızla büyümesi ile de uluslararası güvenlik sisteminde yeni güvenlik tedbirleri alındığı görülmektedir. İnternet teknolojilerinin özellikle son yirmi yılda gelişme ivmesindeki artış kullanıcılara özgür bir ortam sağlarken oluşan ya da oluşması muhtemel güvenlik açıkları sebebiyle internet ile kurulan iletişimin kötüye kullanımı gündeme gelmektedir.

Kişisel kullanımından ziyade kamu ve özel sektörde de önem arz eden internet teknolojileri, "Nesnelerin İnterneti" şeklinde adlandırılan yeni bir boyuta geçmiştir. İnternet ve internet alt yapılarının değişmesi ve gelişmesiyle nesneler arası bağlantıyı ve iletişimi mümkün kılan yeni teknoloji, internet üzerinden cihazlar arası bağlantıyı sağlarken veri bağlantısı ve veri paylaşımı amacı taşımaktadır. Bu kavrama ait nesneler Radyo Frekansı Tanımlama (Radio-frequency identification, RFID), Kablosuz Sensör Ağları (Wireless sensor network, WSN), Bluetooth, Yakın Alan İletişimi (Near-field communication, NFC), Uzun Süreli Evrim (Long-Term Evolution, LTE) ve daha çeşitli akıllı iletişim araçları üzerinden internete erişim sağlamaktadır. Bu bağlamda IoT kavramı "internet üzerinden ilişkilendirilen şeyler/nesneler" olarak tanımlanabilmektedir. (Erdal ve Ergüzen, 2020:24)

Güvenlik kavramı tarihsel olarak bakıldığında askeri ve savaşla ilgili konuları kapsamaktaydı. Ancak dijital tabanlı sistemler ile birlikte güvenliğe olan ihtiyaç insanların neredeyse hayatının tamamına etki edecek bir şekle bürünmüştür. Toplum içi ve toplumlararası ilişkilerde yaşanan değişim ve dönüşümler bunun temel nedeni olarak görülmektedir. Nitekim Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte üzerinde titizlikle durulan bir diğer güvenlik kalemi siber güvenlik şeklinde belirtilmektedir. (Kurnaz vd., 2019:75)

Siber güvenlik, internet teknolojilerinin kapsadığı bilgisayar, yazılım, akıllı cihazlar, ağlar ve verileri kötü amaçlı saldırılardan koruma programı olarak açıklanabilmektedir. Temelde siber güvenliği gerektiren durumlara bakıldığında birkaç odak noktası büyük önem arz etmektedir. Bunlardan biri aynı zamanda siber suç olarak ifade edilen finansal kazanç ve işlemlerin sabote edildiği olaylar şeklinde yaşanmaktadır. Bir diğer siber suç niteliği taşıyan unsur politik nedenli bilgi toplama arayışındaki güvenlik ihlalleridir. Yine siber terör olarak adlandırılmış olan bilişim sistemlerini panik ve korkuya yönlendiren saldırılar da büyük önem taşımaktadır.

Siber tehditler gelişen teknolojiyle birlikte artık sadece bilgisayar sistemlerine değil, aynı zamanda ülkelerin iletişim sistemlerine, askeri yapılaşmadan enerji ve ulaşım ağlarına kadar uzanan erişimle, büyük ölçekli güvenliği zorunlu kılan bir duruma gelmiştir. Bu bağlamda gelecek yıllarda siber tehditlerin artacağı yönünde tahminler yapılmaktadır. Ülkeler ya tekil olarak ya da bölgesel olarak güvenlik tedbirlerini artırıcı ve yenileyici politikalar üretmeye başlamışlardır. "Siber Güvenlik Durumsal Farkındalık" çalışmalarının bu amaç istikametinde artarak yapıldığını söylemek doğru olacaktır. (Aytekin, 2015:15-20)

Ulusal perspektifte siber güvenliği gerçekleştirmek için öncelikle teknik ve operasyon işlemlerinin yapılacağı merkezi bir yapılaşma gerekmektedir. Diğer yandan oluşturulacak olan koordinasyon merkezi ile strateji ve konseptler tanımlanacak, yasal düzenlemeler yapılabilecektir. Son olarak idari yapının kurulması gerekmektedir. Bu idari yapı ile siber tehditlere yönelik alınan güvenlik kararları tartışılacak ve onaylanarak yürürlüğe girmesi sağlanacaktır. Tüm bu düzenlemeler için bilişim teknolojilerinde yetkin personel ve dijital alt yapı önem arz etmektedir. Bu bağlamda siber ortamdaki olumsuzlukları bertaraf edecek bilgi ve teknolojilere önce sahip olmak sonra da uygulama yeteneğini taşımak çok büyük önem arz etmektedir. Bu bakımdan

önce bireysel bilinçlenme ile başlayacak olan güvenlik tedbirlerinin süratle yayılarak toplumsal bilince ve ulusal hüviyete bürünmesi mümkün olabilecektir. (Öğün ve Kaya, 2013:151)

Uluslararası arenada siber güvenlik ile ilgili üzerinde uzlaşılmış ortak bir tanım bulunmamaktadır. Çünkü uluslararası hukuk çerçevesinde problemin kaynağını tespit etme konusunda güçlük yaşanmaktadır. Siber tehditlerin devlet eliyle mi yoksa başka suç tarafları ile mi gerçekleştiği konusunda yaşanan kararsızlık, uluslararası siber güvenliğin sınırlarının çizilmesine engel teşkil etmektedir.

Dijital iletişim genelinde ve sosyal medya özelinde siber güvenliğin bir başka boyutu terörizm ve terörist faaliyetler ile konuşlanmaktadır. İletişim teknolojisindeki gelişmeler gücün çoğu kez devlet dışı aktörlere ulaşmasını kolaylaştırmaktadır. Terörizm olgusunun geleneksel iletişime nazaran daha fazla aktif olduğu dijital ortamlar özellikle haberleşme ağları bakımından tehlikeyi artırmaktadır. Yine "Siber Terörizm" olarak adlandırılan internet ortamında virüslerin dahil edilmesiyle birlikte bilgi sistemlerine kayıt dışı erişme imkanını artıran bir tehlike durumunun varlığı da büyük ölçüde hissedilmektedir. Sosyal medya platformlarında kişi ya da grupların iletişiminde mesaj uygulamaları yer almaktadır. Kötü amaçlı kişi ya da grupların yasa dışı eylemleri için bu uygulamaları kullanımı mümkün olmaktadır. Yine propaganda ve misyonerliğe yönelik ideolojik siber tehditler de bu platformlar aracılığıyla tehdit oluşturabilmektedir. (Kâhya Birgül, 2014:373)

2.3.2.4. Sosyal Medyada Nefret Söylemi

Nefret söylemi hedefine aldığı kişi ve grupları, olumsuz duygu ve düşünce açıklamaları ile ötekileştirme, sindirme, küçük düşürme ve tacize varan boyutlarda rahatsız etme gibi şekillerle meydana gelen önemli toplumsal tehditler arasında yer almaktadır. Günümüzün dijital imkanları ile daha esnek olan iletişim ağları, nefret söyleminin üretilmesinden paylaşılmasına, muhatabı olan kişi ya da gruplara ulaşmasından olumlu ya da olumsuz geri bildirimlerin alınmasına kadar çok yönlü bir sürece sahip olmaktadır. İnternet, iletilerin hızlı ve kolay bir şekilde yayılmasında önemli bir aracıdır. Özellikle sosyal medya platformları ile birlikte iletilerin anlık olarak paylaşılması ve sosyal medyaya yönelik tehdit unsurlarının buna eşlik eden hızı

ile değerlendirildiğinde internet, nefret söylemine uygun bir iletişimi beraberinde getirmektedir. Kişiler ve toplumlar nezdinde nefret söylemi bu sosyal medya platformları ile örtük ve açık mesaj şeklinde kurgulanmaya, kurgulanan mesajların dağıtımına, dağıtılan mesajların ise yayılmasına müsait bir olgu olmaktadır. Bu bağlamda nefret söylemi tanımı ile ilgili Uluslararası İnsan Hakları Hukuku da dahil olmak üzere net bir tanımlama yapılmamıştır. Ayrımcılık, düşmanlık ve tahrik kapsamında şiddet gibi durumlar nefret söyleminin içeriğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda beyan edilen nefret söylemine dair uluslararası kaynaklar ve uzman görüşleri, konunun derinlemesine analiz edilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Nefret söyleminin neyi nasıl ifade ettiğini açıklarken öncelikli kaynak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 1997 yılında kabul ettiği nefret söylemi ile ilgili 97(20) sayılı tavsiye kararı olacaktır. Komite, nefret söylemi ile ilgili olarak ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezcilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini bu kapsamda ele almaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ise dini hoşgörüsüzlük başta olmak üzere her tür hoşgörüsüzlüğe vurgu yaparken nefreti savunan, yayan, kışkırtan ve teşvik eden ya da teşvik etmeye sevk eden tüm ifade biçimlerini nefret söylemi olarak tanımlamıştır. (https://rm.coe.int/1680505d5b) Bu karardan anlaşıldığı üzere nefret söylemi kişi ve grupları hedeflemektedir.

Uluslararası boyutuyla ele alındığında nefret söyleminin ifade özgürlüğü bağlamında tartışıldığı görülmektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Guterres'in 2019 yılında yapmış olduğu açıklama önem arz etmektedir. Guterres nefret söylemini ele alırken, bunun ifade özgürlüğünü kısıtlama anlamı taşımadığının üzerinde önemle durmuştur. Bu yönüyle yaklaşıldığında nefret söylemi uluslararası hukuk bağlamında ayrımcılık, düşmanlık ve tahrik yoluyla şiddet unsurları şeklindeki tehditleri içermektedir. (https://rm.coe.int/1680505d5b)

Türk Ceza Kanunu Madde 216'ya göre nefret söylemi, halkı kin ve düşmanlığa tahrik ve aşağılama başlığında ele alınmıştır. (https://www.mevzuat.gov.tr) Gelişen teknolojiler nefret söyleminin kapsamını genişletmekle beraber içtihatlara eklemeler

yapılmaya başlandığı görülmektedir. Nefret söylemi tanımına yeni içtihatlar ile birlikte cinsel yönelim, sığınmacılık ve engellilik gibi ayrımcılıklar da eklenmiştir. Yine literatürde kapsamlı bir nefret söylemi tanımı yapıldığı görülmektedir:

"Bir kişiyi ya da grubu; ırkı, etnik kökeni, cinsiyeti, cinsel eğilimleri, dini, mezhebi, siyasal tercihi, ideolojisi, sosyo-ekonomik durumu, fiziksel özellikleri, fiziksel engeli ya da hastalığı nedeniyle ayırt etme, dışlama, ötekileştirme, aşağılama, hedef gösterme, yıldırma, düşmanlaştırma gibi nefret biçimlerini ifade eden, yayan, teşvik eden, savunan dilsel pratiklerdir" (Öztekin, 2015:925)

Dijital medyanın görece demokratik ortamı ve tabanında bulunan teknolojik yapısı nefret söyleminin yaygınlaşmasında önemli bir paya sahip olmaktadır. Bu anlamda nefret söyleminin arkasında siyasi erk ve ekonomik bir savaş olduğunu söylemek doğru olacaktır. Çünkü özellikle sosyal medya platformlarının kullanıcı bazlı hareket ile inşa edildiği görülse de ekonomi politik eleştiriler iktidar ve sermayeden bağımsız bir medya oluşumunu mümkün görmemektedir. Siyasi yapılaşmalar ve çeşitli kâr amacı güden şirket ve kurumların kendi çıkarlarına hizmet edecek içerikleri üretip, paylaşmak ve yaymak suretiyle kullanıcı bazlı sosyal medya platformlarının oluşturmuş olduğu dijital kamusal alanda, propaganda şeklinde bir nefret söylemini gerçekleştirdikleri belirgin hale gelmiştir. Ancak burada nefret söylemindeki görünürlük tartışma konusu olmaktadır. Çünkü nefret söylemiyle ilişik iletiler çeşitleri itibariyle, maruz kalan kullanıcı açısından duyarsızlığa varacak boyutlarda işlenmekte; bu da neyin nefret söylemi olduğu konusunda yapılan çalışmalarda önemli bir şekilde ele alınmaktadır.

Nefret söyleminde medyanın ana işlevi iletileri oluştururken olayların iç yüzünü bilmesine rağmen belli bir yönünü seçmesi ve bu seçtiği kısımlarla ilgili çerçeve yapması olmaktadır. İletileri yayına hazırlarken somut toplumsal gerçeklikten salt medya organizasyonunun ideolojisine göre hareket eden medya, gerçek olayları aktarırken alternatif boyutları saf dışı bırakmaktadır.

Nefret söylemini 7 başlık altında kategorize etmek mümkündür. Bunlar siyasal, kadınlara yönelik, yabancı ve göçmenlere yönelik, cinsel kimlik temelli, inanç ve mezhep temelli, engellilere ve çeşitli hastalıklara yönelik olmaktadır. Siyasal nefret söyleminde siyasal bir düşüncenin ve bu düşüncenin taraftarlarının hedef alındığı

görülmektedir. Bu bağlamda ideolojinin tamamı nefret söylemine konu olabileceği gibi, bir ya da birkaç siyasal parti ya da küçük gruplar bu söyleme muhatap kalabilmektedir. Kadınlara yönelik nefret söyleminde iletinin içeriğinde cinsiyetçi tutumlar yer almaktadır. Genelde aşağılayıcı ifadelerle kadının ikinci sınıf vatandaş konumunda sergilendiği nefret söylemi biçimi olduğunu söylemek mümkündür. Yabancı ve göçmenlere yönelik nefret söyleminin zemininde ırkçılık anlayışı olmakla birlikte yabancı, göçmen ve etnik gruplar tehlikeli bir konumda gösterilerek toplumda endişe duygularına sebep olmaktadır. Cinsel kimlik temelli nefret söylemi heteroseksüel cinsel kimlik dışındaki tüm cinsel eğilimleri sapkın ve iğrenç olarak etiketlemektedir. İnanç ve mezhep temelli nefret söylemi farklı din ve mezhep sahipliklerine göre şekillenmektedir. Toplumda çoğunluğun inancı ve mezhep anlayışının farklı inanışlara izin vermediği bir nefret söylemi türüdür. Engellilere ve çeşitli hastalıklara yönelik nefret söylemi fiziksel ve zihinsel hastalıklara yönelik bir nefret söylemidir. Bu söylem türünün kaynağında sosyal ve ekonomik etkenlerin belirleyici olduğu görülmektedir. (Çomu, 2012: 118-120)

Kategorik olarak bakıldığında nefret söylemlerinin tümünde hâkim olan etkenin ayrımcılık olduğu görülmektedir. Ayrımcılığın anlaşılmasındaki önemli olan nokta ise kimlik tanımlamalarından geçmektedir. Çünkü bireyin aynı zamanda kendini tanımlaması anlamına gelen kimlik olgusu, diğer bir kişinin mevcudiyetini gerektirmektedir. Medyanın gelenekselden dijitale dönen çehresi itibariyle bakıldığında kimliğin durağan halinden hızlı bir şekilde çıkarak inşa sürecini devam ettirdiği görülmektedir. Bu anlamda ayrımcılık konusunu irdelerken söylemlerin içine yerleştirilen nefrete yönelik ifade ve olguların, dijitalleşme ile birlikte süreklilik arz eden kimlik inşası ile bağlantısı anlamlı bulunmuştur.

Bilgi ve internet teknolojilerindeki kontrolsüz ve denetimsiz yapılaşma ayrımcı söylemlerin oranlarında ciddi artışlara sebep olmuştur. Ayrımcılık için kişinin kendisi ya da ait olduğu grubun dışındaki kişilerle karşılaşması gerekmektedir. Bu bakımdan küreselleşen dünyanın dijitalleşen iletişim ağları ile birlikte farklı kişi ve toplumlarla bağlantı kurulabilmekte, "Öteki" ya da "Ötekiler"le karşılaşmak mümkün olmaktadır. (Çeçen, 2022:410-411)

Ayrımcılığa inanç, etnisite ve ideolojiler olarak ele alınan kimlik sahiplikleri açısından bakıldığında asıl odak noktasının, karşıtlıklar üzerinden iletişim zinciri

etrafında dönen nefret söylemleri ile görüldüğünü söylemek olasıdır. Nefret diğer kimliği inkâr etme noktasından keskin bir biçimde ayrılırken aslında misyonu, üstlendiği kimlik özelliklerini -başka bir deyişle ideolojiyi- geniş topluluk ya da kitlelere yaymaya dönüşmektedir. Bu noktada medyanın ileti hazırlarken bir plan dahilinde hareket ettiğini ve içerik servislerinde bu planlardan faydalandığını söylemek doğru olacaktır.

Medya tüm bilgi ve haber içeriklerinde çerçeveleme yapmak suretiyle hareket etmektedir. Konunun uzmanları bu çerçevelemeyi bir toplumsal grup ya da aktör bakımından ele alırken çerçevelemeyi, çerçevelendiği bağlama, organizasyonun yapısına, genel olarak kültüre ve güncel gelişmelerle açıklamaktadır. (Çeçen, 2022:412)

Medyada nefret söylemlerini çerçeveleme etrafında açıklamaya çalışırken olayın bağlamı önemlidir. Bağlam, söz konusu olayın siyasi, coğrafi ve sosyokültürel unsurlarla ele alındığı metinsel kurgudur. Örneğin Soğuk Savaş döneminde Ruslarla ilgili yapılan haberler ile şimdiki zamanda yapılan haberler ve dolayısıyla çerçeveleme farklıdır. Çünkü Soğuk Savaş bitmiş, Komünizm yıkılmıştır ve medya alternatif çerçevelemelere yönelmiştir. Organizasyon yapısı da çerçeveleme hususunu şekillendiren bir diğer önemli süreçtir. Örneğin Avrupa Birliği'ne üye olan ve olmayan ülkeler arasında, özellikle bağlantısızlık anlamında bakıldığında organizasyon yapısı önem taşımaktadır. Birliğe üye olmak medya iletilerindeki çerçevelemenin yapısını değiştirirken, medya yine alternatif yorumlar arayışına girmiştir. Kültürel çerçeveleme ise içinde bulunduğu toplumun kültürüne yakın bir şematik kurgulayan medyanın, kimi zaman evrensel olan değerleri görmezden gelmesi olarak açıklanabilmektedir. Töre, adet ya da gelenek adı altında genel insan hakları bağlamına aykırı olan söylemleri destekler ya da üreten taraf olarak medya iletileri görmek mümkündür. Güncel olaylar medyanın özellikle nefret söylemi üretimine katkı sağlar nitelikler taşımaktadır. Örneğin cinsel istismar, taciz ve tecavüz gibi haber içeriklerinde medyanın fail olarak görülen kişi hakkındaki çerçevelemesi kimi zaman doğduğu şehir ile olurken, inancı, ırkı, mesleği ve statü gibi pek çok özelliği ile gündeme gelmekte; bu da benzer özelliklere sahip kişi ya da gruplara yönelik nefret söylemi ile konuşlanmaktadır. Medyanın tüm bu çerçeveleme unsurlarıyla nefret söylem inşasında hızlı ve kolay bir şekilde hareket ettiğini söylemek olasıdır.

Nefret söyleminde söylemde içerik, söylemin yazılı dile yansıması ve söz ile ifadesindeki tonlama ya da vurgu, söylemin bireysel ya da toplu amaçlar taşıyıp taşımaması, içeriğin yapısal analizi ve söylemin olası sonuç ve sağladığı çıkarlar bakımından değerlendirilmesi önemlidir. (İnceoğlu, 2013:79) Bu bağlamda nefret söyleminin tespitinde birtakım unsurlara bağlı kalmak büyük ölçüde önem taşımaktadır. Bu unsurlar ötekileştirme, kalıp yargılar, ön yargılar, ayrımcılık ve damgalama olarak sıralanabilmekte; nefret söylemi analizlerinde bu unsurlardan sadece birinin tespiti, içeriğin nefreti söylemi olması bakımından yeterli görülmektedir. (Bahçecioğlu, 2022:507)

Nefret söyleminde ötekileştirme üzerinden üretilen içerikler topluluklar arasındaki farklılıklardan yol almaktadır. Belli bir dünya görüşüne sahip toplulukların aidiyet duygusunu bertaraf etmek için olumsuzlama şeklinde ifa edilen eylemler nefret söylemi kapsamında bulunmaktadır. Ben ve öteki üzerinden inşa edilen kimlikler bu söylem türünün konusudur. Gruba dahil olan tüm üyeleri grupla ilgili bilgi ve olaylar etrafında yansıtan medya, tek tek bireyleri açıklamaktansa dahil oldukları grup ideolojisi ile kolay bir şekilde yansıtabilmektedir.

Ötekileştirme pratikleri toplum içindeki çözülmeler için öneme sahipken, bu ayrımlara sosyal kimlik kuramı çerçevesinde "sosyal kategorilendirme" denmektedir. Bu çerçevede bireylerin farklılıkları yerine aynılıkları üzerinden hareket edilmektedir. Dolayısıyla bir grup içinde bulunan kişiler aynı kategoride sayılmakta ve hepsinin benzer olduğu düşünülmektedir. Ötekileştirme bireysel tutum ve düşünceleri dahil olunan grup temasında olumsuz bir şekilde kurgulayarak nefret söylemini oluşturan büyük güce sahip olmaktadır. (Bilgin, 2007:129)

Kalıp yargılar, birey ve gruplarda kökleşmiş inanışlar şeklinde ifade edilmektedir. Buradaki temel enstrümanlar yaş, cinsiyet, din, etnisite ve ırk olarak görülmektedir. Üretilen medya içeriklerinde herhangi bir temeli olmayan ancak belli gruplar odağında benimsenmiş görüş ve yorumlar, her ne kadar olumsuz nitelikte olsa da bilgi ve haber olarak servis edilebilmektedir. Bu da kalıplaşmış olumsuz fikirlerin daha da sağlam bir şekilde kabulüne sebep olabilmektedir.

Toplumsal ayırıcı yönü kuvvetli olan kalıp yargılar, duygu, düşünce ve eylemsel ifadeler ile kamuda bilişsel algı yönetiminin kolaylıkla sağlanabildiği nefret söylemlerini oluşturmaktadır. Bilişsel algı yönetimi ile birlikte belli bir gruba özgün

nitelikler üretilirken yine aynı grubun içindeki belli bir kesim de farklı gösterilebilmektedir. Örneğin Çingenelerin hırsız olması kalıp bir yargıdır. Ancak bu örnekte olduğu gibi bazı kalıp yargıların doğruluk payı taşıması da mümkündür, çünkü Roman vatandaşlar arasında gerçekten hırsızlık yapanlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla sadece bu grupta yer aldığı için hırsızlık yapmayan kişilere de ayrımcılık uygulandığı görülebilmektedir. Kalıp yargıların bu ve benzer olaylar itibariyle genel ve kalıcı fikirlere dönüştüğünü söylemek mümkündür. (Bahçecioğlu, 2022:508)

Ön yargılar ise kalıp yargılar ile bağlantılı olması bakımından önem teşkil etmektedir. Belli bir gruba ait olmanın ötesinde grupla benzer fikir ve ideolojileri taşımak dahi ön yargı için yeterli bir sebep sayılmaktadır.

Nefret söylemi içerisinde özellikle hor görme, dışlama ve öfke şeklinde tezahür eden ön yargılar, kalıp yargılar çerçevesinde gelişmektedir. Bu bağlamda kalıp yargılar algıyı yönetmekte ve ön yargılar da kanaatlerin kullanımında ortaya çıkmaktadır. (Bahçecioğlu, 2022:509)

Nefret söyleminde ayrımcılık konusu, tüm nefret unsuru olan söylemlerin ortak özelliği olarak görülmektedir. Gerek ötekileştirme gerek kalıp ya da ön yargılar birey ya da grupların farklı özellikleri itibariyle ayrıştırılması ile sağlanmaktadır. Bu unsurlara ilaveten damgalamanın ise ayrımcılığın ileri bir seviyesi olduğu görülmektedir. Nitekim damgalamada temel kriter bir yabancının varlığı ile ilişik açıklanmaktadır.

Damgalama, belli bir gruba ait üyelerin grup dışındaki birey ya da gruplar ile ilgili yapmış oldukları ayrımcılık statüsünden yol almaktadır. Kendi grubuna dahil olmayan yabancı, hiçbir ön bilgiye gerek olmaksızın itibarsızlaştırılabilmekte ya da daha keskin bir ifade ile tehlikeli ve kötü olarak gösterilebilmektedir. Medya iletilerinde karşılaşılan en önemli damgalama tekniğinin dış görünüş temasında verildiğini söylemek mümkündür. (Bahçecioğlu, 2022:510)

Dijital medya ve sosyal medya platformlarında üretilen iletiler öfke ve nefret temsilinde mutlaka bir öteki oluşturma temeline dayanmaktadır. Bu iletilerin çoğunlukla denetimsiz bir şekilde yayıldığı sosyal medya platformları, insana yönelik diğer tüm tehditler gibi temelde reel ilişkilerdeki ötekileştirme ve ayrımcılıktan beslenmektedir. Bu bağlamda dijital medyanın nefret söylemi konusunda yargılanacak tek muhatap olmadığı açıkça ortadadır. Fakat dijital medyanın birtakım özellikleri

nefret söyleminin daha fazla kişiye ulaşması açısından sorgulanmalıdır. Bunlar dijitallik, etkileşimsellik, hipermetinsellik, yayılım ve sanallık, multimedya biçimselliği gibi özellikler etrafında görülmektedir. Dolayısıyla sahip olduğu bu özellikler ile dijital medyanın daha doğal, daha yaygın, daha kolay erişilebilir, daha kolay üretilebilir ve sonuç itibariyle olayların daha sıradanlaştığı ortamlar olduğunu söylemek doğru olacaktır.

2.3.2.5. Sosyal Medyada Çocukların Korunmasına Yönelik Tehditler

Medyanın çocuklar üzerindeki etkileri önemli araştırma konularının başında yer almaktadır. Çocuk gelişimi ve ruh sağlığı üzerine etkileri bakımından televizyon ve son yıllarda gelişen internet teknolojileri ile birlikte sosyal medya platformları büyük önem taşımaktadır. Sosyal medya platformlarının uygulamaları 18 yaşını doldurmuş kullanıcı profillerine izin verirken bunun çoğu kez ihlal edilebildiği ve küçük yaştaki çocukların da bu platformlarda hesap açabilmeleri söz konusudur. Sosyal medya platformlarının bu bakımdan bir doğrulama sistemi olmazken, buradaki kontrol mekanizması ebeveyn tarafında şekillenmektedir.

Birçok çalışma çocukların sosyal medyayı önerildiği şekilde kullandığında gelişmeleri takip etmek ve hızlı öğrenmek adına yararına odaklanmaktadır. Ancak yararına odaklanan çalışmalarda bu platformların kullanımı süresi önemli bir kriterdir. Çünkü sosyal medya denetimsiz bir platformlar bütünü olması açısından çocuklar için büyük tehlikelere açık bir medya türü olarak gözlemlenmektedir. Bu da sosyal medya platformlarında geçirilen süre ile doğru orantılı bir şekilde değerlendirilmektedir. Aşırı sürelerde medya kullanımı çocukların ruh ve beden sağlığını etkilemektedir. Duygu bozuklukları, şiddet eğilimleri, uyku bozuklukları, beslenme bozuklukları, obezite, görme bozuklukları ve odaklanma problemleri gibi tespit edilen klinik bulguların sosyal medya platformlarında geçirilen süre ile ilişkisi bulunmaktadır. (Tahiroğlu vd., 2010:21)

Özellikle 2020 yılında yaşanan pandemi ile birlikte oluşturulan uzaktan eğitim sistemi, çocukların karantina döneminde bilgisayarların başında zorunlu bulunma durumlarıyla birlikte, çocukların uzun saatler boyunca internette vakit geçirmelerine

sebep olmuştur. Verilen ödevler, proje ve birçok çalışmanın örgün eğitim sisteminde bile klavye üzerinden gerçekleştirilmeye başlanması her ne kadar çağdaş hayatın gereği gibi görünse de çocukları medyanın zararlı etkilerinden korumak gün geçtikçe zorlaşmaktadır.

Çocukların gelişimlerini tamamlarken taklit yeteneği ve özdeşim yapma gibi yöntemlerle kimlik inşa süreçleri etkilenmektedir. Son yıllarda özellikle çocuklarda artan bir şiddet eğilimi vardır. Şiddet eğiliminin giderek artması, internette her an karşılarına çıkabilecek şiddet içerikli yayınlar ile bağlantılı bulunmaktadır. Medyada temsili verilen kahramanlar, semboller ve tüm içerikler incelendiğinde, özdeşim kurma bakımından çocuklara abartılı ve sübliminal iletiler verildiği görülmektedir. Sosyal medya platformlarında sunulan içeriklerde hedef kitlenin zaten çocuklar olmaması gerektiği düşünüldüğünde durumun vahameti ortaya çıkmaktadır. Çünkü sosyal medya platformlarında direkt çocuklara yönelik grup ve sayfalar da yer almaktadır. (Tahiroğlu vd., 2010:23)

Sosyal medya platformlarında çocukların korunmasına yönelik tehditleri değerlendirirken, ebeveyn faktörü önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ebeveynler tarafından çocuklarına ait fotoğraf ve video paylaşımları bu bakımdan risk olarak görülmektedir. Özellikle çocuklar adına açılan, fakat ebeveynleri tarafından yönetilen hesaplar bulunmaktadır. Hem mahremiyet hem de istismar açısından bakıldığında, kötü amaçlı kullanıcıların da bu ortamlarda yer alıyor olması tehlikenin varlığı bakımından önem arz etmektedir. Mahremiyet ve istismar çerçevesinde ele alınması gereken kavramların açıklanması konunun önemi bakımından uygun ve yerinde olacaktır. Bu bağlamda çocuk istismarı, çocuk pornografisi ve pedofili kavramlarının incelenmesi gerekmektedir.

Sosyal medya platformlarında çocuk içeriklerinin çokça yer alması, cinsel istismar eylemlerinden çocuk mahremiyetinin ihlaline, çocuk haklarının ihlalinden çocukların ticari malzeme haline gelmesine eşlik eden bir sürece işaret etmektedir. Ebeveynler tarafından yönetilen sosyal medya hesaplarında paylaşılan çocuk fotoğrafları genelde içerisine yerleştirilmiş reklam ile sunulurken çocuklar ekonomik olarak da sömürülmekte, istismar edilmektedir. (Yüce, 2020:32)

18 yaşından küçük olan çocuklara yetişkinler tarafından gerçekleştirilen ve sonucunda çocuğun hem bedensel hem de ruhsal olarak zarar görmesiyle sonuçlanan

eylemler çocuk istismarı kapsamından değerlendirilmektedir. Bu bağlamda istismarın her türüyle çocuk pornografisi ve pedofili gibi tehditlere de yol açtığını söylemek doğru olacaktır.

Çocuk pornografisi çocuğun cinsel bir aktivite içinde gösterilmesi ya da çocuğun vücudundaki özel bölgelerin cinsel amaçla gösterilmesi olarak tanımlanmaktadır. İnternetin gelişimi ve sosyal medyanın yaygınlık kazanması bu ortamlarda paylaşılan çocuk fotoğraflarının cinsel amaçlı kullanımına da imkân vermektedir. Bu tür içerikleri üreten, kullanan, dağıtan ve bunlardan gelir sağlayan kişiler bulunmaktadır. Yine birçok araştırma pornografiye dolaylı ya da dolaysız yollardan maruz kalan çocuk bireylerin, daha erken yaşta cinsel ilişkiye girme eğilimleri olduğunu ve yine internette gösterilen pornografik içeriklerin normal cinsel davranışlar olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bu anlamda hem yasal olarak bu platformların regülasyonu hem de ebeveynlerin bilinçli bir sosyal medya kullanıcısı olması elzemdir. (Duygulu, 2019: 434)

Çocukların cinsel olarak sömürülmesi sosyal medya ortamları çıkmadan önce de olmuştur. Ancak internetin özgürlük vaadi ve içerik serbestisi, her ne kadar yasalar ve düzenleyici kararlar olsa da hemen bir web sitesi açma olanağına haiz yapısı, her türlü olumsuzluğa zemin olurken, çocuk istismarının gündemin başında yer alması önem arz etmektedir.

Çocukların hak ihlallerini mahremiyet ve istismar bakımından değerlendirirken yaygın olan bir başka eğilim pedofili olarak tespit edilmiştir. Pedofili Amerikan Psikiyatri Birimi'ne göre kriminal ya da adli bir kavram değil, klinik bir tanıdır. Kriminal alanda kullanılan cinsel saldırı kavramı herhangi bir kişiye isteği dışında veya zor kullanarak yapılan cinsel eylemleri içermektedir. Tanı ölçütlerine göre pedofili, en az 6 aylık bir süre boyunca, kişide ergenlik dönemine girmemiş bir çocukla ya da çocuklarla cinsel etkinlikte bulunma ile ilgili yoğun, cinsel yönden uyarıcı fantezilerinin, cinsel dürtülerinin ya da davranışlarının yineleyici bir biçimde ortaya çıkması olarak tanımlanmıştır. (Erdoğan, 2010:134)

Pedofili internet öncesinde var olan bir sapkınlık iken, sosyal medya platformlarında yaygınlaşan çocuk resimleri ve bu resimlerin çocukları cinsel bir obje olarak gösteren içerikler ile paylaşılması, pedofilinin yaygınlaşmasına ve hatta normalleşmesine varan ölçüde olumsuzluklarla izlenmektedir. Bir şeyin normal olarak

görünmesi; özellikle olumsuz içeriklerde, hafızanın odak noktasına tepki verdiği içeriği alması; insanlarda bir süre sonra duyarsızlığa neden olmaktadır. Bu da sosyal medya da dahil olmak üzere insanların, tüm medya iletilerinde öncelikli davranışın eleştirel düşünme, hassas bakış açısı ve sorgulayıcı bir anlam dünyasına sahip olmayı gerektirdiğinin bilincinde olması ile bertaraf edilecektir.

2.3.2.6. Sosyal Medyada Manipülasyon, Dezenformasyon ve Propaganda

İletişim kurma biçimlerini değiştiren sosyal medya, sosyalleşme ve eğlenme hedeflerinin ötesinde spor, sanat ve siyaset gibi pek çok alansalı kapsamına alması bakımından etkindir. Sosyal medya platformlarının olumsuzluklarına odaklandığımız ve tehdit başlığında ele aldığımız her değerlendirmede, bu platformların esnek yapısına vurgu yapılmış, yine bu platformlardaki özgürlük ve adı demokrasi olan fakat kişileri ötekileştirme boyutuna varan etkileriyle söylem biçimleri irdelenmiştir. Uzmanların söylem ve içerik analizleriyle tespit ettikleri pek çok durum, aynı zamanda medya kitle iletişim araçlarının kitleleri yönlendirme amaçlı olarak kullandıkları birtakım teknikleri işaret etmektedir. Bunlar geleneksel medyada da hâkim kullanım alanlarına sahip olan manipülasyon, dezenformasyon ve propaganda şeklinde gerçekleşmektedir.

İnternetin hızlı ve kolay bir şekilde içerikleri üretme, paylaşma ve yayma potansiyeli ile birlikte düşünüldüğünde, kitleleri yönlendirmek ve yönetmek isteyen kişi ya da kuruluşlar veya iktidar ya da sermaye odaklarının işleri kolaylaşmaktadır. Diğer yandan bireylerin sosyal medyada geçirdikleri süreyi toplum tarafından kabul görme durumu ile ilişkilendirmeleri türlü medya algı teknik ve yöntemlerine maruz kalmalarını sağlamaktadır. Sosyal medya kullanıcıları güncel olan ve popüler görülen çok sayıda içerikle eşzamanlı olarak ilgilenmekte; bu da onların dikkatinin dağılmasına sebep olmakta ve medyanın algılarını yönetmesi daha kolay bir şekilde mümkün olabilmektedir. Sosyal medyada karşılaşılan bilgilerin her zaman doğru bilgi taşımadığının bilincinde olmak önemlidir. Odak noktası dağılmış bireylerin bu bilinçten yoksun olma halleri ise yanlış bilgilenme ve yanlış bilgilendirilme gibi süreçlerle açıklanabilmektedir. Bu bağlamda manipülasyon, dezenformasyon ve

propaganda kavramlarını tanımlamak ve bunların sonuçlarına dair tespitler de bulunmak uygun ve yerinde olacaktır. (Tekke ve Lale, 2021:48-50)

Manipülasyon sosyal bir etkidir. Bu etki kişilerin fikirlerini, algı ve davranışlarını çeşitli taktikler kullanarak değiştirmek ve bunu yaparken de kişilerin bu etkiyi anlamasına engel olmaktır. TDK'ye göre manipülasyon seçme, ekleme ve çıkarma yoluyla bilgileri değiştirme ve yönlendirme anlamına gelmektedir. (http://www.tdk.gov.tr)

Manipülasyonu uygulayan manipülatörlerin siyaset, reklam ve pazarlama alanlarında hedefleri bulunmaktadır. Bu hedefleri gerçekleştirirken karşısındaki kişinin zaaflarını bilmesi önemlidir. Özellikle sosyal medya platformlarındaki kullanıcıların profil bilgilerinin ve paylaştıkları içeriklerin kimlik tanımlaması yerine geçtiği günümüz teknolojisinde manipülasyon sıklıkla ve kolaylıkla uygulanabilmektedir. Manipülasyonun hedeflerinin genel olarak propaganda ile ilintili olduğunu söylemek olasıdır. Bu bakımdan herhangi bir konuda yapılacak olan propaganda da manipülasyon teknikleri ile uygulanabilmektedir. Manipülasyon en basit ifadeyle gerçekliğe dayanan bir bilgi üzerine yalanla inşa edilen yeni bilgidir. Bu bilginin yalan olması, kasıtlı olması gibi durumlar bazen yanlış bilgi içerikleri ile karıştırılabilmektedir. Misenformasyon şeklinde tanımlanan yanlış bilgi, herhangi bir kasıt içermeyen, paylaşımı yapılacak bilgi ya da haber ile ilgili bilgilerde kullanılan yanlış kaynaklardan ileri gelebilmektedir. Buna rağmen misenformasyonun da birey ve toplum açısından sıkıntılı durumlar meydana getirmesi bakımından önemli bir olgu olduğunu söylemek olasıdır.

Son yıllarda teknolojik imkanların artması dijital manipülasyona neden olmuştur ve özellikle fotoğrafların değiştirilmesi yoluyla rastlanan manipülasyon biçimleri etkindir. 2005 yılında Almanya'da açılan bir sergi durumu açıklamak için iyi bir örnektir. "Yalan Söyleyen Fotoğraflar" isimli sergide manipülasyona uğramış fotoğraflar sunulmuştur. Sergiyi dolaşan Bill Gates ile yapılan röportajda Gates'in, tarihin akışını değiştiren olayları yansıtan fotoğraflar ve özellikle savaş fotoğraflarının değiştirildiği yönündeki açıklaması dikkat çekicidir. (Korkmaz, 2014:29)

Sosyal medyada siber tehdit kapsamında ele alınan manipülatif teknikler klasik ve modern tehditler şeklinde iki ayrıma tabi tutulmaktadır. Klasik tehditler ile anlatılmak istenen kullanıcının sanal bir şekilde her an saldırıya uğrama olasılığını

vurgularken, modern tehditler olarak bilgi manipülasyonu şeklinde zuhur eden ve kullanıcının her türlü gizli bilgisine çevrimiçi ortamda sahip olabilme yetisi ile bağdaştırılmaktadır. Kullanıcı böylelikle manipülasyon kurgusuna maruz kalabilmektedir. (Tekke ve Lale, 2021:52)

Dezenformasyon kitleyi art niyetli bir şekilde yanıltmaya çalışmak ve yanlış bilgilendirmektir. Misenformasyondan farkı kötü niyetli ve kasıtlı bir şekilde yapılmasıdır. (Kırık ve Yılmaz, 2018:121) TDK'ye göre dezenformasyon bilgi çarpıtma şeklinde kısa bir tanıma sahiptir. (http://www.tdk.gov.tr.)

Dezenformasyon ya da sahte haber olarak da tanımlanabilen bu teknik yalan ve yanlış haberin özellikle sosyal medya platformlarında yayılarak geniş kitlelere ulaşması bakımından olumsuz etkilere neden olmaktadır. Yalan haberler yayıldıktan sonra, bu haberlerin asılsız olduğu ortaya çıksa bile bu haberlerin etkileri insanların düşünce ve inanışlarını etkilemeye devam edebilmektedir. Bu tekniğin çoğu kez siyasette kullanımı görülmekle birlikte, ticari faaliyet gösteren kişi ve şirketlerin de haksız rekabet çerçevesinde dezenformasyona yöneldiği bilinmektedir. Sosyal medya platformlarının özgürlükçü ortamı her türlü içeriğin paylaşıldığı ve doğru gibi gösterildiği bir ortam olarak bu bakımdan da büyük tehlike arz etmektedir.

Dezenformasyon olguya dayalı bir bilginin izler okur kitleyi yanlış sonuçlara ulaştıracak şekilde çerçevelenmesidir. Dolayısıyla bir gerçeklik vardır, ancak bu gerçeklik ile ilgili yazılan farklı bir senaryo bulunmaktadır. Burada amaç kitleyi istenilen nihai sonuca götürmeyi hızlandıracak kışkırtıcı unsurlarla hazırlanmış bir algı operasyonudur. Bunun en iyi örneğini 2010-2011 yılında yaşanan Arap Baharı döneminde görmek mümkündür. Bu dönemin başlangıcı olarak Tunus'ta seyyar bir satıcının kendini yaktığı ve ilgili haberlerin sosyal medya aracılığıyla yayıldığı görülmüştür. Bu olaydan sonra pek çok Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkesinde benzer olaylar yaşanmıştır. Bazılarında iktidarın devrilmesiyle sonuçlanan ayaklanmalar da yer almaktadır. Buradaki dikkat çeken nokta ise Tunus'ta kendini yakan seyyar satıcının lanse edilen kimlik bilgilerinde ve yaşanan olay ile ilgili yalan bilgide görülmektedir. Seyyar satıcının üniversite mezunu olduğu ve işsizlik yaşadığı için sokaklarda sebze meyve sattığı bilgisi paylaşılmıştır. Ayrıca seyyar satıcının polisler ile tartışma yaşadığı ve kadın polisten tokat yediği, Arap kültürüne göre bir kadından tokat yemenin erkeklik onurunu zedelediği ve seyyar satıcının bu sebepten kendini

yaktığı yönündeki haberler hızla yayılmıştır. Ancak ayaklanmalar yatıştıktan sonra tokat olayının uydurma olduğu, seyyar satıcının üniversite mezunu olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu haberdeki tek doğru ise seyyar satıcının işsiz olduğu ve bu sebeple sokaklarda sebze meyve satıyor olmasıdır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin geldiği nokta itibariyle bakıldığında dezenformasyon tekniklerini teknolojiden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Teknoloji ile değişen sahtekarlık ve dolandırıcılık biçimleri, yeni türeyen bilgisayar korsanları ile birlikte hat safhaya ulaşmıştır. Bilgisayar korsanlarının belli medya organlarının web sitesine sızarak buralarda içerik ve yayın ile ilgili değişiklik yapmaları mümkün hale gelmiştir.

Maksatlı olarak gerçek dışı bilginin yayılmasını sağlayan bu tür internet dolandırıcıları, sosyal medyanın dezenformasyona müsait esnek yapısını kendi çıkarları için kullanabilmektedir. Sosyal medya platformlarında topluma mal olmuş ve itibar sahibi insanlar adına açılan sahte hesaplar ile, özellikle seçim döneminde yapılan hilelerin dezenformasyon başlığında ele alınması çok büyük öneme sahip olmaktadır. Çünkü bu kişiler toplum tarafından sevilen kişilerdir ve toplum onları ölçü almaktadır. (Aydın, 2020:80)

Propaganda kavramı manipülasyon ve dezenformasyonun iç içe oluşunu anlamlandıracak ve kendi içinde her ikisinin de yer bulabileceği şemsiye bir kavram olarak görülebilmektedir. Propaganda, önemli düşünceleri desteklemek suretiyle yaymak anlamında olup, Latince ’de yaymak ve tohum ekmek anlamlarına karşılık gelmektedir. Propaganda mevcut düşünce ya da ideolojiyi yaymak olabileceği gibi yeni birtakım fikirleri de aşılamak şeklinde olabilmektedir. Bu bağlamda propagandayı bir ideolojiyi benimsetmek için toplumsal zihniyeti değiştirme çabası şeklinde açıklamak mümkündür. (Çetin, 2014:240)

Propagandanın sosyal medyadaki karşılığı iki yönlü olması ile belirginleşmektedir. Siyasal ve sosyal propaganda şeklinde uygulanan algı yönetiminde bir siyasi parti, hükümet ya da ideolojik tutumlar daha çok siyasal tarafı gösterirken; reklam, pazarlama ve medya yönündekiler sosyal propagandayı göstermektedir. Manipülasyon ve dezenformasyon ile içkin olması örnekler açısından aynılığına işaret ederken propagandanın sonuçlarının daha kalıcı olduğunu söylemek mümkündür.

Propaganda için 2013 yılında yaşanan Taksim Gezi Parkı olayları önemli bir örnek olarak gösterilebilmektedir. Muhalif bir kitlenin hükümet politikalarından rahatsızlıklarını dile getirdiği bu olayların başlangıcı Taksim'deki parka inşa edilecek olan bir alışveriş merkezi için verilen tepkilerle başlamıştır. Sosyal medya üzerinden hızlı bir şekilde yayılan hareket kısa zamanda sosyal medyada hem dezenformasyon hem de propaganda şeklinde başka bir harekete dönüşmüştür. Çıkış amacı masum olarak ifade edilen ancak sonrasında terörist eylemlere sebebiyet veren bu olaylar sonrası çok sayıda vatandaşın öldüğü ve yaralandığı görülmüştür. Bu olaydan da anlaşılacağı üzere propagandanın sonuçları ağır olabilmektedir. (https://www.icisleri.gov.tr/)

Medya propagandasını Medya Emperyalizmi kavramı ile açıklayan Body Barret'e göre medya mevcut sosyokültürel yaşamın devamını değil, yeni bir kültürün bizatihi oluşturulma sürecinde baş rolü üstlenmiştir. Diğer yandan medya holdingleşme bakımından ele alındığında belli başlı büyük şirketlerin sahipliğindedir; dolayısıyla kamu çıkarlarına engel olacak ekonomik bir döngüde yer almaktadır. Medya siyasi olarak da kamunun mevcut iktidar ile ilişkisinin en azından stabil bir şekilde devamını sağlamak ve kamuyu denetim altında tutmak amacıyla propaganda teknikleri ile kamunun rızasını almak görevini ifa etmektedir.

Chomsky ve Herman'a göre medya rızanın imalatını da kendi üretmektedir. Medya televizyon ve internet aracılığıyla ekonomik ya da iktidara ait gücü elinde bulunduranların süzgecinden geçenlerin bilinmesini sağlamaktadır. İktidarın istikrarını korumaya yönelik bu propaganda ile medya kamuyu belli bir forma ulaştırmaktadır. Kamu artık çerçevesi çizilmiş bilgi ve haberlerle karşılaşmaktadır. Sermaye, çıkar ve iktidar odağında resmedilen propaganda aynı zamanda bu güçleri pekiştirme yetisini de kazanmaktadır. (Dayı, 2019:19-22)

2.3.2.7. Sosyal Medyada Sahte Kimlikler (Troll Hesaplar)

Yeni söylem alanları olarak sosyal medya platformlarında pek çok ideolojik içeriklerin sahte kimlikler ya da troll hesaplar vasıtasıyla geniş kitlelere ulaşması mümkün olabilmektedir. Toplumsal cinsiyet temasından aktivitizme, siyasal, ekonomik ve kültürel pek çok alanda görülen algı operasyonlarına sahte kimlikler ve

troll hesaplar yardımcı olmakta, kullanıcılar yönlendirilebilmektedir. Farklı kimliklerle sergilenen ideolojik içerikler kapitalizmin siyasete içkin yapısıyla birlikte metalaştırılan alanlar olarak görülmektedir. İnsanlarda kimlik bunalımına da sebep olan bu sahte kimlik ve troll hesaplara kavramsal bir açıklama getirmek gerekmektedir.

Medyanın hem kullanım hem de katılım yönü, onun kamusal alan mahiyetini tartışmaya açmaktadır. Çocuk, genç, yetişkin ve yaşlı toplumun her bireyi medyaya katılabilmektedir ve bu sebeple öncelikli sorunsal, medyanın siyasal söylem alanı olarak görülmesi etrafında toplanmaktadır. (Korkmaz, 2019:157) Bilgi ve iletişim teknolojilerinde gelişmelerin yaşandığı günümüz dünyasında kimlik ontolojik bir temsile işaret ederken çeşitlilikleri ile geleneksel kalıpların dışında izlenmektedir. Çeşitli olana ve çokseslilige yönlendiren Postmodernizm, sosyal medya platformları ile çeşitli kimlik temsillerini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda bireylerin sanal kimliklerle konumladıkları bir bireysellik ve diğerlerini yönlendirmeye çalıştıkları reflektif bir benlik devreye girmektedir. Bunun sonucunda ise sosyal medya aracılığıyla yaşanan çeşitli tehlikeler gündeme gelmektedir. (Yegen ve Kırık, 2020:231)

Zaman ve mekândan bağımsız olan yeni iletişim teknolojileri kimlik kavramına yeni anlamlar yüklemiştir. Sosyal medya platformlarında ise kimliğin değişen koşullara göre farklı anlamlara bürünmesi söz konusudur ve bu anlamlar genelde bireylerin sahte kimlikler çerçevesinde sundukları profiller ile izlenmektedir.

Sahte kimliklerin temelinde kimlik referansları yer almaktadır. Bu bağlamda öncelikli ve baskın referansların daha çok bireysel özelliklerde bulunduğu, ancak öznesi insan olmayan etnik bir grup ya da siyasal bir yapı veya ticari bir kuruluş olarak ele alındığında öncelikli ve baskın unsurun kolektif özellikler taşıdığı tespit edilmiştir. Tüm bu öncelik ve baskın unsurlara yön veren kimlik referansları, Mucchielli'nin tasfiye ve tespitleriyle ele alındığında kategorize edebilmek mümkündür. Bu referansalar fiziksel, tarihsel, psiko-kültürel ve psiko-sosyal referanslar olarak sıralanabilmektedir. (Vatandaş, 2020:225)

Fiziksel referanslarla kimlik tanımlaması yaparken alınacak ölçüler, kişinin sahip olduğu toprak, mal, para, giysi gibi maddi şeyler; ekonomik değer, fiziki yapı ve entelektüel birikim gibi imkanlar; iletişim ve ikamet bilgileri gibi fiziksel görünümler ile ilintili olmaktadır. Tarihsel referanslar ait olunan doğum yeri ve bu yere ait

kahramanlık mitleri, millet ve tarihsel uzamı, ülke ve bunun hem ulusal hem de uluslararası açılımlarıyla jeopolitik konumu gibi temalarda görülmektedir. Psiko-kültürel referans çerçevesi ise din, inanç ideoloji, kültürel değerler, sanatlar, anlayış biçimleri ve davranışlar ile psikolojik özellikleri içermektedir. Kimlik tanımlamasındaki son referans noktası ise psiko-sosyal çerçevedir. Buna dahil olan ve sosyal medya platformlarında en çok konuşlanan etkenler unvan, yaş, cinsiyet, toplumsal statü, erk, meslek ve toplumsal roller etrafında şekillenmektedir. Sahte kimliklerin de en çok kullandığı referans aralığı psiko-sosyal referanslar olmaktadır. Bu tür roller nitelik, kapasite ve strateji içermekte, bu da sosyal medya kullanıcısının sahte kimliklerden eriştiği içeriklere yüklediği anlamları genişletmektedir.

Troll kavramı dijital medyada kötü niyetli kullanıcıları tanımlamak için kullanılmaktadır. Trollük sanattan siyasete birçok kişinin itibarını zedeleyici, rahatsız edici, kişileri kızdıran ve genelde olumsuz enformasyon üreten kullanıcı hesaplarının eylemselleri için kullanılan bir kavramsaldır. Jonathan Bishop troll hesapların iki farklı amaca hizmet ettiklerini iddia etmektedir. Bunlardan biri eğlence trollüğü olan klasik trollük, diğeri ise kışkırtıcı trollük olan anonim trollüktür. (2014)

Eğlence trollüğü sosyal medyada kişi ve gruplar arasında iletişimi güçlendirmek ve ortaklıklar kurmak için yapılmaktadır. Kışkırtıcı trollük ise bunun tam zıttı olarak kişiler arasında var olan iletişimi tahrip etmek amacını taşımaktadır. Özellikle Twitter üzerinden yapılan araştırmalarda trollük kavramına ait ipuçları tespit edilmiştir. Burada üzerinde durulan en önemli ayrıntı trollerin kullandığı dil ve sözcükler noktasında görülmektedir.

Trollük ile ilgili yapılan bir çalışmada trolleme çeşitleri üzerine yapılan değerlendirme, kategorize ettikleri anlam bakımından önem taşımaktadır. Çalışmaya göre trollük çeşitleri; provokasyon trollemesi, sosyal mühendislik trollemesi, ayartıcı trolleme, partizan trolleme, adam karalama safsatası trollemesi, karınağrısı trollemesi, tıkama trollemesi, sahte bayrak trollemesi, şaka trollemesi, reklamcı trolleme, vekil trollemesi, sahte olaylar trollemesi, hakaret trollemesi, halkla ilişkiler trollemesi ve hiciv trollemesi olmak üzere on beş gruba ayrılmaktadır. (Berghel ve Berleant, 2018)

Yapılan çalışmalar troll hesapların küresel pozisyonda bir problem olarak görüldüğü konusunda sinyaller vermektedir. Kategorize edildikleri durumlar siyaset, reklam, kişisel hakaret ve şaka amaçlı gibi birçok yoldan kışkırtılan ya da eğlenceye

dönük bir şekilde kışkırtılan kullanıcılara yönelik görünmektedir. Troll hesaplar sosyal medya platformlarında konuşulması istenen konulara odaklanırken, bir sözcük üzerinden etiketlerle hareket ettikleri gibi, yine bir kişi üzerinden de yürütülebilen konu ve olaylara da dokunabilmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında sosyal medya üzerinden yapılan tehdit değerlendirmeleri için önemli bir konu başlığı olmaktadır.

Troll hesaplar sosyal medya üzerinden değerlendirildiğinde bu hesaplarla yayılan bilginin doğruluğundan ziyade trolün kullandığı dil büyük önem taşımaktadır. Çünkü kullanılan dilde kışkırtıcı, ayırıcı ve bölücü sözcükler seçilmekte ve nefret söylemine yönelten içerikler kullanılmaktadır. Bu bakımdan iletişimin interaktif doğası gereği katlanarak artan bir biçime dönüşen olumsuz içeriklerle farklı bir kullanıcı habitusu oluşmaktadır. Kullanıcı habitusu, sosyal medya ortamlarındaki algoritmalar vasıtasıyla şekillenmektedir. Bu bağlamda algoritmaların trolün yetkinliğini artırıcı gücü olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. (Çelik, 2022:61-62)

Trollük, algoritmik yapılaşmanın üst seviyeye çıktığı internet teknolojileri ile birlikte devlet, şirket ya da sivil toplum kuruluşlarının denetim mekanizmasının dışında hareket etmesi bakımından günümüz dijital yaşamın önemli sorunlarında biri haline gelmiştir. Özellikle sosyal medya platformlarının bilgi ve habere ulaşmada sağladığı hız ve kolaylık, bu hesapların kontrolünü çoğu kez imkân dışı bırakmaktadır. Troll hesaplarla yayılan bilgi diğer kullanıcılar tarafından kullanılırken yine dil ve seçilen sözcük bakımından değişikliğe uğrayabilmekte, bu da mevcut içerikten üretilen yeni içeriğe ait verilerin anlamında farklılıklara sebep olabilmektedir. Bu bağlamda içeriklerin ifade ettiği anlam, hukuki ya da yönetmelik ölçeğinde yapılabilecek değerlendirmelerde, kıstas alınan paylaşımların tespitini güçleştirebilmektedir.

Hem sahte kimlik hem de troll hesapların pratikteki ortak hedefleri; kişi ve toplumları kışkırtmak, kişi ve kurumları tartışma pozisyonuna getirmek, internet ortamının özgürlükçü anlayışını kendi tasarruf alanları için kullanmak suretiyle problemli durumlara sebep olmak şeklinde açıklamak mümkündür.

2.3.2.8. Sosyal Medyada Çıkar ve Baskı Grupları

Bilinçli ve örgütlü bir şekilde ortak menfaatler doğrultusunda bir araya gelen kişilerden oluşan, talep ve isteklerini iktidara ileten ve gruba mensup üyelerinin iradelerinin dolaylı yoldan kamunun çıkarlarını gözettiği topluluklar baskı grupları olarak tanımlanmaktadır.

Baskı grupları genelde aynı meslekten gelen kişiler olmak üzere ideoloji, kültürel ya da ekonomik temelli olabilmektedir. Bu gruplarda amaç grup üyelerinin ortak isteklerini kamuyu da etkileme yoluyla devletten istemeleri esasına dayanmaktadır. Bu gruplar aynı zamanda çıkar grubu şeklinde de ifade edilebilmektedir. Baskı grupları parlamenter sistemin hürriyet ekseninde önemli bir söz hakkına sahip olan sivil toplum kuruluşları, lobi, çıkar grubu, örgütlü grup, siyasal grup isimleriyle de anılmaktadır. Diğer önemli özellikleri ise siyasal karar alma sürecini yönlendirme konusundaki güçleri etrafında toplanmıştır. (Kitapçıoğlu, 2013:359-360)

Ortak çıkarlar etrafında toplanan bireylerin oluşturduğu gruplar ise çıkar grupları olmaktadır. Bu grupların temel özelliği ortak çıkar güdüsünden hareket etmeleridir. Tam bir birlik bilincinin bulunmadığı bu grupların baskı gruplarından daha az etkin olduklarını söylemek doğru olacaktır. Baskı ve çıkar gruplarının sözcük olarak çoğu kez aynı ifadelere gelecek anlamda kullanımı, bu grupları benzer kılarken; baskı gruplarının çıkar gruplarına göre daha ileri seviyede oldukları görülmektedir. (http://www.akademiktisat.net/)

Baskı ve çıkar gruplarına sosyal medya platformları açısından bakıldığında bireyi merkeze alan, hızlı ve karşılıklı etkileşimin sağlandığı, benzer düşünüş ve yaşayışların birbirini kolaylıkla bulabildiği ortamlar olması açısından örgütlenmeye uygun bir yapıda olduğunu söylemek olasıdır. Bu medya ortamlarının kullanıcılara özgüven kazandırması ya da var olan özgüvenin daha cesurca ifade edilmesini sağlaması ve buna uygun olan profil bazlı kimlik gizliliğinin bu ortamlarda rahatlıkla bulunması, hem baskı ve çıkar gruplarını kurma hem de bu gruplara dahil olma durumlarında belirleyici olmaktadır. Ancak özünde kamunun taleplerini iktidara taşıyan baskı ve çıkar gruplarının, bu platformlarla birlikte aynı siyasi ya da ideolojik

fikirde olmadığı kişilere hakarete varan boyutlardaki paylaşımlar yapmaları, yine bu medya ortamlarının olumsuz tarafına işaret etmektedir.

Sosyal medya platformlarının temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçişte önemli bir köprü olduğunu düşünen yaklaşımlarda özgürlük ve kaygı kavramları öne çıkan sorunsallar olarak görülmektedir. Örneğin bu ortamlar aracılığıyla yapılan anketlerin çoğu kez gerçek sonuçlara ulaşmadığı, bunda da kullanıcıların cevapları verirken sergiledikleri tutumun endişe şeklinde yansıdığı ve bu endişenin de ortamlarda özgürlük bilincinin zayıf olduğunun göstergesi olduğu düşüncesi önem arz etmektedir. Çünkü sözü edilen katılımcı demokrasinin elektronik ortama indirgenmesinin pek çok olumsuz yönü bulunmaktadır. John Street'in elektronik demokrasi olgusu şeklindeki bu kavramsalla ilgili eleştirileri önemlidir.

Street'in ilk eleştirisi, siyasal sürece katılım sağlanması ve alınacak kararlarda yer alması ile ilgili salt bu ortamlara erişebilen kitle üzerinden oluşan katılımın doğru olmadığı yönündedir. Çünkü bu eşitsiz bir anlayışın ürünüdür. Bir diğer eleştirisi sosyal medya platformlarında bilginin hem açık uçlu hem de katma bilgilerle donanması çok sesliliğe dönüşmekte ve siyasal süreç sonuca ulaşmada başarısızlık yaşama ihtimali taşıyabilmektedir. Yine Street'in bir başka eleştirisi katılımın uzaktan olması ve yüz yüze olan katılımdaki tartışma ve fikir alışverişinin olmaması şeklindedir. Son olarak erişimdeki uyumsuzluk ve kaynak eşitsizliğine vurgu yapan Street, oy vermenin gönüllü bir uygulama kanalı ile olmasını da eleştirmektedir. Bu bağlamda siyasal sürecin tüm bu sebeplerle dijital tabanlı uygulamalarda katılımcı demokrasi anlayışı ile yol alamayacağı görülmektedir. (Hopyar, 2016:71)

Sosyal medya platformları ile daha etkin bir role bürünen baskı ve çıkar gruplarının siyasal iktidar ve karar verme süreçlerindeki gücü her iki grubun özellikleri bağlamında ele alındığında daha açıklayıcı olmaktadır. Baskı ve çıkar gruplarını resmeden bu özelliklerin aynı zamanda bu grupların farklarını ortaya koyması ise her iki grubun nitelik ve niceliğini açıklaması bakımından önem arz etmektedir.

Baskı gruplarının aynı zamanda sürekliliğine de işaret eden ortak bir çıkar üzerine devamlılık prensipleri, siyasi karar alıcılar üzerinde etkilerinin oldukça büyük olması yönünden dikkat çekmektedir. Çıkar gruplarının ise istikrarlı bir yapılanmaları ve bu anlamda siyasi erk üzerinde etkileri daha nadir olarak görülmektedir. Baskı gruplarında organizasyon ve teşkilatlanma önemlidir. Bu özellikleri baskı gruplarının

aynı zamanda disipline olmaları ile de doğru orantılıdır. Çıkar grupları ise genelde geçici süreli ve daha küçük ölçekli hedeflere sahip olduğundan teşkilat yapıları ya dardır ya da dağınık ve organize değildir. Her iki grubun demokratik kitle örgütü olmaları ve demokratik katılımı sağlamaları bakımından kolektif bir bilince sahip olmaları ise büyük önem taşımaktadır. (Acar, 2019:23)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL MEDYANIN DENETLENMESİ

Uzakları yakın eden dijitalleşme çağında rutin hayatın büyük ölçüde eyleme geçtiği dijital kitle iletişim araçlarının önemi gün geçtikçe artmaktadır. Sağlık, eğitim, ekonomi, siyaset ve kültürel bağların ağlarla yinelendiği ve yenilendiği bu önemli teknolojik gelişim çağında, öncelikle insan eliyle tezahür eden teknolojinin, son yıllarda web sistemlerinin devasa gelişimi ile yapay zekâ tekelinde harekete geçtiği görülmektedir. İnsan odaklı yaklaşımda dahi birtakım denetleme ve yasa boşluklarını beraberinde getiren teknolojik resim, robot uygulamaların gündeme gelmesiyle birlikte daha da karmaşık bir sürece girmiştir. Bu bağlamda dijital medya ile iletişim pratiklerinin değişmesi kolaylık ve fırsatların yanı sıra birtakım sorunlara da sebep olmuştur. Bu sorunlar incelendiğinde ise sosyal medya platformları önem arz etmektedir. Çünkü sosyal medya platformları değişen internet ve bilgi teknolojileri ile birlikte en fazla tercih edilen dijital alanların başında gelmektedir. Bu bakımdan kişisel, toplumsal ve toplumlar arası ilişkilerde pek çok değişiklik olduğunu söylemek olasıdır. Bu değişiklikler ile birlikte ülkemizde ve dünyanın çok sayıda ülkesinde kişilik haklarının daha fazla önem kazandığını, toplum ve kamu düzeninin korunması bakımından bu dijital alansalların mercek altına alındığını söylemek uygun ve yerinde olacaktır.

Sosyal medya platformlarının yıllar içinde gelişen yapısı, ilgili medya şirketlerini de kendi iç denetim yetileri açısından zorunlu bir hale getirmiştir. Teknolojik okumalar, her yeni teknolojinin yararlı kullanımından ziyade zararlı birtakım oluşumlara da sebebiyet vermesi bakımından önemlidir. Tarihi çerçeve, devlet ve medya bakımında ele alınan kronolojik süreç ve rejimsel farklılıkların ilgili medya şirketlerine tecrübe kattığı görülmekte ve bu şirketlerin kendi hukuk departmanlarının gelişmesine, kendi denetim konuşlanmasına sebep olmakta; topluluk kuralları şeklinde ifade edilen bir takım şekil şartları ile platformların herhangi bir yasal müdahaleye gerek kalmadan iletişim ağlarını korumaya çalıştıkları yönündeki çabaları ve çalışmaları görülmektedir. Bu anlamda çeşitli hukuki sözleşme ve prosedürler ile kendi şirket deneyimlerinin istikrarını sağlamak, bu şirketler için de

önem taşımaktadır. Son tahlilde şirket olmaları, son yıllarda ideolojik açılımlarının da sorunlu olduğu yönündeki yorumlara rağmen, ekonomik hedefleri bakımından da önemlidir ve bu platformalar reklam ve pazarlamaya haiz bir yapılaşmadır; dolayısıyla bu ortamlar kişisel veriler ile kişilere özel filtreleme taktikleri ile içerik sunan alansallardır. Ekonomik ve politik okuma ise şirketlerin kendi iç denetimini de şekillendiren önemli bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dijital medya araçlarında eyleme geçen metin, görsel, video ve çeşitli infografik yayınların geleneksel kitle iletişimden ayrıldığı en önemli kısım hukuki müeyyideler noktasında olmaktadır. Bu noktada göze çarpan en önemli unsurun dijital alanlardaki hukuki boşluklar olduğu söylense de alınacak ve yasalaşacak olası hukuki norm ve kuralların, sayısal tabanlı bu sistemin doğasıyla özdeş olabilirliği tartışmalıdır. Çünkü bir kanun ile erişimine kısıtlama getirilen ya da kapatılan dijital platformun saniyeler içerisinde yeni bir kullanıcı kaydı ile açılması mümkün olabilmektedir. Konuyu sosyal medya platformları bakımından irdelediğimizde buradaki temel sorun ülkelerin hukuk sistemi ile ilişik bulunmaktadır. Cezai işlem bazında ele alındığında bazı ülkelerin kullanıcı için, bazı ülkelerin ise ilgili sosyal medya platformu için uyguladığı müeyyideler görülmektedir. Bu farklı uygulamaların tabanında ise ilgili medyanın ekonomi politik okuması önem arz etmektedir. Cezalandırma sisteminde sosyal medya platformu mülkiyetinin menşei olduğu ülkelerde kullanıcı yönünden kısıtlamalar ya da kullanıcıya yönelik tamamen yasaklanmalar ya da cezai müeyyideler yapılabildiği gibi; ilgili sosyal medya platformunun sadece kullanıcısı olduğu ülkelerde bu işlemler kullanıcı lehinde ve ilgili medya şirketinin cezalandırılması ile sonuçlanabilmektedir. Konu ile ilgili ülkelere ve medya ile ilgili genel yasalar ile birlikte dijital dünya adına alınan kararlar bu anlamda büyük önem taşımaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında öncelikle sosyal medya konusunda hukuksal alana yönelik değerlendirmeler yapmak gerekmektedir. Öncelikle kişisel boyutuyla ele alınacak olan hak ve yükümlülükler ile bu hak ve yükümlülüklere yönelik ihlallerin incelenmesi toplum ve kamu yönünde yapılacak olan hukuki değerlendirmeler için temel teşkil etmektedir. Hukuki değerlendirmeler ile birlikte medeni hakların kullanımı ve ceza sorumluluğunun ortaya konması da yine sosyal medyanın

denetlenmesi konusunda önemli bir başlık olarak yer almaktadır. Buradaki en önemli amacın ve tartışmanın kişisel düşünceyi dijital ortamlar da dahil olmak üzere ifade ederken dayanılan kişisel hakkın mı ön planda olması gerektiği ya da kişisel hakkın korunması için uygulanacak olan kuralların kişinin en önemli hakkı mı olduğu düşüncesi ile hareket edilmesi gerekliliği noktasındadır. İletişim en temel insan hakkıdır; ancak kişisel hakların ihlalinin dijitalleşmeyle anıldığı günümüzde hak ve hukuk konusunda çelişkiler de görülebilmektedir. Bu bakımdan farklı coğrafyalarda farklı ülkelerin küreselleşmeye paralel olarak kolektif bir arenada karşılaştıkları görülmekle beraber, konuya bakış açılarının yasalaşma bakımından irdelenmesi gerekmektedir. Ülkelerin son yıllarda internet alanındaki hukuksal alanla ilgili çalışmalar yaptığı görülmekte, yasalar ve kararlar ile bu alansallara müdahale edilebilmektedir. Ülkemizde de 0cak 2023 itibariyle Dezenformasyon Yasası şeklinde kabul edilen dijital bir hukuksal metin bulunmaktadır. Ülkemiz ve dünyanın pek çok ülkesindeki bu yasaların internette bilgi ve haber içerikleri ile ilgili müdahalelerinde temel aldıkları noktanın ne olduğu konusu ise tartışılan bir başka konudur. Medyanın ekonomi politiğine içkin olan bu konunun da kanun maddeleri ile tartışılması, gerek sermaye gerekse iktidar aleyhinde olan ancak kamunun bilgisine sunulması gereken içeriklerin de bu yasalarla sınırlandırılması ya da cezai müeyyide ile karşılanması söz konusu olabilmektedir. Bu bakımdan internetin görece demokratik ortamının ve özgürlük alanının; olası zararlı ve tehdide varan içeriklerini bertaraf etmek isteyen yasaların, bu zararlı ve tehdit içeren içeriklerde esas aldıkları kriter üzerinden analizi zorunlu hale gelmektedir. Çıkarılan yasalar kamu düzenini sağlamaya yönelik mi yoksa sermaye ya da iktidar ve baskı mekanizmalarını güçlendirmek için mi soruları ise bu yasalaşmalar ile ilgili olarak sorgulanması ve anlamlandırılması gerekli önemli konuların başında gelmektedir. Bu bağlamda öncelikle kişisel alan ve kamu düzeni yönünden sosyal medya alanlarını incelemek uygun ve yerinde olacaktır.

3.1. Sosyal Medya Kullanımında Hukuksal Alana Yönelik Değerlendirmeler

Web 2.0 teknolojisi ile birlikte interaktif iletişimi mümkün kılan internet ve bilgi teknolojilerinde, kitle iletişiminin başat rolünü sosyal medya platformları üstlenmektedir. Arkadaşlık, sosyalleşme ve eğlence gibi amaçlarla çıkış yapan bu platformlarda ilerleyen zamanlarda alanında profesyonel olan çeşitli konulardaki uzmanların açmış olduğu hesaplar, bilgi ve haber ortamlarının da bu platformlarda yer almaya başlaması ile sosyal medya platformlarının amaç ve misyonları da değişikliğe uğramıştır. Kitle iletişiminde neredeyse birinci kaynak görülen bu sanal ağlar, kişilerin fikirlerini ifade etmelerini destekler nitelikteki teknik ve içerik yapısı ve karşılıklı etkileşimi mümkün kılan kamusal alan vizyonu ile hakkında en çok konuşulan ve bireyler tarafından en çok rağbet gören sosyal yaşam formlarına dönüşmüştür. Sosyal medya platformları, bireysel alan ve toplumsal düzen itibariyle bakıldığında, merkezine aldığı ekonomik hedefleri ve siyasi arenaya yön verebilecek potansiyeldeki yapısından dolayı hukuksal alanının sorgulanması zaruri bir hal alanlar haline gelmiştir. Bu bakımdan öncelikle kişisel daha sonra ise toplumsal ve kamuya yönelik hukuksal analizlerin mevcut kanun ve ilgili medyaların kuralları ile birlikte açıklanması gerekmektedir.

3.1.1.Kişilerin Temel Haklarının Korunması Yönünden Değerlendirmeler

İçinde bulunduğumuz teknolojik atmosfer 21.yüzyıl insan ilişkilerinde iletişimin şeklini değiştirmekte; bilişim dünyasının özellikle çok yönlü iletişimin devasa gelişimi ile sürekli bir atak halinde olduğu görülmektedir. Gelişmeler anlık ve kolay bir şekilde erişimi mümkün kılarken bunun olumlu olduğu kadar olumsuz olan birtakım unsurlarla entegre bir sistem haline gelmesi tartışılmaktadır.

Bireysel alanın tüm yaşamsal temalarıyla ortaya çıktığı sosyal medya platformları bu olumsuz durumları anlamak bakımından önemlidir. Çünkü kişilerin özel hayatını gözler önüne seren ve bu şekliyle kişiyi kendi verileriyle tehdit eden bir

internet yapılaşması oluşmuştur. Kişisel alanın özel hallerinden ekonomik durum, sağlık bilgileri ve cinsel hayat gibi depolanan verilerin bu medya ortamları ile olumlu ve olumsuz birtakım kişilik hakkı ihlallerine sebep verdiği görülmektedir. Bununla ilgili kavramsal analiz Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Bu Tür Verilerin Serbest Dolaşımına Dair Bireylerin Korunması Hakkındaki 95/46/EC Sayı ve 24/10/1995 Tarihli Avrupa Birliği Yönergesi' nde tanımlanmıştır. Avrupa Birliği'nin "Kişisel Veri" kavramı şeklinde tanımladığı bu özel yaşam bilgileri ile ilgili olarak üzerinde durduğu kişisel nitelikli veri, gerçek kişinin belirlenen ya da belirlenemeyen bütün bilgilerini kapsamına almaktadır. Bu bilgilere ek olarak medya kayıtlarında kullandığı şifre de dahil olmak üzere kişilerin psikolojik, fiziksel, ekonomik, kültürel ve siyasal eğilimleri tespit edilebilmekte; konumlandığı düşünce ya da ideoloji hakkında bir teşhise varılabilmektedir. (Yılmaz, 2015:47-48)

Kişilerin temel haklarının kullanılması yönünden veri kayıtları başat öneme sahiptir. Bu bağlamda kişilerin ürettikleri içeriklerin sayısı arttıkça kişiler hakkında oluşan veri kayıtları da genişlemekte; kişilerin kimliği daha kolay bir şekilde anlaşılabilmektedir. Kişilerin paylaştıkları içerikler ve bu içeriklerin ekonomi ya da politik bakımdan çıkar sağlayıcılar ile bağlantısını verisel manada açıklayan kavram "Büyük Veri" şeklinde olmaktadır.

Büyük Veri kişisel alanın her yönüyle konuşlandığı bütünsel veri anlamını taşımakta; böylece kişilerin etnisitisinden ırkına, cinsiyetinden din ya da milletine kadar geçen tüm bilgileri işlenmektedir. Diğer yandan "Eşyaların İnterneti" şeklinde kavramsallaşan ve akıllı teknolojik cihazların birbirleriyle iletişimini mümkün kılan teknoloji de kişisel alan bakımından önem arz etmektedir. Çünkü bu eşyaların üreticisinin son tahlilde bir sermayeye dayanması ve Büyük Veri ile birlikte hareket etmesi kişisel alanı anonim olmaktan son derece uzak bir hale getirmektedir. (Avrupa Konseyi, 2014)

İnternette yapılan en küçük bir işlem dahi kişi profili ile ilişik hale gelmekte ve bu da kişisel hakları sorunlu bir yapıya büründürerek kişiye dönük hak ihlali ve kişi ya da kurum olarak cezai sonuçlarda görülebilmektedir. Kişisel alan mahremiyet ve hak ihlalleri bakımından mağdur edilmektedir.

İfade özgürlüğü bakımından ele alındığında kişilerin temel hakları ile konuşlanan ulusal yasalar birbiriyle çelişmektedir. Bir ülkede özgürce ifade edilebilen düşüncenin bir başka ülkenin yasalarıyla aynı şekilde ele alınmaması; özellikle küresel pazar şartlarına haiz bir yapıya sahip sosyal medya platformları bakımından sorgulanmaktadır. Burada temel enstrüman kişisel hakların evrenselliğidir ve bu hakların üzerinde kolektif bir fikir ve yasalaşma zemini ile sağlanması gerektiği hususundadır. Bu sistematiği kurmak ise başta sosyal medya platformları olmak üzere sermaye tarafını temsil eden ekonomik yapılaşmaların çıkarına ters düşmektedir. Aslında kişisel hakların özellikle de temel haklar bakımından güvence altına alınmış olması mevcut ekonomik sisteme oluşacak güven ve itibar bakımından da önemlidir. Ancak buradaki hesapların internet ile birlikte dönüşen doğası, veri kaydını zorunlu bir hale getirmektedir. (Avrupa Konseyi, 2015)

Kişilerin temel haklarının korunması ilk olarak kişilerin sorumluluk bilincinde olması yönünden büyük öneme sahiptir. Kullandıkları uygulamalar ve bu uygulamalar ile taahhüt ettikleri kişisel bilgilerinin transferi hakkında bilinçli olmaları gerekmektedir. Yasa koyucunun bu konudaki rolü ise kilit öneme sahiptir. Çünkü kişisel veriler aynı zamanda içinde bulundukları toplumu temsil etmekte; iktidarından muhalefetine değişik anlamlar oluşturması bakımından da ele alınabilmektedir. Bu yasa koyucu ve kişilerin birlikte hareket etmeleri gereken bir süreç olmaktadır. Özellikle sosyal medya platformlarında yapılan her eylemin veri kaydı niteliğinde olduğunun kabulü bu noktada büyük önem taşımaktadır.

3.1.2. Toplum ve Kamu Düzeninin Korunması Yönünden Değerlendirmeler

İletişim teknolojilerinin bireyler üzerindeki etkisi ve buradan hareketle örgün olan ilişkilerin sanal ağlar üzerinden pratiğe geçmesi, toplum ve kamu düzeni açısından da birtakım sorgulamaları gündeme getirmiştir. Toplumsal hayatın çerçevesini oluşturan kültürel yapı, küreselleşme ile paralel olarak yol alan dijitalleşmeyle birlikte farklı bir duruma dönüşmektedir. Sosyolojik olarak

bakıldığında toplumlar arası ilişkinin yoğunluk kazandığı en önemli medya türü sosyal medya platformları başlığında yer almaktadır. Bu bağlamda öncelikli olarak toplum ve kamu düzeninin korunması hususunda genel olarak medyaya ve daha sonra sosyal medyaya yönelik değerlendirmeleri yapmak doğru olacaktır.

İlk insandan bugüne iletişim bilgi ve haber alma ihtiyacı ile harmanlanmış bir mekanizma olmuştur. Medyanın geleneksel imkanlarla temellendirilen yapısı içinde de toplum ve dolayısıyla kamuyu bilgilendirici ve yönlendirici etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Gazete, radyo ve televizyon ile başlayan kitle iletişiminin modern çağın internet teknolojileri ile geldiği son nokta, mevcut teknolojiye de bağlı olmak koşulu ile, çok ileri bir seviyeye ulaşmıştır.

Dijitalleşme ve bu dijitalleşmenin günlük yaşam pratiklerinde deneyimlenen doğası gereği farklı pek çok fikir ve bu fikirler için oluşturulmuş alansallar görülmektedir. Demokrasinin daha farklı bir perspektifte hareket ettiği bu yeni alansallar sosyal medya platformlarını işaret etmektedir. Yeni kamusal alan şeklinde tanımlanan bu ortamlar toplumu topluluk psikolojisi ile harekete geçirebilmekte, kamu düzeninde değişik fikirler yaratabilmektedir. (Tura, 2004:125)

TDK'ye göre kamusal alan kamuya ait, kamu ile ilgili işlerin yapıldığı yer olarak tanımlanmaktadır. (TDK, 2011) Kamu, vatandaşların oluşturduğu ve devlet temsillerinde kullanılan bir kavramdır. Buradan bakıldığında kamunun, fikir ve yorumlarını devlete sunma biçiminde algılanan eylemseli göze çarpmaktadır. Bu da kamunun aslında özgürce ve her türlü dış etkenden bağımsız olarak oluşturduğu bir alanda fikir telakkisi olarak görülecektir. Bu anlamda geleneksel imkanlarla yaşanılan iletişim döngüsünde ibadethane, kahvehane, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları, dernekler vb. pek çok alansalın kamusal alan formunda olduğunu göstermektedir. Kişiler topluluk ruhu içerisinde fakat örgün bir biçimde ve gerçek kişilerle bir araya geldikleri bu kamusal alanlarda bulunmuşlardır.

Dijitalleşme ile ilgili kademeli olarak değişen iletişim araçlarında sosyal medya platformlarının işleyişi kamusal alan pratikleri için dönüm noktası değeri taşımaktadır. Çünkü bu platformlar sosyokültürel ve sosyoekonomik ayrışmalar ve kutuplaşmalar ile birlikte aynı unsurlarda birleşmeleri de içine almaları bakımından çok yönlü bir

iletişim imkânı sunmaktadır. Bugün toplumu yakinen ilgilendiren ya da hiçbir şekilde ilgilendirmeyen olay ve olgular için sosyal medyada gündemler oluşturulmakta; bu gündemler ile toplum yönlendirilirken kamusal alana da etkileri kaçınılmaz derecede büyük olmaktadır. Talep edilen toplumsal istek, sosyal medya platformlarındaki fenomen ya da ünlü kişiler vasıtasıyla yer bulurken; yine dijitalde oluşturulan başka iletişim ortamları sayesinde tartışılabilmekte, nihai bir sonuca ulaşabilmektedir. Ancak bu ulaşılan sonuçlar ne derece gerçeği yansıtmaktadır ve tektipleşme mi ya da çoğulcu bir kararı mı göstermektedir, bu önemli bir sorgulama olarak ön plana çıkmaktadır. (Demir ve Sesli, 2007:274)

Toplum yapısının ve kamu düzeninin bozulmasına sebep olan tektipleşme, sermaye ve baskı gruplarının oluşturmuş oldukları sosyal medya platformları ile yaymış oldukları görüş ve ideoloji iletileri noktasında belirgindir. Deprem, sel, yangın vb. doğal afetler ile ilgili olduğu gibi sağlık, ekonomi ve siyaset bakımından da infodemi şeklinde tabir edilen ve bilgilerin yanlış ve yalanlarla inşa edilmesi ile birlikte günlük yaşam pratiklerinde yer aldığı biçimseldir. İnsan hayatını derinden etkileyen konu başlıkları ile bu tarz bilgi ve haber içeriklerinin en çok görüldüğü alanlar ise sosyal medya platformları olmaktadır.

3.1.3. Medeni Hakların Korunması ve Ceza Sorumluluğu

Aynı zamanda medeni haklar olarak da ifade edilen kişilik hakları kişinin kişisel değerlerinin tamamı üzerinde mevcut olan haklarıdır. Hukukta bu haklar Medeni Hukuk kapsamında yer almaktadır. Bu haklar kişinin kişiliğine sıkı sıkıya bağlı haklar olduğu gibi bu haklar çerçevesinde gerçek kişi ve tüzel kişi ayrımı yapmak özellikle sosyal medya mecralarının denetlenmesi hususundaki konumuz itibariyle büyük önem taşımaktadır. Dijitalleşme ayni değerleri olan -ki bu Eşya Hukuku kapsamında değerlendirilmektedir- kurumsal yapılaşmaların da konumlandığı; ürün ve hizmetlerini tüketicisiyle karşılaştırdığı ortamların bütününe işaret etmektedir. Tüzel kişiler tanımlamasına giren kurum ve şirketler de bu itibarla belli haklara sahip olmaktadır. Bu bakımdan medeni hakların korunması ve ceza sorumluluğu nezdindeki

konuyu gerçek kişiler ve tüzel kişiler bakımından iki şekilde ele almak uygun ve yerinde olacaktır.

1982 Anayasası md.12' ye göre, "herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir." Kişilik hakları Anayasamızda kişi dokunulmazlığı, özel yaşamın gizliliği, konut dokunulmazlığı, haberleşme özgürlüğü, yolculuk etme ve yerleşme özgürlüğü, düşünce, açıklama, din ve vicdan, bilim ve sanat, basın, toplantı ve gösteri yürüyüşü ve örgütlenme özgürlükleri ile hak arama özgürlüğü gibi şekillerde ifade edilmektedir. (Piştav, 1996:21-22)

Kişinin doğumuyla kazandığı kişilik hakları hiçbir şekilde devredilemez; bu haklardan vazgeçilemez ve yok sayılamaz. Kişilik hakları miras ile ilgili konular hariç olmak üzere kişinin ölümüyle sona eren haklardır. Kişinin üzerinde tasarruf etme ya da tasarruf edilebilme izniyle muteber olan bu haklar birtakım kişisel değerler ile anılmaktadır. Bu kişisel değerler kişisel haklar kapsamına girmekte ve özellikle kişilik hakkı ihlallerine konu olan durumlar bu değerler üzerinden yol bulmaktadır.

Medeni Kanun 24. ve Borçlar Kanunu 49.maddesine göre kişisel değerler şahsi menfaatler şeklinde zikredilmektedir. Kişisel değerler bu itibarla yaşam, sağlık, beden bütünlüğü, ruhsal ve manevi değerlerin yanı sıra kişinin mahremiyet alanı, adı, itibar ve saygınlığı şeklinde sıralanabilmektedir. (Piştav, 1996:32)

Gerek kanun metinleri gerekse içtihatler kişilik hakkı konusunu ucu açık bırakmakta; bu da değişen sosyal, ekonomik, siyasal ve teknolojik gelişmelerle revizyonu gerektirmektedir. Bu bağlamda günümüzün dijitalleşen dünyasında kişinin sosyal medya profili, bu uygulamalarda kullandığı şifresi ve yine bu uygulamalara ait mesajlaşma araçlarındaki özel sohbetleri ve benzer pek çok bilgisi de kişilik hakları kapsamında yer alan kişisel değerleri ile açıklanabilmektedir.

Medeni Kanun 47.maddesine göre belli bir hedef doğrultusunda örgütlenmiş kişi ve mal toplulukları tüzel kişiler olarak aktarılmaktadır. Bu itibarla tüzel kişilerin kurucularından bağımsız bir kişilik ile ifade edildiğini söylemek mümkündür. Tüzel kişiler maddi ve manevi karşılık sağlamak için kurulabileceği gibi siyaset, sanat, kültür

ve spor alanlarında da yer alabilmektedir. Bu bakımdan tüzel kişiler kamu tüzel kişileri ve özel tüzel kişileri olarak iki şekilde kategorize edilmiştir.

Kişilik hakları ve kişisel değerler gerçek kişiler ve tüzel kişiler açısından medyada temsilen değerlendirildiğinde ifade özgürlüğü ve dolayısıyla basın özgürlüğü ile çoğu kez çatışabilen değerlerden söz etmek mümkün olmaktadır. Bunun sebebi kişinin en temel hakları olan kişilik hakkının aynı zamanda haber alma hakkı, haber üretme ve bu haberi başkalarına iletme hakkı ile aynı oranda önem arz ediyor olmasıdır. Buradaki temel ölçek ise basın konusunda yer alan yasalar olurken; basın örgütleri ve sendikaları tarafından referans alınan etik ve kendi iç denetimini sağlayan özdenetim mekanizmasından önemli faktörler olarak görülmektedir.

Basın özgürlüğünün kötüye kullanılması, kişi ya da kurumlara küçük düşürücü, hakaret içerikli, ayırıcı, bölücü, itibar zedeleyici ve mal kaybına sebep verecek ticari karalamalar ile görülmektedir. Basın hürriyeti belirtilen sakıncalar etrafında sınırlamalara tabi tutulmuştur. Nitekim Anayasanın 26.maddesinin 2.fıkrası bu sınırlamaları nakletmesi bakımından önem teşkil etmektedir. Anayasa "(basın) hürriyetlerin (in) kullanılması…başkalarının şöhret ve aile hayatları…korunması amaçlarıyla sınırlanabilir", demektedir. (Piştav, 1996:160)

Kişilik hakkını sosyal medya platformları bakımından irdelediğimizde kamuyu önemli ölçüde ilgilendiren sağlık ve afet konusu ile ekonomi ve siyasi alandaki haber ve tüm iletilerin önem teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Sağlık konusunda 2020 yılının sonunda Çin'in Vuhan kentinde patlak veren Covid-19 pandemisi sürecinde yapılan haberler göze çarpmaktadır. Kısa sürede dünyanın pek çok yerine yayılan virüsün çok sayıda ölüm vakasına ve bunun yanı sıra yoğun bakım sürecine sebep olduğu görülmüştür. Sosyal medyanın herkesin paylaşım yapmasına izin veren yapısı itibariyle kamuda infihale sebep olacak kaynaksız çok sayıda haber yaptığı görülmüş; yine hasta görüntülerinin paylaşılması gerek hastanın kendisi gerekse yakınları bakımından kişisel alanına müdahale şeklinde gerçekleşmiştir. Özellikle erişkin olmayan çocuk hastaların fotoğraflarının yayınlanması kişisel alanı ihlal eden önemli bir unsur olmuştur. Yine pandemi sürecinde kurumsal açıdan bakıldığında -ki burada kamu tüzel kişilikleri önemlidir- çeşitli karalama ve haksız eleştirilerle kamunun

psikolojisini etkileme gibi durumlarla gündeme gelen sosyal medya platformları bulunmaktadır. Uzmanı olmayan kişilerin yaptığı paylaşımlar, haber ya da yorum iletisi gibi medya içeriklerinin altına yapılan yorumlar ile hem gerçek hem de tüzel kişilerin haklarının ihlal edildiği görülmüştür. Bu bağlamda aslında kamuyu yanlış bilgi ile yönlendirmenin de haber alma hakkını ihlal şeklinde değerlendirilebileceğini söylemek mümkün olmaktadır.

Doğal afet açısından bakıldığında ülkemizin deprem kuşağında bulunması, bu konuda yapılan haberlerin önemini artırmaktadır. Hem kamu sağlığı hem de paylaşılan içeriklerin doğruluğu önem arz etmektedir. Ancak burada kişilik hakkı açısından yaklaştığımızda yapılan haberlerin hangi anlayış etrafına yol aldığı tartışmalıdır. Hızlı, anlık ve kaynaksız iletiler sosyal medya platformlarında sıklıkla karşılaşılan haber ve bilgi paylaşımlarıdır. Deprem mağduru olan kişilerin enkaz altından çıkarılmasına dair görüntüler, gelecekte mağdurları açısından sakıncalı olabilmektedir. Mağdurun travmatik sürecini atlatması geniş zaman dilimlerine ihtiyaç duymakta ve mağdur bu görüntülerle yeniden karşılaşması suretiyle ilgili deprem olayını yeniden yaşayabilmektedir. Aynı zamanda çocuklar bakımından değerlendirildiğinde yaşanan kişilik hakkı ihlali, çocukların ilgili haberdeki kullanılan görüntülerde izin verme yetisinin olmaması bakımından değerlendirildiğinde büyük önem taşımaktadır. Hem çocuk hem de yetişkin bakımından istemedikleri bu içerikleri geriye dönük olarak Sulh Ceza Hakimliğine müracaat ile kaldırmaları mümkündür. Ancak içeriklerin kısıtlanana kadar yaygınlık göstermesi bakımından irdelenmesi yaşanan kişilik hakkı ihlalinin oluşması gerçeğini değiştirmediği de görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de 6 Şubat 2023 tarihli merkez üssü Kahramanmaraş olan büyük deprem felaketinde yapılan habercilik büyük öneme sahiptir. Deprem sonrasında arama kurtarma çalışmalarında özellikle çocukların kurtarılmasına yönelik yapılan haber yayınları hem geleneksel hem de sosyal medya araçları bakımından incelendiğinde pek çok etik ölçekten uzak ve kişilik hakkını ihlal eden yayın görülmüştür. Mucize şeklinde lanse edilen ve arama kurtarma ekipleri tarafından uzun saatler sonra göçük altından çıkarılan çocuklara ait görüntülerin anlık paylaşımı söz konusu olmuştur. Çocukların yüzlerini göstermek suretiyle yayınlanan bu içerikler bu çocuklara ait dijital ayak izine sebep olmuştur ve ciddi bir hak ihlali gerçekleşmiştir.

Hak ihlallerinde ekonomi haberleri ile ilgili yapılan inceleme gerçek ve tüzel kişiler bakımından iç içe geçmiş bir hak ihlalini göstermektedir. Tüzel kişilerin ticari itibarını zedeleyici haber ve iletiler, aslında hukuken tüzel kişilikten bağımsız olan kurucularının şahsında da aynı anda yapılabilmektedir. Marka üzerinden yol alan bu haberlerin sosyal medya platformları ile geniş kitlelere yayılması tüzel kişilik bakımından şeref ve haysiyetini olumsuz yönde etkileyen haberler olmaktadır. Bu ihlallerle ilgili olarak Türk Ticaret Kanunu, Türk Borçlar Kanunu, Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, Markaların Korunması Hakkında Kanun gibi kanunlar ile birtakım hükümler getirilmiştir.

Sosyal medya platformları yeni kamusal alanlar olarak da ifade edilmektedir. Bu bağlamda vatandaşın sesini duyurmasına imkân sağlaması ve gelenekselden ayrılan sayısal inşası bakımından haberlerin anlık, hızlı ve küresel ölçekte yankı bulması önemlidir. Siyasi paylaşımlar, iktidar odağındaki eleştiri ve yorumlar sosyal medya platformlarında üzerinde en fazla konuşulan konular olmaktadır. Buradaki önemli olan durum ise kişilik hakları ihlali bakımından kişi ve kurumları küçük düşüren, hakaret içerikli ve itibar zedeleyici yayınların varlığı olmaktadır. İnternet karşılıklı etkileşimi mümkün kılan interaktif yapısı itibariyle gerek haber gerek bilgi, tüm iletilere geri dönüş sağlanabilen bir medya ortamını da resmetmektedir. Bu bakımdan paylaşılan haber ve bilgi içeriklerindeki kişilik hak ihlalleri kadar, bunların altına yapılan yorumlardaki ihlaller de önemlidir.

Kişisel alanın, özel hayatın gizliliği ve mahremiyet hususunda sağlık, doğal afetler, ekonomi ve siyasal olmak kaydıyla; metinsel, görsel ve dijital tüm imkanlarla ihlali söz konusudur. Sosyal medya platformlarının yapısı itibariyle hem uygulama hem de kullanıcı odaklı, erişim engeli ve tamamen kapatılması gibi durumları; anlık olarak yenilerinin açılması olasılığı ile değerlendirildiğinde başlıca müdahale unsuru yine yasalar olmak üzere, kendi özdenetimini sağlaması büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla genel olarak medyada özel olarak ise sosyal medyada uygulanabilir olması gerçek ve muhtemel olan özdenetim konusunda değerlendirme yapmak uygun ve yerinde olacaktır

3.2. Özdenetim

Dijitalleşmeyle birlikte karşılaşılan en büyük sorun geleneksel medya itibariyle işlevselliği olan etik ve özdenetim konusundaki açıklarda görülmektedir. Bu bağlamda sosyal medyanın basın ile özdeş bir şekilde değerlendirilip değerlendirilmeyeceği uzun süre tartışılmıştır. Ancak haber ve bilgi kaynaklarında kamusal alan olarak ifa olan sosyal medyanın da özdenetim hususunda tamamlanma ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Özdenetim ilk olarak geleneksel imkanlarla yayın yapan medya yapılaşmalarıyla ortaya çıkmıştır. Gazete, radyo ve televizyon çerçevesinde kendi iç yapısını kendi irdeleme yetisi olarak belirlenen özdenetim sistematiğinin, fonksiyonel anlamda basın konusuna haiz kurum ve kuruluşlar tarafından yönetildiği görülmektedir. Basın Konseyi ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ile belli etik ilkeler ve mesleki kodlar ile oluşturulan özdenetim mekanizmasının ombudsman gibi kişi bazlı faaliyetleri de olmuştur. İzleyici ya da okur temsilcisi olan ombudsmanlık mekanizması da içsel bir denetim yetisini mesleğe kazandıran önemli bir özdenetim kolu olarak görülmektedir.

Özdenetim geleneksel yayıncılık anlayışı bakımından ele alındığında medyanın konuşlandığı birçok faktör hesaba katılmak durumundadır. Bunlardan öncelikli olan medyanın iktidar ve sermaye odaklı çevrelere karşı olan mesafeli duruşu olmaktadır. Medyanın her şart ve durum içerisinde siyasi ve ekonomik çevrelerle ilişkisinin sınırlı olması, lehte ve aleyhinde bir pozisyon almaması özdenetim açısından önemli bir süreçtir. İkinci olarak ise medyanın aynı zamanda kurumsal olarak da iç paydaşları olan personelinin kendi çıkar ve yararını gözetmeden sürdürdüğü bir basın bilinci yaratmak olduğu gerçeğidir. Kendisini ekonomik ya da statü bakımından hiçbir çıkar ya da baskı grubunun yanında konumlamayan bir medya çalışanı olmak, özdenetim anlamında önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. (Altıntop ve Bak, 2022:331)

Dijital medya çerçevesinde bakıldığında alınacak olası özdenetim tedbirlerinin geleneksel tutumlarla hareket eden medyaya göre önemli farklarının bulunduğu görülmektedir. Geleneksel medyada hazırlanan yayınlarda izler okur kitle sadece tüketen pozisyonundayken dijital olanaklarla bu durum hem üreten hem de tüketen bir

izler okur kitlenin varlığını ortaya koymuştur. Bu bakımdan genel olarak medyanın konunun uzmanı olmanın dışında internet erişimi sağlayan herkesin yayın yapabildiği bir ortamlar bütününe işaret ettiğini ifade etmek mümkündür.

Üre-tüketici (Toffler, 2008:67) oluşumunun dijital olanaklarla sağlanan medya yayınlarında özdenetim şartlarına binaen daha en başından bertaraf eden büyük bir unsur olarak söylemek doğru olacaktır. Konu sosyal medya bağlamında irdelendiğinde özellikle haber içerikleri şeklinde izlenilen paylaşımlar dikkat çekmektedir. İşin uzmanı olan gazeteci ya da medya mensubunun dışında tüm yurttaşların içerik üretip paylaşabildiği bu ortamlar çoğu kez etik kaygılardan uzak, kaynaksız, hilaflı, hukuka aykırı, genel ahlak ve kamu yararından uzak yayınları kapsamaktadır.

Özdenetimin geleneksel medya araçlarıyla gazeteciye yüklediği sorumlulukları sıradan kullanıcıya aşılamak ise ütopik bir durum şekline bürünmüştür. Salt hukuksal müeyyidelerle kullanıcı bazlı bir sorumluluk gözlemlenmektedir. Son tahlilde dijital medya araçlarında özdenetime ket vuran en önemli sebebin yapısal olduğunu söylemek uygun ve yerinde olacaktır. Bu noktada dijital medyada özdenetimin medya okuryazarlığı performansı ile ilişkisi değerlendirilmelidir. Hangi medyanın ve nasıl içeriklerin güvenilir olduğu bilgisini kişilere kazandıracak olan medya okuryazarlığı eğitimi ile ilgili Finlandiya örneğini vermek konuya derinlik kazandırması bakımından önemlidir. Güvenilir Gazetecilik logosuyla çıkış yapan Finlandiya Basın Konseyi, kamunun dijital kullanımında medya okuryazarlığı konusunda yoğun çalışmalar yapmaktadır. Özellikle nefret söylemi konusunda hassas davranan Finlandiya basını, özdenetim konusuna büyük önem vermekte ve bu konudaki çalışmaları eğitim müfredatı ile pekiştirerek önlem almaktadır. Bu bağlamda açık toplumu esas alan ve sahte haberleri engellemek amacı taşıyan medya okuryazarlığı endeksinde bir numaralı ülkenin Finlandiya olduğunu söylemek olasıdır. Hatta Finlandiya halkının yüzde 90'ının basın konseyinin ne olduğu konusunda bilgisi olduğu görülmektedir. (Basın Konseyi, 2019:95)

Özdenetim medyanın devlet ve sermaye odaklarının müdahalesinden uzak olmasını sağlamayı amaçlarken; dijital medya araçlarıyla yoğunlaşan bilgi ve haber içeriklerinin kontrol ve denetimden uzak oluşu, özellikle sosyal medya platformlarıyla

ele alındığında dışarıdan müdahaleyi gerektiren arızalı bir duruma gelmiştir. Bu anlamda sosyal medya platformlarının uygulama sahiplerinin topluluk kuralları şeklinde açıkladığı şirket denetimleri görülmektedir. Çünkü özellikle hukuksal prosedür bakımından yaklaşıldığında sorunlu içerikler, kişilik hakkı ihlalleri, milli güvenliği tehdit eden içerikler, dezenformasyon, manipülasyon ve propaganda amaçlı kullanıcı iletilerine açık bir internet yapılaşmasından söz edilmektedir. Bu sebeplerden dolayı sosyal medya sağlayıcılarının kendi denetim koşullarını incelemek gerekmektedir.

3.2.1.Şirket Denetimleri Uygulama Örnekleri

Sosyal medya platformları kullanıcılarına eğlence, sosyalleşme, kamusal alan ve özellikle de ücretsiz iletişim sunmaları açısından önemli iletişim kanalları haline gelmiştir. Son yirmi yılda yükselişe geçen internet teknolojileri ve aşamalı olarak yol alan dijital tabanlı gelişmeler paralelinde, bu şirketlerin kendi iç denetimlerini sağlama hususunda çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Sosyal medya şirketleri hukuki dil ile yazılmış hacimli sözleşmeleri, kullanıcı olma aşamasında onay almak suretiyle etkin hale getirmektedir. Burada dikkat çeken önemli unsurun ise yine bu şirketlerin yapmış oldukları sözleşmeler ile kişisel bilgilere sahip olması ve kullanım hakkını yine kullanıcının rızasını almak suretiyle hazırladığı sözleşmeler ile birlikte sahipliğine katması bakımından büyük önem arz etmektedir. En nihayetinde ekonomik hedeflerle yol alan sosyal medya şirketlerinin görünen yüzünde ürün ve hizmet reklam ve pazarlama gibi sunumlarının yanı sıra kullanıcıların kişisel bilgilerini toplamak, kategorize etmek ve başka şirketlere satmak suretiyle kâr amacı gütmek gibi faaliyetleri olmaktadır. Bu noktada sosyal medya şirketlerinin sözleşmeleri ve topluluk kuralları şeklinde ele aldıkları kullanıcının uyması zorunlu kriterleri ile incelenmesi zorunlu hale gelmiştir.

Tüm dünyanın dijital iletişimdeki hareket oranlarını kullanıcı ve ülke bazlı inceleyen; dijital verileri analiz eden We Are Social şirketinin Şubat 2023 raporuna göre sosyal medya platformları kullanım oranları açıklanmıştır. Rapora göre kullanım yoğunluğu fazla olandan azalana doğru göze çarpan platformalar on adettir. Bu

platformlar Youtube, TikTok, Facebook, WhatsApp, İnstagram, Line, Twitter, Telegram, Snapchat ve Facebook Messenger şeklinde sıralanmaktadır. (https://wearesocial.com/)

Sosyal medya şirketlerinin kendi özdenetimlerinin, ilgili kullanım koşulları ya da topluluk kuralları şeklinde açıkladıkları raporları bakımından incelenmesi gerekmektedir. Böylelikle ülkemiz ve dünyada sosyal medya denetimi ile ilgili oluşturulan yasaların, yönetmelik ve kararların anlamlandırılması daha mümkün hale gelebilecektir.

Günümüzün en popüler sosyal medya platformu olarak Youtube 2005 yılında kurulmuştur. Kurucuları Steven Cehn, Jawed Karim ve Chad Hurley olan Youtube, kısa zamanda en fazla kullanılan sosyal medya platformu haline gelmiştir. Yaklaşık 57 milyon kullanıcısı olan Youtube müzik, film haber gibi türlerde video içerikli yayın yapmaktadır.2006 yılı itibariyle Google tarafından satın alınan Youtube oluşturmuş olduğu topluluk kuralları ile iç denetimini sağlamaktadır. Youtube'un topluluk kurallarına bakıldığında yasalar karşısında hem kendini korumaya yönelik hem de kullanıcılarının güvenliğini sağlamaya yönelik maddeler dikkat çekmektedir. İlk olarak spam içerikler ile ilgili ve yanıltıcı uygulamalara karşı önlem almaktadır. Bu kapsamda dolandırıcılık durumları, başkasının kimliğini taklit etme, uygulama dışı bağlantılar, sahte içerikler, içeriklerin sunulduğu listeler ve ek politikalar yer almaktadır. İkinci kural hassas içerik noktasında görülmektedir. Çıplaklık sergileyen ve cinsellik içeren içeriklerle ilgili politikanın yanı sıra küçük resim olarak ifade edilen yine pornografi, cinsellik ve kişi fotoğrafı gibi yayınlar denetlenmektedir. Bu kural içinde çocuk güvenliğine özgü politika, intihara teşvik eden içerikler ve dil kullanımı da yer almaktadır. Topluluk kurallarının üçüncüsü şiddet içeren yayınlar ve tehlike arz eden içerikler açısından belirlenmiştir. Bu kapsamda zararlı içerikler, tehlikeli içerikler, suç örgütlenmelerine yönelik politika, nefret söylemi, taciz içeren yayınlar ile siber zorbalık barındıran içerikler denetlenmektedir. Dördüncü topluluk kuralı ürün satışına yönelik yayınları düzenlemektedir. Yasal olmayan ürünlerin satışına yönelik reklam ve her türlü içerik engellenmektedir. Ateşli silahlar gibi şiddete yönelik ürünler de bu kapsamda ele alınmıştır. Youtube'da topluluk kuralları olarak incelenecek son madde yanlış bilgilendirme şeklindedir. Bu madde özellikle sağlık ile ilgili konular ve

seçim dönemlerindeki yayınlara yönelik düzenlenmektedir. Covid-19 süreci, aşı uygulamaları ve seçim öncesindeki tüm yayınlardaki yanlış bilgiler de diğer tüm maddelerde olduğu gibi topluluk kurallarına aykırılık teşkil etmektedir. (https://support.google.com/)

TikTok, sosyal medya platformları arasında kullanım zamanına göre Youtube ile rekabet eden ikinci önemli sosyal medya platformu olarak gelmektedir. Yaklaşık 1 milyon kullanıcısı olan platform Çin menşelidir. 2015 yılında kurulan TikTok 2018 yılından sonra popüler hale gelmiştir. Video temelli paylaşımların bulunduğu platformun topluluk kurallarına bakıldığında reşit olmayanların korunmasına yönelik madde ile başladığı görülmektedir. 13 yaş ve üzeri kullanıcıyı kabul eden platformda ABD kullanımı için genç kullanıcıya uygun TikTok şeklinde bir uygulama bulunmaktadır. Bu madde kapsamında cinsel içerik, istismar, çıplak görüntü, fiziksel ve psikolojik zarar veren içerik ve çocuk eylemli suçlar yer almaktadır. Tehlike barındıran hareket ve meydan okuma şeklindeki içeriklerin yer aldığı ikinci maddede kullanıcı veya toplumsal hayatı olumsuz etkileyen durumların önüne geçmek amaçlanmıştır. İntihar tarzı kişilerin kendilerine zarar verecek şekildeki paylaşımları ve gıda üzerinden olumsuz yayınlar da üçüncü maddede yer almaktadır. Platformun üçüncü maddesi yetişkin üzerinden çıplaklık ve cinsel içeriklerle ilgilidir. Kişinin mahremiyetini gözeten kurallar gereği pornografik ve taciz ile istismara yönelik içerikler engellenmektedir. Tacize yol açan içerik ve zorbalık şeklinde tezahür eden paylaşımlar da dördüncü maddede bulunmaktadır. Platformun beşinci maddesi nefret söylemine yöneliktir. Bu bağlamda din, dil, ırk sınıf, cinsiyet, cinsel eğilim, engellilik, azınlık ve göçmenlik gibi konular nefret söylemi kapsamında denetlenmektedir. Platformun altıncı maddesi şiddete yönlendiren aşırılık içeren paylaşımlara odaklanmaktadır. Yedinci madde şirket olarak vizyonunda bütünlük ve kullanıcı odaklı özgünlük ilkesidir. Bu noktada spam içerikler, sahte kullanıcılar, taklide yönelik kişisel alana müdahale, doğruluk içermeyen iletiler bulunmaktadır. Sekizinci madde yasal olmayan içeriklerle ilgili ürün ve reklama yöneliktir. Uyuşturucu, alkol, kumar ve ateşli silahlar da bu kapsamdadır. Şiddet unsuru barındıran rahatsızlık veren içerikler dokuzuncu maddede yer almaktadır. Platformun dokuzuncu kuralı telif hakkına önem verdiğini göstermekte ticari markaları korumaya yöneliktir. Kuralların

sonuncusu ise kullanıcı için akışta yer almayanlar şeklinde konumlanmıştır. Kullanıcı profili bağlamında filtreleme ve verisel taban yardımıyla kullanıcıya özgü içerikleri ön plana çıkardığını beyan eden platform, uygun olmayan içerikler için kullanıcıyı uyarmakta ve uygun olmayan içeriklere erişimi kullanıcının araştırdığı takdirde görmesine imkân veren algoritmik düzen ile sağlamaktadır. (https://www.tiktok.com/)

Facebook, 2004 yılında Harvard Üniversitesi'nde öğrenci olan Mark Zuckerberg tarafından kurulmuştur. Metin, ses, görsel, video şeklinde içerikler yayınlanabilen platformun kullanım zamanı açısından bakıldığında üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Topluluk kuralları ilkeler ile başlayan platformun şikayetlere yönelik bilgilendirmesi de kuralları takip etmektedir. İlk olarak kötü amaçlı kullanım ve bunun şikâyeti belirtilmiştir. Platformda kullanıcıların gerçek kişi olması gerekmektedir. Platform bunu telefon ya da mail adresinden onay almak suretiyle sağlamaktadır. Gizliliği ihlal edilen kullanıcı şikayetlerini değerlendirmektedir. Sahte hesaplarla ilgili denetimi söz konusu olan platformun telif ve fikri mülkiyet konusunda da ilkeleri bulunmaktadır. (https://www.facebook.com/)

2009 yılında sadece telefon rehberindeki kişilerle etkileşim gösterilebilen, video, ses kaydı, resim gönderme gibi özellikleri olan WhatsApp kurulmuştur. California'da Brian Acton ve Jan Koum tarafından kurulan WhatsApp bugün, Facebook ve İnstagram'ın da sahibi olan Mark Zuckerberg mülkiyetinde aktif bir uygulama olarak kullanılmaya devam etmektedir. (Güçdemir, 2017:18-19)

WhatsApp uygulaması ile kullanıcılar arasında sesli, metinsel, görsel ve video şeklinde paylaşımlar mesaj yoluyla aktarılabilmektedir. WhatsApp uçtan uca şifreleme yöntemiyle görüşmeleri güven altına almaktadır. Dolayısıyla bu sosyal medya uygulaması kullanıcı olma aşamasında onaya sunulan hizmet koşulları ile şekillenmektedir.

WhatsApp hizmet koşulları ile hizmetler hakkında bilgi verirken diğer yandan gizlilik, telif, marka ve fikri mülkiyet hakkı, tazminat ve fesihe kadar giden kullanıcı odaklı bir sistem oluşturmuştur. Burada üzerinde önemle durulan konuların başında gizlilik ilkesi önem arz etmektedir. Çünkü Ocak 2021 yılında WhatsApp tarafından yayınlanan Güncelleşmiş Gizlilik ilkesi birçok soruya sebep olmuştur. Kullanıcıların

kişisel bilgilerinin uygulama tarafından kullanım serbestisinin de gündeme geldiği bu dönemde, çok sayıda kullanıcının WhatsApp kullanımını bıraktığı görülmüştür. Daha sonra WhatsApp tarafından yapılan açıklama ile yeni gizlilik ilkesinin işletme üzerinden faaliyet alanını hizmete sunması bakımından düzenlendiği hususu ile konu aydınlatılmıştır. ((https://faq.whatsapp.com/)

İnstagram 2010 yılında Kevin Systrom ve Mike Krieger tarafından ABD'de kurulmuştur. 2012 yılı itibariyle Marc Zuckerberg sahipliğine geçmiştir. İnstagram fotoğraf düzenleme ve paylaşım yapma amacıyla kurulan bir sosyal medya uygulamasıdır. Zaman içerisinde bünyesine kattığı pek çok yeni özellikle kullanım alanını genişleten İnstagram da kendi özdenetim mekanizmasını topluluk kuralları ile açıklamaktadır. Kullanıcı olma aşamasında kullanıcıdan aldığı taahhüt onayı ile kurallarına işlerlik kazandırmaktadır.

İnstagram, kullanım koşulları ile oluşturduğu topluluk kurallarında kişisel hak bakımından önemli maddeler yayınlamıştır. İletişimi ve bağlantı kuran kişiler arasındaki gizlilik ve güvenliği, pozitif ve kapsayıcı bir şekilde ele alan uygulamada aynı zamanda işletmelerin de bulunuyor olması diğer medya uygulamalarının kuralları karşısında daha fazla uygulama sorumluluğunu gündeme getirmiştir. Dolayısıyla İnstagram kullanıcıdan aldığı taahhütnamede ilk olarak yürürlükteki yasaları temel almıştır. Yasal olarak 13 yaşın altındaki kullanıcının hesap açamayacağı, fakat bu yaşın yasal zemindeki ülkeler arası farklılığını da belirtmesi önemlidir. Yine önceden herhangi bir kısıtlama ve yasaklama alan kullanıcıyı kabul etmeyen bir uygulama olduğu görülmektedir. Cinsel suçtan hüküm giyen kullanıcıyı kabul etmemesi, önemli maddeler arasında yer almaktadır. İnstagramı kullanarak kullanıcının yapamayacağı eylemleri de açıklayan uygulamanın, başkasını taklit, manipülasyon ve propaganda gibi durumlarda ilgili hesabı kapatacağı belirtilmiştir. Yasadışı veya yetki haricinde olan ürün ve hizmet satışını da yasaklayan kurallarda dolandırıcılık paylaşımları da göz önüne alınmıştır. İnstagram'ın kullanıcı tarafından bir başka kullanıcı hakkında yapılan şikayetlerde, şikâyete konu olan olaydaki sebepleri araştırdığı da görülmektedir. İnstagram aynı zamanda tüm içeriklerin mülkiyetini bünyesinde bulundurması bakımından önem arz etmektedir. Bunu da kullanıcı olma aşamasında kullanıcıdan aldığı taahhütle sağlamaktadır. (https://help.instagram.com/)

Japonya'da 2000 yılında kurulan Line, Japonlara ait bir mesajlaşma uygulamasıdır. Mobil cihazlarla etkileşim kurulan Line 'da WhatsApp gibi özelliklere sahiptir. Metin, görsel, video iletileri paylaşmanın yanı sıra yurt içi ve yurtdışı görüşme imkânı da bulunmaktadır. Kullanıcılarına uçtan uca güvenlik sistemi kurmuştur. (https://www.haberturk.com/)

Twitter 2006 yılında ABD'de San Francisco merkezli bir web şirketinde çalışan üç girişimci ile kurulmuştur. Even Williams, Biz Stone ve Jack Dorsey tarafından kolektif bir şirket olarak kurulan Twitter, teknolojik gelişmeler ile birlikte belli bir misyon ve vizyona sahip olmuştur. Gönderilerin tweet olarak adlandırıldığı bu sosyal medya platformunda ilk olarak 140 karakterle sınırlandırılmış metinsel iletilere yer verilmiştir; günümüz itibariyle Twitter 'da 280 karakter kullanımı yapılabilmektedir. (Arvas, 2016:147-148) 2022 yılının sonlarında Elon Musk tarafından satın alınan Twitter, herkesin katılımına yönelik ileti alışverişinin yapıldığı bir sosyal medya platformu olarak yayınlarına devam etmektedir.

Twitter bir sosyal medya şirketi olarak kullanıcılarına belli kurallar dahilinde hizmet vermektedir. Bu kuralların şirketin herkese açık topluluk kuralları bakımından incelenmesi hem mevcut yasalar hem de kendi iç denetleme yetisi bakımından platformun sağlıklı bir şekilde işlerliği açısından önem arz etmektedir. Twitter topluluk kurallarını güvenlik, gizlilik, doğruluk, yaptırımlar, itirazlar ve video içeriğindeki üçüncü taraflara ait reklamlar şeklinde hazırlamıştır. Kullanıcılar ancak bu kurallar dahilinde hareket ettikleri sürece platformda yer alabilmektedir. (https://help.twitter.com/tr/r)

Twitter güvenlik başlığını ilk sıraya almıştır. Platformda şiddet, terörizm, çocuklara cinsel istismar, taciz ve nefret söylemi konusunda uygulanan özdenetim ile ilgili anlatımlar sunulmuştur. Aynı zamanda bu tür yayınlarda bulunan kişi, yasa dışı faaliyet ve terörist eylemlere hizmet eden kişiler fail olarak ifade edilmekte ve bu tür hesaplar Twitter tarafından kapatılmaktadır. Yine kişilerin intihar ve pornografi gibi eylemlerle kendilerine ya da başkalarına ait gönderileri yayınlamaları hassas içerik olarak tanımlanmış, bu içeriklerin yayınlanmasına izin verilmemektedir. Ürün ve hizmetlerin reklam ve pazarlaması ile de konumlanan bu platform, ilgili ürün ve

hizmetin yasal olmasına da önem vermektedir. Tüm bu kuralları ihlal eden kusurlu içerik, eylem, kişi ve kurumsal oluşumların ileti ve hesapları kontrol edilmekte ve Twitter'ın açıklamış olduğu kurallar kapsamında hesaplar kapatılabilmekte; içerikler engellenebilmektedir.

Twitter kullanıcı gizliliğine önem vermektedir. Bu bağlamda kişilerin yetkisi ve izni olmadan iletişim adreslerinin paylaşılması yasaktır. Ayrıca şantaj yoluyla belge yayınlanması gibi eylemler de kurallar itibariyle yasak hükmündedir. Topluluk kuralları anlamında kişilerin rızası dışında fotoğraf ve videolarının yayınlanması bu platform içerisinde mümkün olamamaktadır.

Twitter 'da doğruluk anlamında maddelendirilen kural, manipülasyon ve spam hesapları engelleyici şekilde belirtilmiştir. Kamusal alan ile ilgili seçim ve benzer önemli kararlarla ilgili içerik paylaşımlarının ilgili konu ile ilgili katılımı azaltıcı etkisine odaklanan Twitter, toplumsal bütünlüğü yanıltacak yönlendirmelere müdahale edebilmektedir. Bu anlamda toplumu ya da kitleleri yönlendirebilecek yanlış ve yalan haberler ile bu haberleri paylaşan sahte kimliklerin kullanımı yasaklanmıştır. Yine telif hakkına işaret eden bu maddeye göre kişilerin izni olmadan metin, görsel ve video gibi paylaşımlarına izin verilmemektedir. Tüm bu kurallar ışığında cezai yaptırımlar oluşturan platform, kişilerden kullanıcı olma aşamasında aldığı onay yetkisi ile kullanıcının topluluk kurallarını ihlal etmesi durumunu da açıklamıştır. İletilerin düz anlamından ziyade bağlamına da odaklandığını iddia eden platformun mevcut kullanıcı davranışları ile ilgili analizler yaptığı görülmektedir. Özellikle yasaklanan eylemlerle ilgili odak nokta büyük öneme sahip olmaktadır. İletilerin içeriğindeki bilgi ya da haberin kamu yararı bakımından anlam tahlilinin bu bakımdan önemli olduğunu söyleyen platformun; kurallar dahilinde kabul ettiği yasaklı eylemlerinde ise referans noktası tartışmalı görülebilmektedir. Öyle ki hassas içerikten kasıt ve bu içeriklerin hangi üst merci tarafından denetim ve kontrolünün sağlandığı çoğu kez açıkça verilmemektedir. Bu da aslında temel olarak Twitter'ın esnek yapısı ve kullanıcının eğitim yapısıyla ilişik bir süreci yansıtmaktadır. Ancak ekonomik kar hedefi olan bir şirket olarak Twitter 'da kanun ve yönetmeliklerle hareket eden dönemlerden geçebilmektedir. Bu bağlamda paylaşıldığında yüksek toplumsal yarar ya da yüksek insanlık yararı taşıyan hassas içerikler de burada

yayınlanabilmektedir. Kahramanmaraş merkezli 2023 Şubat tarihli deprem ve bu deprem zamanında Twitter'ın özel kimlik bilgisi ile paylaşılan içeriklere müsaade etmesi mümkün olmuştur. Ayrıca deprem sırasında arama kurtarma çalışmalarında Twitter'ın gündemin nabzını tuttuğunu söylemek mümkündür.

Telegram uygulaması 2013 yılında Pavel Durov isimli Rus programcı tarafından kurulmuştur. Hem mobil hem masa üstü kullanımı mümkündür. Uçtan uca güvenlik sistemli bir mesajlaşma uygulamasıdır. (https://core.telegram.org/)

Snapchat 2011 yılında öncelikle Picaboo isimli bir platform olarak kurulmuş ve birkaç ay içinde Snapchat adını almıştır. Amerikan menşeli platform kullanıcılarına 1-10 saniye arasında görüntülenebilen video ve görsel içerik sunma imkânı sunmaktadır. Platformun topluluk kuralları ise cinsel içerikli paylaşımlar, taciz tarzında içerikler, her türlü zorbalık, tehdit ve zarar veren içerik, sahte hesap ya da kullanıcı taklidi, yasal olmayan ürün ve reklam, terör ve nefret söylemi gibi konular etrafında bulunmaktadır. (https://values.snap.com/)

Facebook Messenger ise Facebook tarafından 2015 yılında kullanıcıların çevrimiçi sohbet etmeleri amacıyla kurulmuştur. Facebook platformunun topluluk kurallarına sahip bulunmaktadır. ((https://www.facebook.com/)

3.3. Yasal Düzenleme Eğilimleri Bağlamında Erişim ve Yasaklar

İnternet sitelerine erişim ve bu erişimin kısıtlanması ya da yasaklanarak erişimin tamamen durdurulması noktasında kıstas alınan temel ölçüt hukuk alansalından geçmektedir. Mevcut yasalar ve kararlar ile sürdürülebilir ya da anlık olarak yapılan erişim engellemelerini hukuk alansalında açıklamak için de uluslararası sözleşmeler, kanun metinleri ve hukuk usulü bakımından yapılan düzenlemeleri referans almak gerekmektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ile paralel bir şekilde değişebilen suç çeşitleri ve cezai şartları öncelikli olarak Anayasa Hukuku bakımından ele almak önem

teşkil etmektedir. İkinci sırada bağlayıcılığı olan kaynak Uluslararası Sözleşmeler olacaktır. İnternete erişimin engellenmesi konusundaki incelemede Ceza Muhakemesi Hukuku üçüncü başlık olarak değerlendirilmesi gereken önemli bir aşamadır. Hukuk Usulü ve Kişilik Hakkı ihlalleri bakımından yapılan engellemelerin açıklanması ilgili konu için dördüncü kısım uygun bulunmuştur. Son olarak Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile internet engellemelerinin ilişkilendirildiği bilgilere yer verilmiştir. (Dülger ve Beceni, 2011:6-10)

Türkiye'de internet sitelerine erişim engellemeleri genel olarak sosyal medya platformları etrafında olmaktadır. Bu minvalde yargı kararları ve bu kararların hangi hak ihlalleri açısından ele alındığı önem arz etmektedir. Yine mevcut politikalar ile revize edilebilen yasalar ve bunların uluslararası sözleşmeler ile uyumluluğu konusu, alan ile ilgili en fazla tartışılan başlıklar olarak görülmektedir. Bu konuda yapılan tartışmalarda ifade özgürlüğü ve kişilik hakkı ihlallerinin karşı karşıya geldiğini söylemek ise olasıdır.

Anayasa bakımından ele alındığında internete erişimin engellenmesinde kişi yararı en önemli ölçek olarak görülmektedir. Kişilik haklarını gözetmesi engellemeler için sebep sayılabilmektedir. Nitekim 1982 Anayasası hak ve özgürlükler paralelinde fikir ve haber içeriklerinin yayılmasına vasıta olan kitle iletişim araçlarını -internet de dahil olmak üzere- kısıtlama hususunu hak ve özgürlüklerin kısıtlanması olarak görmemektedir. Aksine bu minvalde yapılan düzenlemelerin hak ve özgürlükleri koruyacağını ve hak ve özgürlüklerin kısıtlanmayacağını ifade etmektedir. (Dülger ve Beceni, 2011:11)

"*Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet Resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir. Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama*

görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir."(Anayasa, 26.2) (https://www.mevzuat.gov.tr/)

1982 Anayasası'nda 2001 yılında eklenen 9.madde ile bir hukuki yorumlama tekniği olan ve hükmün ters anlamı bakımından yorumlanması anlamını taşıyan mefhum-u muhalif oluşmaktadır. Bu maddeye göre, *"Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellememek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz*." Bu maddenin mefhum-u muhalif okuması ise hukukçulara göre farklı bir sonuca işaret etmektedir. Kişiler internet teknolojilerine erişimde engellendikleri takdirde hak ve özgürlükleri kısıtlanmış olmaktadır. (Dülger ve Beceni, 2011:11)

Değişen teknolojik sistemler mevcut yasaların revize edilmesini de gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının erişimine getirilen sınırlamalarında da içerik değişikliği öngörülebilmektedir. Fakat son tahlilde erişim engellemeleri ya da ifade özgürlüğü serbestisinde son sözü kişilik hakkının üstünlüğü almaktadır.

Nitekim 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, Anayasa'da belirtilen kişilik hak ve özgürlüklerine yapılacak saldırılardaki olası suçların önlenmesine yönelik olarak değerlendirilmektedir. Ancak 5651 Sayılı Kanun'a 2007 yılında eklenen 9.madde bu anlamda önem arz etmektedir. Bu madde kişilik hakkını koruyucu tedbirler içermektedir. Madde 2014, 2020 ve 2022 yıllarında yapılan yeni düzenlemeler ile son halini almıştır. Bu bağlamda kişilerin internet üzerinden oluşan kişilik hakkı ihlallerinde ivedi bir şekilde korunmaları amaçlanmaktadır. (Işık, 2022:969-970)

Temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasında alınacak tedbirlerin Anayasa bakımından yansıması Anayasanın 13.maddesi ile ortaya konmuştur. Buna göre kısıtlamalar Anayasa'ya aykırı olamaz, demokrasi ile çelişemez ve laik cumhuriyet sisteminin ilkelerini karşısına alamaz. Bu maddeden yola çıkıldığında temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasında ölçek olan anayasal sebeplerdir ve bu kısıtlamalar yine bir yasa ile çözümlenebilmektedir. Dolayısıyla yasama organının kararı ile oluşabilecek bir

kısıtlama durumu ortaya çıkmaktadır. Özetle kısıtlamalar yargısal bir faaliyet ile değil, tamamen yasama organı tarafından yapılabilmektedir. (Dülger ve Beceni, 2011:22)

İnternet tabanlı uygulamalara erişimin engellenmesi hususunda diğer referans noktası Uluslararası Sözleşmeler olmaktadır. Aynı zamanda evrensel haklar bakımından da ayna görevi gören bu sözleşmeler, ülkemizin hukukuna da içkin olması bakımından önem arz etmektedir. Nitekim hak ihlallerindeki lehte olmayan kararlarda başvurulacak önemli üst merciler uluslararası arenada izlenmektedir.

İfade özgürlüğü ile ilgili olarak uluslararası kaynaklarda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi temel alınmaktadır. Bunlardan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 19.maddesine göre:

"Herkesin kanaat ve ifade özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, müdahale olmaksızın kanaat taşıma ve herhangi bir yoldan ve ülke sınırlarını gözetmeksizin bilgi ve fikirlere ulaşmaya çalışma, onları edinme ve yayma serbestliğini de kapsar." (https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10.maddesi ne göre:

"*Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir."* (https://www.echr.coe)

İfade özgürlüğü ile ilgili uluslararası kaynaklarda yer alan serbestlik, hiçbir özgürlüğün sınırsız olmayacağı lafzından hareketle çeşitli normlarla gösterilmektedir. Buna göre uluslararası hükümlerde de ifade özgürlüğünün belli koşullarda kısıtlanması mümkün olabilmektedir.

"*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. Maddesine göre, "Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir." hükümlerine yer verilmiştir."*

"*AİHS'nin 17. maddesinde; "Bu sözleşme hükümlerinden hiçbiri, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme 'de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesine veya burada öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlamalara uğratılmasına yönelik bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamaz." denilmektedir."*

AİHS'nin ifade özgürlüğü hakkındaki düzenlemeler Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları baz alınarak oluşturulmuştur. Bu anlamda ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamanın yasa ile yapılmış olması önem arz etmektedir.

En temel hak olan ifade özgürlüğü ile ilgili kişisel hak ihlallerinin gereği olan erişimin engellenmesi, kişilerin talebi halinde internet üzerinden verilerinin tamamının silinmesine yönelik olan unutulma hakkı ile açıklanmaktadır. Bu anlamda yorumlanması gereken bir başka durum ifade özgürlüğünün salt ifadede bulunan birey tekelinde ele alınmaması gerektiği yönünde olabilmektedir. Çünkü ifade özgürlüğündeki kısıtlamalar aynı zamanda ifadenin ulaşacağı kişilerin de kısıtlanmasını içermekte, diğer yandan basın özgürlüğünü de kısıtlayabilmektedir. Dolayısıyla ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına çift taraflı bir süreç olarak bakmak doğru olacaktır. Bir kişinin kişilik hakkının ihlali gerekçesiyle unutulma hakkını kullanmak istemesi, belki de o ifadenin öğrenilmesinde mevcut ya da gelecek açısından önemli bir kamu yararına işaret etmesi sonucuna müdahale olacaktır. Unutulmak hakkı bu bakımdan ele alındığında kişinin aslında özgeçmişini ortadan kaldırmasına sebep olmakta, üstün kamu yararının bertaraf edilmesi ve salt kendi yararının ön plana çıkması şeklinde açıklanabilmektedir. (Dülger ve Beceni, 2011:33-35)

Ceza Muhakemesi Hukuku açısından internet erişimlerinin incelenmesi koruma tedbiri şeklinde açıklanabilmektedir. Kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılması ve bu sınırlamanın korunma aşaması tamamlandıktan sonraki kısmı olan güvenlik açısından değerlendirilmesi bu konunun kapsamında yer almaktadır. Ceza Muhakemesi Hukuku'nda internet erişiminde engelleme hususunda temel alınacak unsur birey yararı ve kamu yararını dengelemek anlamında ölçülülük ilkesidir. Nitekim Yargıtay 4.Ceza Dairesi bir kararını şu şekilde açıklamıştır:

"Bu ilke gözetilmez ve kamu yararı birey zararına işletilirse, haklar ve değerler örselenir; birey yararı toplum zararına kaydırılırsa yargılama kilitlenebilir ve dolayısıyla her iki durumda da hukuki barış tehlikeye düşer" (Yargıtay 4. C.D. 5.10.1994, 7351/7693)

Yargıtay 4.Ceza Dairesinin bir başka kararında önemli bir ilke olan oranlılık ilkesinden söz ettiği de görülmektedir:

"...bu ilkeye göre; a) Başvurulan araç, amacı sağlamıyorsa ya da amaç esasen ortadan kalkmışsa araç artık kullanılamaz. Mantıken şaşmaz ve ayrıksız kural budur. Olay da ortadan kalkmıştır, araç (M.M.H.K.) gereksizleşmiştir. b) Araçla amaç arasında bulunması gereken orana uyulmalı, kullanılan araç, sağlamayı öngördüğü amacı aşmamalı, ona denk düşmelidir. Yargılama hukukunun temeli olan bu oranlılık (proporsionnalite) kuralına göre, bir yargılama işleminin yapılmasıyla yol açılacak zarar, umulan yararı aşıyorsa o işlem yapılamaz." (Dülger ve Beceni, 2011:39-40)

Gerçekten de oranlılık ilkesi bir hukuka uygunluk ilkesi olarak 5651 Sayılı Kanun gereği uygulanmak durumundadır. Aksi takdirde alınacak erişimin engellenmesi kararları hem hukuk devletine olan inancı zedeleyecek, hem de insan hakları bakımından arızalı bir durum ortaya çıkacaktır.

İnternete erişimin engellenmesi hususunda Hukuk Usulleri Muhakeme Kanunu ile de işlem yapılabilmektedir. Bu kanun ile ihtiyati tedbir kararı alınıp erişim engellenebilmekte, bu karar alınırken Medeni Kanunu'n kişilik hakları ile ilgili düzenlemeleri ölçüt alınmaktadır. Yine kişilik hakları bakımından internet erişiminin engellenmesi mümkün olmaktadır. Burada anayasal bir hak olan kişilik hakkı özel hayatın gizliliği anlamında ele alınmıştır. Gerek Medeni Kanun gerekse Borçlar Kanunu kişilik hakkının ihlalini ve bu hak ihlalinin önlenmesi hususunu net olarak açıklamıştır. Kişiler kişilik haklarının ihlali hususunda önleme ve durdurma davaları ile tazminat hakkına sahip olarak görülmektedir. (Dülger ve Beceni, 2011:51)

İnternet sitelerinin erişiminin engellenmesi konusunda son olarak bakılacak alan Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu olmaktadır. Bu kanunda her ne kadar internet ve erişimin engellenmesi gibi terimler kullanılmasa da servis sağlayıcı ve bilgi içerik sağlayıcı şeklinde ifadeler bulunmaktadır. Buradaki muhatapları servis sağlayıcı olarak dijital tabandaki ağlar, sosyal medya ve diğer siteler olduğu; bilgi içerik

sağlayıcının ise kullanıcı ya da içerik üretici şeklinde anlamlandırılabileceği aşikardır. Ancak bu yasa çerçevesinde servis sağlayıcının içeriğinin engellenmesi aynı zamanda bilgi içerik sağlayıcısını engellemek olduğundan; önceliğin bilgi içerik sağlayıcı bakımından dikkate alınmaması ve ilk başvurunun içerik üreticisine yapılması dikkat çekicidir. Buradan anlaşılan durum, engellemenin internetteki uygulamanın tamamına değil kısmi yönüne yapılan vurgu olması yönünde izlenmektedir. Son tahlilde FSEK dolaylı yoldan internet mecrasını kapsamına almıştır ve sağlayıcılar arasındaki ikilemden hareketle ilgili, sadece internet uygulaması değil; aynı zamanda fikri ve telif de içeren içerik bazında kısmi engelleme yapılması hususunda anlam kazanacaktır. (Dülger ve Beceni, 2011:55-57)

3.3.1. Denetime Yönelik Yasal Düzenlemelerin Yönetim Biçimleri Yönünden Sınıflandırılması

İletişim teknolojilerinin devasa gelişimi internet yapılaşmasını ortaya çıkarırken özellikle sosyal medya platformları açısından bakıldığında yasal sorunsallara rastlamak mümkün olmaktadır. Dünyanın pek çok farklı ülkesi toplumsal, ekonomik ve siyasal yönden birbirinden ayrılırken; medya genelinde ve özellikle internet ağlarıyla konuşlanan sosyal medya platformları itibariyle de farklı uygulama ve hukuki müeyyideler görülmektedir. Bu anlamda dünyada sosyal medya platformlarında denetime yönelik yasal düzenlemelerin, temelde ülkelerin yönetim biçimleri yönünden ele alınması gerekmektedir. Yönetim biçimi gerek toplumsal gerekse ekonomi politik olarak yaklaşıldığında yasalar üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu yönetim biçimlerini ise demokratik, otoriter-totaliter ve üçüncü dünya ülkeleri şeklinde kategorize etmek olasıdır. Denetim ile toplumsal beklentinin genelde birbirine eklemlendiği ulus açılımında, yasal zemin mevcut gelişmeler paralelinde revize olmayı gerektirmekte ve birçok ülke gelişen teknoloji ile birlikte yasalarını geliştirmek suretiyle itibar ve istikrarını korumaya çalışmaktadır. Bilindiği üzere medya önemli bir güçtür. Bu gücün kullanımında hem toplumu hem de ifade özgürlüğü ile küresel ilişkilerin mimarisinde kullanılan enstrümanlar da hukuk alansalı etrafında yer almaktadır. Hukuk, ülkelerin hem iç hem de dış politikasında önemli bir

yer teşkil etmektedir. Bu bağlamda yasal düzenlemeler ile sağlanan denetim faaliyetlerinin yönetim biçimleri bakımından irdelenmesi gerekmektedir.

3.3.1.1. Demokratik Rejimler

Halkın iktidarı anlamına gelen demokrasi ve bu yönetim biçimini benimseyen ülkelerde hak ve özgürlükler bakımından da genişlikler beklemek olasıdır. Bu bağlamda medya ve demokrasi arasında yoğun bir ilişki bulunmaktadır. Medyanın kamu odaklı çalışmaları medyaya kamusal anlamda sorumluluklar yüklemekte, buradan hareketle demokrasinin sunmuş olduğu seçim hakkı, özgürlük ve yargının bağımsızlığı gibi ivedi konularda medyanın duruşu önem arz etmektedir. Yapısı itibariyle kitleleri bir araya getiren internet teknolojileri ile birlikte demokrasinin özgürlükçü ruhu ön plana çıkmaktadır. İfade özgürlüğü ve ifadeyi diğer kişilerle paylaşma eylemseli tüm yönetim biçimleri arasında en rahat ortamını demokratik rejimlerde bulmaktadır. Sosyal medya platformları neredeyse ulusal ve uluslararası sistemlerin nabzını tutar hale gelmiştir. Bu bakımdan demokratik rejimlerde dijital tabanlı uygulamaların genel görüntüsü ve özelde sosyal medya platformlarının durumunu irdelemek yerinde ve uygun olacaktır.

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde temel bilgi kaynağı medya olmaktadır. Medyanın doğru kaynaklar çerçevesinde bilgi ve haber paylaşımları kamuoyunun oluşumu ve sosyalizasyon süreci için son derece önemlidir. Medya geleneksel yönüyle uzmanlık gerektiren işlevselliğini sosyal medya ile meydana gelen herkesin içerik üretebildiği bir kısır döngü ile kaybetmeye yüz tutmuştur. Bu anlamda sosyal medya platformlarının demokratik rejimlerde konumlandığı özgürlük alanı, kamusal hayatı olumsuz etkileyebilmektedir. Ancak bu olumsuzluğuna rağmen sosyal medya özelinde getirilecek olası erişim yasakları, demokrasinin sekteye uğraması anlamı taşımaktadır.

Demokratik sistemlerde sosyal medyanın gücü önemlidir. Çeşitli insan topluluklarını bir araya getiren sosyal medya platformları aynı zamanda toplumsal ve demokratik işlevlerinin yanı sıra küresel dünyanın gereği, farklı konuları da gündeme getirmesi bakımından pusula görevi de görebilmektedir. (Keskinbıçkı, 2019:24)

Sosyal medyanın işlevlerine odaklanıldığında bireylerin ortak bir hedefe yönelik toplandığı alansallar olması büyük önem taşımaktadır. Demokrasinin gereği seçim hakkı ve bu seçim olgusunun fikir ve ideoloji bazlı yorumları bu ortamlarla birlikte nitelik kazanırken, niceliksel olarak da artışına sebep olmakta, diğer kişileri etkilemesi ve bilgilendirmesi bakımından önem arz etmektedir. Yine gündeme dair konu ve gelişmeleri anlık ve süratli bir şekilde hâkim olmayı sağlaması, gündem oluşturma ve gündemi değiştirme gibi eylemseller sosyal medyayı demokratik anlayışa içkin kılmaktadır. Sosyal medya her ne kadar yalan ve yanlış bilgi olarak adlandırılan infodemiye açık bir alan olsa da bilgi, haber ve tüm gelişmeleri yine bu platformlar ile teyit etmek mümkündür. Alanında uzman olan gazeteciler, ekonomist ve siyasilerin sosyal medya aracılığıyla bilgi ve haber içeriği üretmeleri, bu platformlardan erişilen bilgiyi büyük oranda doğru ve gerçekçi hale getirebilmektedir. Bu yönüyle ele alındığında sosyal medyadan edinilen bilgi ve haberlerin hangi kanallar vasıtasıyla alındığı konusu önem taşımaktadır.

Sosyal medya herkesin kullanımına açıktır; demokrasinin gereği budur, ancak konusunda uzman olmayan kişi ve hesapların yaptığı yalan ve yanlış açıklamalar sebebiyle, demokratik işlev gören bu ortamların engellenmesi daha en başında da ifade edildiği gibi demokrasinin ruhuna aykırı olacaktır. Sosyal medya anlık, hızlı, kolay ve sıfır maliyetiyle toplumsal konularda harekete geçmenin en aktif halini almıştır. Geleneksel medyadaki haber üretim süreçleri ile ivedi bir şekilde alınması gerekli kararlar, baskı ya da yayın sürecinden dolayı gecikebilmektedir. Ancak sosyal medya ile kamuyu ilgilendiren konularda alınacak kararlarda kamuoyu baskısı oluşturmak daha muhtemel bir duruma gelmiştir. Sosyal medya ırk, dil, din, etnisite, eğitim, statü, zengin ya da fakir gözetmeksizin tüm sınıf farklarından muaf, herkesin ulaşılabilirliğine açık platformlar bütünüdür. Bu yönüyle eşitlik fırsatı yaratan sosyal medya platformlarının demokrasi ile paralellik gösterdiğini söylemek olasıdır. Son yıllarda yaşanan göç durumları ve azınlık problemleri bakımından yaklaşıldığında da aynı sorunları yaşayan bireylerin kendilerini ve sorunlarını gündeme taşıyabildikleri bir platformlar bütünü olan sosyal medya, demokratik rejimlerde olmazsa olmaz bir medya haline gelmiştir.

Demokratik ülkelerde medya ile ilgili yasal düzenlemelere bakıldığında genel olarak yalan haberin önüne geçmek, nefret söylemini durdurmak, halkı kışkırtan ve suça teşvik eden içerikler ile şiddet ve tehdit unsuru taşıyan içeriklerle mücadele etmek şeklindeki kriterler ile şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu kriterler önceliğinde örnek vermek gerekirse, ileri demokrasi olarak kategorize edilen Almanya, Fransa ve İngiltere'deki sosyal medya ile ilgili yasaların, sosyal medyayı hem yeniden düzenlemeye hem de denetim alanını genişletmeye yönelik olduğu görülmektedir. Sosyal medyayı düzenleme ve denetlemeye yönelik girişimler içerisinde demokrasi konusunda gelişmiş olan bu ülkelerin, yasa çıkarma aşamasında yol haritalarını çizmelerine sebep olan olaylara bakmak, olası sosyal medya yasaları ile ilgili neden ve nasıl sorularına cevap vermeyi mümkün kılmaktadır. Örneğin Almanya, rejimi tehdit eden aşırı sağcı grupların sosyal medya iletileri ile mücadele etmek amacıyla sosyal medya yasasını önemsemektedir. Aşırı sağcı grupların sosyal medya platformlarında yaymış oldukları yalan ve yanlış haberlerin aynı zamanda propaganda tekniği özelliği taşıması ve içerisinde barındırdığı nefret söylemi ve şiddete varan taciz içerikleriyle toplumu kışkırtmak suretiyle iletiler üretip paylaşılması, Almanya'nın sosyal medyayı yeniden düzenlemek ve denetim sahasını daha geniş kılmak için almış olduğu kararlarda belirleyici etkenler olmuştur. Fransa'nın da keza nefret söyleminin sosyal medyada yaygınlaşması konusundaki endişeleri, sosyal medya yasası çıkarılması hususunda önemli bir parametredir. İngiltere'de 2017 yılında yaşanan bir intihar vakası, sosyal medyada görülen bir içerik sebebiyle hayatına son vermek isteyen bir genç tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu intihar vakası İngiltere'nin sosyal medyada karşılaşılması muhtemel şiddet görüntüleri ve şiddete yönlendiren içeriklerle mücadelesini başlatan önemli bir olay olmuştur. (https://m.bianet.org/bianet/)

Görülüyor ki demokrasi ile yönetilen rejimlerde uygulanan ya da uygulanması yönünde kararlar alınan sosyal medya yasaları, yine toplumun korunması ve sistemin istikrarını sürdürme eğilimindedir. Ancak yine de bu yasalaşma eylemlerinde dikkat edilmesi gerekenin özellikle siyasi kutuplaşma olarak ifade edilen siyasi söylemlerin, internette erişim engeline takılması, mevcut iktidarın kendi gücünü koruması ve pekiştirmesi konusundaki çabaları bakımından ele alındığı takdirde, demokrasinin anlamı da olan halkın iktidarı ile ters düşmesi bakımından arızalıdır. İnternet ve

dolayısıyla sosyal medya yeni dünyanın kamusal alanıdır. Söylem çeşitliliği ve düşünceyi ifade özgürlüğü mevcut iktidar anlayışı ile aynı olmak zorunda değildir, ancak halkı infihale getiren, toplumu ayrıştıran hem milli güvenlik hem de kişi güvenliğini tehlikeye atacak içeriklerin bertaraf edilmesi ise büyük önem taşımaktadır.

3.3.1.2. Totaliter- Otoriter Rejimler

Otoriter rejimlerde zihniyet kavramı, totaliter rejimlerde ideoloji kavramı ön plana çıkarken, aslında her iki yönetim şeklinin demokrasi ile yönetilen ülkelerdeki uygulamalara benzer yönleri olması dikkat çekicidir. Bu bakımdan özellikle dijital medya araçlarıyla eyleme dökülen bir takım bilgi ve haber paylaşımlarında izlenen kolektif anlayışın hem otoriter hem de totaliter rejimlerde bulunan, kendinden olmayan ve yurtdışı kaynaklı tehlikelere karşı önlemler alınması hususunda göründüğünü söylemek mümkündür.

Çin ve Hindistan gibi salt iktidar meşruiyetinde yönetilen rejimlerde uygulanan yasalar, genel itibariyle egemenlik statüsü üzerinden verilmektedir. Bu gibi ülkelerde sosyal medya özelinde bakıldığında uluslararası arenada kullanılan çoğu sosyal medya platformunun tamamen erişime kapalı olduğu; bu ülkelerin kendi imal ettikleri paylaşım ağlarıyla mevcut düzeni korumaya çalıştıklarını iddia ettikleri görülmektedir. Mevcut düzeni korumak, aynı zamanda medya üzerinde denetim ve gözetleme edimlerini de sağlamaya yönelik olmaktadır. Çünkü bu ülkelerin kendi teknolojik imkanlarıyla oluşturduğu sosyal medya platformları küresel haber akışını yine bu ülkelerin izin verdiği ölçüde aktarabilmekte ve böylece sosyal, ekonomik ve siyasal süreç, hâkim olan zihniyet ya da ideoloji çerçevesinde sürdürülebilir olabilmektedir.

Çin iktidar partisinin 2010 yılında kamuoyuna yapmış olduğu açıklama, interneti devlet tekelinde ele almanın aynı zamanda hakimiyet olgusunu yinelediği görüşündedir. Açıklamada temel parametre, devlet onurunu korumak ve toplumsal düzenin istikrarını sürdürmeye yönelik verilmiştir. Ancak altta yatan nedenin ülkedeki aykırı sesleri susturmayı ve olası aykırı söylemlerin geniş halk kitlesine yayılımını engellemek olduğu görülmektedir. Keza Hindistan'da yaşanan çiftçi krizi ve bunun

sosyal medyaya yansıması ile mevcut hükümetin krizi ortaya çıkaran kullanıcı hesaplarının kapatılması talebi aynı anlamı vermektedir. (https://m.bianet.org/)

Totaliter rejimlerde görünen en önemli özellik halka içkin bir yasakçı yasa sisteminin kabul edilmesi noktasında manidardır. Yasakçı zihniyetin oluşmasında sürekli yinelenen kültürel kodlar, adalet ve düzenli toplum olguları büyük öneme sahiptir. Bunda ideoloji başat rol oynamaktadır. Çünkü toplum sisteme entegre edilirken yaratılan biz algısı totaliter rejimin istikrarı için büyük önem teşkil etmektedir.

Otoriter rejimlerde ise baskıcı ya da halkın rızası karşılığında kurulan bir hukuk sisteminden bahsetmek olasıdır. Dijitalleşme ile birlikte zorlama ve baskı yöntemlerinin giderek halkın rızası ile şekillenen genelde korku kültürü ve inanç zemininden hareket eden bir çerçeve çizdiğini söylemek mümkündür.

Hem otoriter hem de totaliter rejimlerde sosyal medya kullanımı mevcut kanun ve kuralları resmetmekte; bu da özellikle erişim sınırlamalarında önemli bir parametreye işaret etmektedir. Bu bağlamda iktidarın gücünü pekiştirmek ve istikrarını korumak esas amaç olarak irdelenmelidir.

3.3.1.3. Üçüncü Dünya Ülkelerinin Yaklaşımı

Üçüncü dünya ülkeleri genel olarak az gelişmiş ya da gelişmekte olan, sanayileşme bakımından eksik olan ülkeleri kapsayan bir kavramsaldır. Ortak özellikleri itibariyle ele alındığında ekonomisinin dışa bağımlı olması bu ülkelerin iç ve dış politikasını etkilerken, yönetim açısından otoriter bir rejimin hâkim olduğu ülkeler olarak görülmektedir. Yönetici sınıf gelişmiş ülkelerin baskı ve çıkar gruplarına hizmet etmekte, kapitalist sisteme tam entegre bir şekilde yoksulluğun süreklilik arz ettiği ülkeler olduğunu söylemek mümkündür. Yoksul kesimin çoğunluğu oluşturduğu bu sistemde azınlığı temsil eden ve aynı zamanda sermayeyi de elinde bulunduran iktidarın mevcudiyeti, hemen her alanda olduğu gibi medya üzerinde de egemenlik kurmuş bulunmaktadır.

Toplumun yararını hedefleyen fikir ve bilgi içeriklerinin üretiminin ifa edildiği kamusal alan mecrasının üçüncü dünya ülkelerinde oluşmadığı görülmektedir. Bu bakımdan bireysel çıkarların toplumsal çıkarların üzerinde olduğu ülkeler olduğunu söylemek olasıdır. (Varlı,2021:11)

Modernleşme çabasının bilim ve teknoloji dışında izlendiği, gelişmiş ülkelerden ithal edilen kültür enstrümanlarıyla sağlandığı bu ülkelerde tüketim alışkanlıkları mevcut medya alanını anlatması bakımından önemlidir. Teknolojinin satın alındığı, bilgi ve haberin aynı zamanda içeriğinin bu ülkelerin sorunlarıyla oluşturulduğu bir iletişim ağı görülürken, sosyal medya platformlarının kullanımına bakıldığında yine ithal edilen kültür ürünlerinin etkisinde oluşan ötekileştirmenin hakimiyeti belirgin olmaktadır.

Üçüncü dünya ülkelerinin medya odağında iletişim teknolojilerinden yararlanması, çeşitli uluslararası örgütler tarafından gündeme getirilmiştir. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim, Kültür Kurumu gibi örgütler hem küresel haber akışı bakımından bu ülkelerin hakkını gözeten kararlar almakta, hem de mevcut iletişim döngüsünde üçüncü dünya ülkelerinin de yer aldığı bir entegrasyona işaret etmektedir. Buradaki amaç bu ülke toplumlarının modern hayatın koşullarını gerçekleştirmesi ve böylece oluşacak kolektif toplumsal düşünce ile yapılandırılması anlamını taşımaktadır. Modernleşmenin ön koşulunun Batı merkezli bilgi ve iletişim teknolojileri ile konumlandırılması bu ülkelerin de sistem içerisinde yer almaları bakımından elzem görülmektedir. Fakat pek çok uzman bu anlatımdaki anlamın görünmeyen yüzüne odaklanmakta; bu bakımdan üçüncü dünya ülkelerine oluşturulan destek girişiminin mekânsal metaforik bir düzlemde hareket ettiği ve yaratılan algının aslında mevcut sistemi yinelediği görüşündedir. (Varlı, 2021:12)

3.4. Yasal Düzenlemeler

Uluslararası arenada incelenen yasaların genel yapısına bakıldığında ülkelerin yönetim şekli, tarihi çerçeve ve dolayısıyla toplum yapısı ile ilişik kanunlar bütünü

olduğu görülmektedir. Hemen her alanda uygulanan kanun ve cezai müeyyideler ülkelerin yönetim sistemine bağlıdır ve bu bakımdan ele alınması gerekmektedir.

Küreselleşme ve teknolojinin birbirinden beslendiği dijitalleşen dünyada medya konusundaki yasaların da sürekli revize edildiği görülmekte; bu bakımdan ülkelerin mevcut düzenin sürdürülebilirliğini sağlamak, ideoloji ya da zihniyetin istikrarını korumak, ülkelerinin iç güvenliğini sağlamak ve dış politikada gücü elinde bulundurmak gibi ivedi sebeplerle hareket ettiği görülmektedir.

Son yılların önemli iletişim araçları olan sosyal medya platformları sosyal medya yasası oluşumunu zorunlu kılmıştır. Sosyal medya yasası içerik üreticiler ve içeriklerin tüketicisine ulaşmasını sağlayan sosyal medya uygulamaları ile ilgili yasal sorunlara cevap arayan kanunlaşmalar olmaktadır. Kişilik hakkı ihlali, dezenformasyon, manipülasyon, propaganda, pornografi, iç ve dış tehdit ve bu bağlamda güvenlik mekanizması gibi sebeplerle oluşturulan yasalar dijitalleşme ile birlikte ön plana çıkmıştır.

Çalışmamız itibariyle sosyal medyada denetimin incelenmesi demokratik ve demokratik olmayan ülkelerden örnekler almak suretiyle konunun açıklanmasını gerektirmektedir. Seçilen ülke örneklerinde göz önünde bulundurulan kriterler ise özellikle sosyal medya platformlarının mülkiyetinin sınırları dahilinde bulunan ülkeler olması bakımından ABD, insan hakları ve evrensel ilkelerin de mimarı olan AB örgütlenmesi ve demokratik olmayan otoriter ve totaliter rejimlerin izlenebildiği Çin, Rusya, İran ve Hindistan şeklinde gruplandırılmıştır. Öncelikle bu ülkelerin sosyal medyaya yaklaşımı ve yasal durumu irdelenmekte, nihayetinde Türkiye'de uygulanan sosyal medya yasalarının analizi yapılmaktadır. Ülkemizde son dönemde yürürlüğe giren dezenformasyon yasasının da açıklandığı bölüm sonunda konu ile ilgili uluslararası ortamların karşılaştırılması yapılmakta ve sosyal medya platformlarının denetimi üzerine ön görülere yer verilmektedir.

3.4.1. ABD Sosyal Medya Yasaları ve Denetim

ABD çoğulcu demokrasiye dayanan başkanlık sistemiyle yönetilen federal bir cumhuriyettir. ABD aynı zamanda basına yönelik ifade özgürlüğünü içeren ilk anayasal metinlerin çıkış ülkesi olması bakımından da önem arz etmektedir. Bunda hiç şüphesiz çoklu kültüre dayanan toplum anlayışı ve demokrasinin işlerliğinin payı büyük görülmektedir. Ancak özellikle 1980'ler itibariyle uygulanan neoliberal politikaların medyaya yansımaları ve medyanın önemli bir sektör halini alması ve bundan dolayı ABD'de bilgi ve haberin yalan ve yanlış bilgiler içeren şekle bürünmesi kendi vatandaşında da basına karşı güvenin azalmasına sebep olmuştur. Bilgi ve internet teknolojilerinin ve sosyal medya platformlarının mülkiyenin de ABD'de konuşlanması bu noktada kayda değer öneme sahiptir.

ABD'de Anayasası'nın birinci değişiklik maddesi ile korunan basın özgürlüğü temel özgürlükler kapsamında ele alınmıştır. Bu bakımdan mahkeme ve yasama organını bağlayıcı niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasası ve Gizlilik Yasası gibi oluşturulan pek çok federal ve eyalet yasası basın özgürlüğünü korumaya yönelik olmaktadır. ABD ifade özgürlüğünü korurken aynı zamanda vatandaşının kendi mahremiyet alanı ve dolayısıyla kişisel özgürlük durumunu korumaya çalışmaktadır. Basın özgürlüğü kişisel, kurumsal ve itibar bakımından ihlal sınırlarını aşmamalıdır. Ancak ABD'deki bu ihlal konusunda çelişkiler olduğunu da söylemek olasıdır. Çünkü kişilerin iyi niyetli olmak kaydıyla doğru olanı paylaşmasını mümkün gören bir yayıncılık anlayışı da görülmektedir. Ülkede yabancı yayınlarla ilgili iletişimi düzenlemek üzere kurulan Federal İletişim Komisyonu bulunmaktadır. Yüksek Mahkeme tarafından yetkilerle donatılan komisyon bir denetleme kurulu gibi görev yapmaktadır. Yayınların içeriklerine, bu içeriklerdeki nefret söylemi, manipülasyon, dezenformasyon ve propaganda gibi söylemlerin takibini yapan komisyon, gerekirse sansür uygulamalarını da hayata geçirebilmektedir. Yine Telekomünikasyon Yasası ve Dijital Telif Hakkı Yasası gibi medya konulu metinlerin de bulunduğu görülmektedir. (https://www.law.cornell.edu/wex/media)

Sosyal medyanın ABD içerisinde kontrol altında olduğunu söylemek mümkündür. Facebook, Twitter, İnstagram ve WhatsApp gibi platformlarında sahipliğini yapan ülkede, suç unsuru taşıyan sosyal medya paylaşımlarından uygulamalar sorumlu değildir.

Uygulamaların yer sağlayıcı olarak belirtildiği yasalar ile bilgi ve haber iletilerini paylaşan kişilerin hukuki olarak bizatihi sorumlu oldukları görülmektedir. Bu bakımdan özellikle sosyal medyada oluşturulan fake ve troll hesaplarla içerik üretiliyor olması gerçeğinin irdelenmesi önem taşımaktadır. Çünkü içeriği yaratanın sorumlu tutulduğu sistem, aynı zamanda yoğun bilgi kirliliği ve son tahlilde üretilecek olan ciddi dezenformasyon içeriklerine müsait bir yapıyı işaret etmektedir. Küresel boyutuyla bakıldığında dünyadaki bilgi ve haber akışını yönlendiren en önemli coğrafya olarak ABD'nin göstermiş olduğu bu esneklik dikkat çekicidir. (https://tr.euronews.com/)

3.4.2. AB Sosyal Medya Yasaları ve Denetim

İlk kez Avrupa Kömür Çelik Topluluğu olarak 1951 yılında kurumsallaşamaya başlayan Birlik, 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu şeklinde yapılanmıştır. 1 Kasım 1993 yılında Maastricht Antlaşması'yla kurulan Avrupa Birliği toplam 27 ülkeden oluşmaktadır. (https://www.ab.gov.tr/)

Avrupa Birliği'nde medyaya dair ilk yasal mevzuat Avrupa Adalet Divanı kararlarına dayanmaktadır. Görsel işitsel yayınları kapsamına alan bu yasal dayanakları takiben Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi önemli bir süreçtir. Bu sözleşme itibariyle ifade ve haberleşme özgürlüğünün teminat altına alındığını söylemek mümkündür. Birlik, içindeki ülkelerin toplumsal, ekonomik ve siyasal koşullarını göz önüne almak suretiyle kolektif yasal zemini sağlamayı yüksek hedefleri arasında tutmuştur. Özellikle 80'ler ile birlikte küreselleşen dünya ve medyanın uzakları yakın eden teknoloji ile konuşlanması, Amerikan kültür ürünlerinin Avrupa toplulukları arasında hızla tüketimine imkân sağlayan hâkim anlayışı bakımından ele alındığında, Birlik içinde yasal mevzuat konusunda ciddi atılımlar yapılması gerekmiştir.

Oluşturulan Avrupa Komisyonu ile öncelikle uydu ve kablolu yayıncılık ile ilgili kolektif bir Avrupa Yayıncılığı alanında girişimler yapılmıştır. Avrupa Tek Senedi ’nin yürürlüğe girdiği 1987 yılı, yayıncılık alanında ortak bir karar alma sürecini hızlandırmıştır. Başlangıçta ekonomik hedeflerle bir araya gelen ülkelerin, Birlik içinde zamanla hem sosyal hem de siyasal bakımdan temsilini zorunlu kılan bir vizyonu sahiplendiğini söylemek bu anlamda doğru olacaktır. Bu bağlamda 1989 yılında imzalanan ve ortak Avrupa kültürüne vurgu yapan Avrupa Sınır Ötesi Sözleşmesi önemli bir görsel işitsel düzenleme olarak gösterilebilmektedir. (Ankaralıgil, 2020:82-88)

Bilgi ve iletişim teknolojileri itibariyle bakıldığında Avrupa Birliği’nin özellikle bilgi sorunu şeklinde beyan ettiği ve ifade özgürlüğünü korumak anlamında hassasiyet gösterdiği infodemi ile mücadelesi önem arz etmektedir. Bu hususta Avrupa Konseyi 2017 yılında yayınladığı rapor ile bilgi ve haber içeriklerindeki infodemiyi ön plana çıkarırken, aynı dönemde Almanya ve Fransa’nın sosyal medya düzenlemeleri ile ilgili ek uygulamalarının olduğu görülmektedir.

Almanya 2016 yılında dezenformasyonla mücadele konusunda bir rapor hazırlamıştır. Sosyal Ağların Düzenlenmesi Kanunu ile 2017 yılı itibariyle Almanya’da nefret söylemi içeren sosyal medya paylaşımları mercek altına alınmıştır. Bu nefret söylemi içeriklerinde sorumlu olarak işaret edilen muhatap ise sosyal medya şirketlerinin bizatihi kendileri olmuştur. Böylece Almanya, sosyal medya platformlarından hesap sorma yetkisine haiz bir duruma gelmiştir. Bu yasa bir dezenformasyon ile mücadele yasası değildir; sadece mevcut yasaları işaret eden bir nevi düzenleme şeklinde ele alınmaktadır. Sosyal Ağların Düzenlenmesi Kanunu ile sosyal medya platformları, Almanya’nın suç olarak ortaya koyduğu nefret söylemi, hakaret, taciz ve kamu düzenine aykırı içerikleri kaldırmakla yükümlü olmakta; aksi takdirde 5 milyon Euro para cezasını ödemek durumunda kalmaktadır. Fransa’da Enformasyonun Manipüle Edilmesine Karşı Mücadele Kanunu 2018 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile sosyal medya platformlarının ülkede temsilci bulundurmaları zorunlu hale getirilirken, özellikle seçim süreçlerindeki bilgi ve haber iletileri hakkında hesap verilebilirlik durumları yasal zemine oturtulmuştur. Fransa için yalan haber önemli bir sorun olarak görülmektedir. Yalan haberin yayılmasını önlemek

amacıyla yasal işlemlerin başlatılması ise en acil önlemler arasında yer almaktadır. (https://www.dogrulukpayi.com/)

Avrupa Birliği'nin hali hazırda onaylanmayı bekleyen bir sosyal medya yasa tasarısı bulunmaktadır. Bu yasadaki temel hedefin yine yalan haber üzerinden oluştuğu görülmektedir. Dijital Hizmetler Yasası olarak açıklanan mevzuat konusunda Avrupa Birliği Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi ortak karar almış durumdadır. Yeni yasa ile sosyal medya platformlarına katı kurallar getirilmesi gündemde ve platformların içerikleri denetlemesi beklenmektedir. (https://tr.euronews.com/)

3.4.3. Çin, Rusya, İran ve Hindistan Sosyal Medya Yasaları ve Denetim

Çin Halk Cumhuriyeti 1 Ekim 1949 yılında kurulmuştur. Tek parti sistemine dayanan ülkede otoriter bir rejim görülmektedir. Çin'de iktidar partisi Çin Komünist partisidir.

Çin medyayla ilgili kısıtlamalarda dünyanın en sert ülkelerinden biri olarak görülmektedir. Küresel olarak hemen her ülkede kullanılan sosyal medya platformları, ülkede yasaklanmıştır. Bununla ilgili en önemli sebep ülke içindeki bilginin güvenliğini sağlamak ve ülkedeki önemli gelişmelerin dünyaya yayılmasını önlemek şeklinde açıklanabilmektedir. Bu kısıtlamaların yanı sıra Çin kendi sosyal medya platformlarını kurmuştur. Çin'in küresel arenadan bağımsız bir şekilde tasarladığı kendi internet uygulamalarını oluşturmada en önemli sebebin milli değerleri koruma ve sürdürme bağlamında olduğu görülmektedir. Bu noktada Çincenin yaygınlaştırılması büyük önem taşırken, tek parti sisteminde benimsenen komünist düşüncenin karşıtı olabilecek farklı ideolojilere söylem ortamı yaratmak istemediği de aşikardır. Çünkü Çin bilgi ve veri güvenliğini önemsemektedir. Dolayısıyla hem muhalif seslere kendini kapatmak hem ekonomik olarak kendinden beslenmek hem de yurttaşlarının özel alanlarının ihlal edilmesini engellemek gibi sebeplerle kendi teknolojisini üretmiş ve kendi sosyal medya ağlarını oluşturmuştur. Çin Orta Doğu'da

yükselen bir ekonomik değer olmasının yanı sıra oluşturmuş olduğu sosyal medya platformları olan TikTok ve We Chat gibi uygulamalarının çok sayıda ülkede de kullanılması gibi sebeplerle ABD için rakiptir ve ABD menşeli sosyal medya platformlarının ülke sınırları içerisinde kullanılmasına kesinlikle karşıdır. Bu bağlamda bu uygulamaların kullanımı yasaklanmıştır, aksi durumda hukuki olarak bu uygulamaların bizatihi kendilerini hedef alan kanunlar çıkardığını söylemek mümkün olacaktır. (Aras, 2021: 278-281)

1991 yılına kadar Sovyetler Birliği olarak adlandırılan ve totaliter rejim ile yönetilen coğrafyada, bağımsızlığını ilan eden halk tabanının desteği ile, 1993 yılında Rusya Federasyonu kurulmuştur. Kendilerini tanımlama noktasında bakıldığında, çok sayıda eyalet ve şehirden oluşan 81 idari birimi ile Rusya bir federasyon olarak görülmektedir. (https://www.mfa.gov.tr/)

Uluslararası arenada en önemli aktörlerden biri olarak Rusya yarı federal-başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. Tarihi bağlamında bakıldığında uzun süre totaliter rejim ile yönetilen tüm ülkeler gibi Rusya'nın da demokrasiye geçiş süreci sancılı olmuştur. Günümüz itibariyle bakıldığında dahi Rusya'daki siyasi tutumların rotasının lider vasfını taşıyan kişinin karizmatik ve otoriter duruşuyla paralel olduğu; aynı zamanda halkın da kendisine önderlik edecek kişileri seçerken ölçüt aldığı kriterlerde geçmiş Sovyet rejiminin geleneklerinden hala kopmadığı belirgin bir şekilde görülmektedir.

Halkın iktidarı denetlemesine imkân tanımayan Rusya'nın otoriter rejimlerin özelliklerini taşıdığını söylemek doğru olacaktır. Çünkü totaliter rejimlerin aksine Rusya'nın kamu üzerinde belirgin bir baskısı yoktur. Diğer yandan iktidarın muhalefette yer alan siyasi partilere de sınırlı bir özgürlük alanı tanıdığı görülmektedir. (Ağır, 2017:39)

Gazete ve televizyon yayınları açısından Rusya'nın kontrol ve denetim halinde olduğunu söylemek mümkündür. İktidarı eleştiren ve muhalif basın olarak nitelendirilebilecek yayınların sayısının az olduğu Rusya'da internet yayıncılığı üzerindeki sınırlama geleneksel medya üzerindeki sınırlamaya karşın daha az görülmektedir. Ancak son yıllarda internet yayıncılığına daha fazla müdahale

edildiğini söylemek mümkündür. Özellikle iktidar karşıtı yayınlara engelleme ve yasaklamalar getirilmekte; blog ve sosyal medya platformlarındaki içerikler denetlenmektedir. Rusya hükümeti bu engelleme ve yasaklamalar ile ilgili açıklamasında yalan haberle mücadeleyi ön plana çıkarırken, ilgili iletilerin içeriğine bakıldığında iktidarı eleştiren ve devlet yöneticilerine hakaret niteliğindeki paylaşımların oranı yüksektir. Rusya'nın sosyal medya aracılığıyla yapılan yayınlarda ceza mekanizmasını bu uygulamalara yönelik cezalar ile konuşlandırıldığı görülmektedir. 2017 yılı itibariyle bakıldığında Rusya'nın medya yasası yabancı basına kapalı bir yapı arz etmektedir. Mülkiyetinin kısmi olarak yabancı menşeli olduğu medya organları ise yabancı ajan olarak görülmekte ve gözetim altında tutulmaktadır. Bu bağlamda bilgiye ulaşmanın zor ve özgür ifadenin çoğunlukla kısıtlı olduğu bir Rus medyasından söz etmek mümkündür. (https://www.eurotopics.net/tr/)

Kendisini Teokratik Rejim şeklinde tanımlayan İran, dini referanslarla hareket eden bir iktidar anlayışıyla bir nevi otoriter sisteme entegre bir yapıda izlenmektedir. 1979 İslam Devrimi'nden sonra şeriatın egemen olduğu ülke için Batı kültürü, İslam kültürünü tehdit eden önemli bir süreç olmaktadır. Batı kültürü karşıtı söylemlerde bulunan din adamları, medya ve dolayısıyla internet teknolojilerini ülkeleri için tehlikeli görmektedir.

Tüm basın ve medya organlarının devlet tekelinde bulunduğu İran'da özel bir yayın organına izin verilmemektedir. Aynı zamanda yabancı menşeli yayın faaliyetlerini de denetim altında tutan rejim için tüm dünyada olduğu gibi medya en önemli araç sayılmaktadır. Medya iletilerinin toplumsal fikir durumlarında çok etkili olduğunu her fırsatta dile getiren yönetim kadrosunun, medyayı İslami yöntemlerle kullanmanın aynı zamanda dünya barışına da katkısı olacağı yönünde açıklamaları da vardır. (Nikraftar, 2017:56)

İran'da genel olarak medya ve özel olarak internet teknolojileri ile ilgili ciddi sınırlama, yasak ve geniş çapta kontroller bulunmaktadır. Ancak buna rağmen yapılan araştırmalar internet teknolojilerine yasaklı sitelerden erişmek suretiyle kullanan İranlı gençler ve orta sınıf kesiminden söz etmektedir. Rejim oluşturmuş olduğu İslam Cumhuriyeti Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile denetim sağlamaktadır. Fakat

internet teknolojilerinin ülkeye gelişi ve kullanım alanının giderek genişlemesi, kronolojik olarak çerçevelendirildiğinde daha anlamlı olmaktadır.

İran ilk kez 1993 yılında internet ile tanışmış olup, öncelikle Tahran Üniversitesi'ne bağlı Fizik Araştırmaları Merkezi'nde ağlar arası bağlantıya geçilmiştir. Yaklaşık 8 sene boyunca denetimsiz bir biçimde kullanılan internet teknolojisi, 2001 yılı itibariyle ciddi erişim yasaklarıyla karşılaşmıştır. Bu sıkı denetim tedbirlerine muhafazakâr kesimden gelen tepkiler etken olduğu gibi, yeni teknoloji hakkında yetkin bilgiye sahip olmayan iktidar ve yönetim anlayışının denetleme konusunda geç kaldıklarını söylemek olasıdır. Çünkü küresel arena dini rejimlere dayanan bir yönetim anlayışına sahip bu ülke halkı üzerinde ciddi düşünce değişiklikleri yaratabilme potansiyeline sahiptir. İnternet kültürler arası ilişkilere içkin bir alandır ve bilgiye ulaşmada bireylere geniş bir alansal sunması bakımından büyük önem taşımaktadır.

İran'da 2004 yılında yayınlanan İnternet Kaffeler Yönetmeliği ve 2009 yılında kabul edilen Bilgisayar Suçları Kanunu önemli hukuksal kimliklerdir. Bu hukuksal çözümleriyle internet teknolojilerinin hem denetimi hem de sınırlılığı sağlanmaktadır. Ayrıca internet hızı özellikle düşürülmüştür ve fotoğraf ya da video gibi iletilerin görünmesi neredeyse mümkün değildir. Sosyal medya kullanımına bakıldığında ülkede sosyal medya platformlarına üye olmak serbesttir, herhangi bir yasal sınırlama yoktur. Ancak Facebook ve Twitter gibi platformlara koymuş olduğu filtreden dolayı vatandaşlar bu sosyal ağlarda hareket edememektedir. İran vatandaşları yurtdışı bağlantılar kurarak yasak çiğnemek suretiyle sosyal medya kullanmaktadır. Fakat iktidarın ve ülke yöneticilerinin bu sosyal mecralarda kendi yasal sınırları dahilinde aktif oldukları görülmektedir. İran tüm sınırlılık ve engellemelere rağmen Orta Doğu'da interneti aktif kullanan ülkelerin başında yer almaktadır. (Nikraftar, 2017:58)

Medya ve basın hürriyeti bakımından dünyanın en zayıf ülkelerinden biri olan İran, gelişen bilgi ve internet teknolojilerine paralel olarak yasaklama eylemlerini artırmaktadır. İran, sosyal medya kullanımında bilgi ve haber içeriklerini daha etkin bir şekilde denetlemek için 2021 yılının temmuz ayında yeni bir medya yasası oluşturmuş ve bu yasa yürürlüğe girmiştir. İran parlamentosunda üzerinde ciddi bir

şekilde çalışılan yeni yasa ile, zaten sınırlı olan internet erişimi çok daha fazla sansüre maruz kalmıştır. Bu yeni yasa ile sosyal medya platformlarına yasaklı sitelerden erişim tamamen kapatılmakta, mevcut yabancı sosyal medya platformlarına üyelik suç sayılmakta ve kendi oluşturduğu milli sosyal ağlar ile toplumu daha iyi kontrol ve denetim altında tutmak amaçlanmaktadır. İran'ın internet teknolojilerindeki suç ve ceza politikası sosyal medya platformlarına değil, kullanıcılara yönelik olmakta; bu sistem yasalar ile hayata geçirilmektedir. (https://tr.euronews.com/)

Hem medeni hem de cezai açıdan bakıldığında büyüyen bir hukuksal alan olarak sosyal medya hukuku yasal sorunlara cevap niteliği taşımaktadır. Hindistan'ın sosyal medya hukuku konusundaki çalışmalarına bakıldığında öncelikle Anayasa çerçevesinde güvence altına alınan ifade özgürlüğü önem taşımaktadır. 1950 yılında düzenlenen Anayasa ile Hindistan yönetimi gerektiğinde sınırlanabilecek bir ifade özgürlüğünün altını çizmektedir. Hindistan'daki bu ifade özgürlüğü özellikle iletişim ve basın anlamında ele alınmamıştır. Ülke ve birey çıkarlarına ters düştüğü takdirde hangi vasıtayla olduğuna bakılmaksızın sınırlanması olası bir ifade özgürlüğü anlayışı hakimdir.

Hindistan'da sosyal medya konusunda yapılan yasalaşmaların 2000 yılı itibariyle olduğu görülmektedir. Bilgi teknoloji yasası tarafından düzenlenen bu yasa ile çeşitli eylem ve ihmallerin önüne geçmek amaçlanmıştır. Bir nevi Bilişim Yasası şeklinde ele alınan bu yasal oluşum sosyal medyanın içeriğini düzenlemeye yöneliktir. Ülkede rahatsız edici video, ses, görsel ve metin mesajlarının aktarılması ve bu türde içeriklerin üretilmesi yasaktır. Nefret söylemi içeren ve nefret söylemine teşvik ederek nefreti yaygınlaştıran içeriklerin bu doğrultuda engellenmesi hedeflenmiştir. Bu yasanın ifade özgürlüğünü engellediğine yönelik eleştiriler ile birlikte 2015 yılında Yüksek Mahkeme kararı neticesinde sosyal medyada ifade özgürlüğünün desteklenmesi anlamında karar alındığı görülmektedir. Ancak ülkede ifade özgürlüğü anayasal bir hak olarak tekraren vurgulanmış ve bu mevcut hakkın bir medya ile ilişkilendirilerek ihlal edilmesinin mümkün olamayacağı belirtilmiştir.

Hindistan'daki Bilişim Yasası ile sosyal medyadaki suç türlerinin tanımlanmak suretiyle kategorize edildiği görülmektedir. Dine ve inançlara hakaret etmek, farklı

gruplar arasındaki düşmanlığı kışkırtmak, iftira ve yalan haber gibi suçları belirten yasaya göre yine kasıtlı olarak birisi hakkında onu rencide edecek paylaşımlarda bulunmayı da yasaklamaktadır.

BM'den gelen teklif ile birlikte 2021 yılında hukuksal alanda revizyona giden Hindistan'da Bilgi Teknolojisi Kuralları şeklinde bir yönetmelik çıkarılmıştır. Bu yönetmelikte amaç sosyal medya platformlarını kullanan kullanıcıların şikâyet ve endişelerini tartışabilecekleri bir kamusal alan oluşturma şeklindedir. Bu kurallar ile aslında suç ve ceza anlamında odak noktası olan içerik sağlayıcı şirketler olmaktadır. Şiddete teşvik eden, çocuk ve kadın pornografisi gibi durumlarda sosyal medya şirketlerinin bu içerikleri üreten kullanıcıyı açıklamaları ön görülen bu kurallar ile sosyal medya şirketi sorumlu tutulmaktadır. Hindistan kişi mahremiyetini bu kurallar ile kişi tekelinde bırakmamakta, platformların sahipliklerinin bu konuda daha titiz çalışmaları konusunda ısrar etmektedir. (Hindistan Kanunu, 2020)

3.4.5. Türkiye' nin Sosyal Medyaya Bakışı, Mevcut ve Geleceğe Dönük Denetim Yaklaşımı, Yasalar

Türkiye'de medyanın, 80'ler itibariyle uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar ve özelleştirme hamleleriyle ekonomide güçlü bir sektör haline geldiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda medyanın salt gazetecilik ile uğraşanların değil sermayenin elinde aracı halini alması, geleneksel medya araçlarıyla erişilen bilgi ve haberlerde problemli durumlara sebebiyet vermiştir. Sermayenin çoğu kez iktidarla iş birliği yapma potansiyeli de medyaya olan güven ve itibari önemli ölçüde azaltmıştır. Bilgi ve habere erişmede teknolojinin nimetlerinin gündeme geldiği 2000'ler ise ülkemizde medya açısından bir dönüşüme işaret etmesi bakımından önemlidir. Geleneksel imkanlarla konuşlanan medya, artık alternatif yayıncılığın da sunulabildiği çok sesli bir yapı halini almaya başlamıştır. Aynı zamanda küreselleşmenin de yoğun bir şekilde algılanabildiği internet mecraları ile toplum, farklı bakış açısı ve yorumlarla tanışmaya başlamıştır. Yanlış ya da yalan bilginin de yoğun olarak paylaşılabilmesi

internet ile ulaşılan bilgi ve haber içeriklerinde eleştirel ve sorgulayıcı bakış açısını gündeme getirmiş; bu doğrultuda tüm medya içeriklerine aynı mesafede kuşkuyla yaklaşılması gerçeği ortaya çıkmıştır. Sosyal medyanın ise tüm bu bilgiler ışığında bilgi ve haber ikliminde çok farklı yaklaşımlar getirdiğini söylemek olasıdır.

Yeni iletişim teknolojileri arasında en önemli yere sahip olan sosyal medya platformlarının Türkiye'deki kullanıcılar tarafından tercih edilmesindeki ilk sebepler arasında, aynı zamanda bu ortamların ilk çıkış amacına da istinaden, eğlenme ve sosyalleşme imkanını yaratması önem teşkil etmektedir. Bilgi ve haber bağlamında bakıldığında bu ortamlar vasıtasıyla bilgi ve habere hem anında ulaşmayı sağlaması hem de kullanıcının içeriklerin içerisinde aktif olarak yer alıyor olması, sosyal medya platformlarının çok kısa bir zamanda kullanımını oransal olarak artırmasına neden olmuştur. Sosyal medya platformlarının hızı ve interaktif etkileşimi mümkün kılan yapısı, geleneksel medya araçlarıyla üretilen habercilik anlayışı ile kıyaslandığında aradaki farklar önemlidir. Bu ortamlarda profesyonel gazetecilik yapan kullanıcı hesapları olduğu gibi çok sayıda kişisel hesaplar da bulunmaktadır ve haberci vasfını taşımayan kişilerin bilgi ve haber paylaşımları yapmaları, bilgi ve haber akışını doğal olarak farklılaştırabilmekte ve dejenerasyona uğratabilmektedir. Kaynağa dayanmayan, uydurma, yalan, yanlış ve salt ticari kaygılarla yapılan paylaşımların da haber olarak gösterilmesi, bu anlamda bilgi kirliliğine yol açabilmektedir. Ancak pek çok olumsuzluğu içinde barındırmasına rağmen sosyal medya platformlarının geleneksel medyada yer verilmeyen bilgi ve haber içeriklerine ulaşmayı sağladığını söylemek de uygun olacaktır. Aynı zamanda pek çok sayıda içerik ile sosyal medyanın geleneksel medya araçlarının bir nevi haber mutfağı görevi ifa ettiği de görülmektedir.

Sosyal medya platformlarındaki yayınlar itibariyle yapılan araştırmalar habercilik bakımından geleneksel medya araçlarından bağımsız olunmadığını, hatta bu iki medyanın birbirinden beslenen farklı mecralar olarak görüldüğünü göstermektedir. Geleneksel yöntemlerle belirlenen ve sunulan haberler gazete ya da televizyon yayınlarının hemen akabinde internette ses bulabilmekte ya da internette çok konuşulan bir olayın haberi geleneksel medyada yayınlanabilmektedir. Bu görüş her iki medyanın birbirinin karşıtı olmasından ziyade bağlantılı çalıştığını resmetmektedir. (Irak ve Yazıcıoğlu, 2012:131)

Türkiye'de kullanıcı itibariyle ele alındığında sağlık, eğitim, ekonomi, siyaset, kültür ve turizm gibi konularda yetkin, uzman ve devlet yöneticisi kimselerin de sosyal medya hesaplarının bulunduğu görülmektedir. Bu kişilerin sosyal medya ortamları aracılığıyla yapmış oldukları açıklamalar kamuoyunun gündemini oluşturacak nitelikte önemli olmaktadır. Bugün bir milletvekili ya da bir bakanın geleneksel medya araçlarından ziyade kendi sosyal medya hesabından yapmış olduğu açıklamaları ülkedeki pek çok şeyin gidişatını değiştirebilmekte; geleneksel medya araçları bu kişilerin sosyal medya hesaplarından yaptıkları açıklamalarla bilgi ve haber üretimine katkıda bulunabilmektedir. Bu doğrultuda sosyal medya platformlarının ülkemiz açısından öneminin büyük olduğunu söylemek yerinde ve uygun olacaktır.

Medyanın gücü tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de aşikardır. Sosyal medya ise ulusal olduğu kadar uluslararası iletişim ve ilişkiler bağlamında ele alındığında özgürlük alanını genişletmesi, fikir ve ifadenin çoğunlukla sansüre uğramadan yayınlanması, dezenformasyon, manipülasyon ve propagandaya müsait yapısı ve en önemlisi hak ihlaline açık olan erişim durumu itibariyle önem arz etmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de önemi giderek artan bu ortamlar ile ilgili yasal düzenlemeler yapıldığı görülmektedir.

Türkiye'de genel olarak telekomünikasyonun bir sektör halini alması birtakım yasal zorunlulukları beraberinde getirmiştir. Bu minvalde ilk olarak 2813 Sayılı Telsiz Kanunu'nda değişikliğe gidilerek 27.01.2000 tarihli 4502 Sayılı Kanun ile Telekomünikasyon Kurumu kurulmuştur. Bu kurumun 2008 itibariyle 5809 Sayılı Haberleşme Kanunu gereğince Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu olarak değiştirildiği görülmektedir. Ayrıca 2813 Sayılı Telsiz Kanunu hakkında düzenleme yapılarak, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun Kuruluşuna İlişkin Kanun şeklinde revize edildiği görülmektedir. Kurumsal olarak telekomünikasyonu düzenleyen ve denetleyen Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, ülkemizdeki ilk sektörel düzenleyici kurum olması bakımından önem arz etmektedir. Kurum yeni internet teknolojileri ile gelinen nokta itibariyle düzenleyici ve denetleyicidir. Uluslararası sözleşmeler ile teminata alınan haberleşme özgürlüğü ve mahremiyet sınırlarını gözetmek suretiyle çalışmalar yapmaktadır. (https://www.btk.gov.tr/kurulus)

Türkiye'de internet üzerinden ilk yasal düzenleme, 2007 yılında kabul edilen 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun ile yapılmıştır. Bu kanun ile sorumluluk ve yükümlülükleri aktarılan içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı, erişim sağlayıcı ve toplu kullanım sağlayıcıları ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Bilgilendirme yükümlülüğü ile başlayan yasal süreçte tüm sağlayıcılar kendilerini tanıtan bilgileri herkesin ulaşabileceği bir şekilde ve en güncel haliyle göstermek durumundadır. Bu düzenleme ile yurt içi ya da yurt dışı fark etmeksizin iletişim adreslerini bulundurmaları zorunlu hale getirilirken, kanun uyarınca bu hükümlere aykırılık teşkil eden durumlarda tüm sağlayıcılara idari para cezası uygulanması öngörülmüştür. Kanunda içerik sağlayıcının yayınlanan tüm içeriklerden sorumlu olduğu ancak başkasının bağlantısından sağlanan içerikten sorumlu olmadığı belirtilmiştir. Yer sağlayıcı olarak bakıldığında sorumluluk alanının dar olduğu görülmekte, içerikteki hukuka aykırı içerikten haberdar olana dek bir sorumluluğunun bulunmadığı belirtilmektedir. Yer sağlayıcının içerikleri saklamasının da yasal olarak mecburi olduğu bu kanunla 1 yıldan az ve 3 yıldan fazla olmamak koşuluyla içerikleri depolaması gerektiği belirtilmiştir. Erişim sağlayıcı hukuka aykırı bir içerik sebebiyle dönüş aldığında içeriği engellemek zorundadır. Kurulan Erişim Sağlayıcıları Birliği ile engelleme işlemlerinin ivedi bir şekilde yapılması sağlanmaktadır. İçeriğin çıkarılması ve erişimin engellenmesi hususundaki durumlar ise çeşitli kanunlar referans alınmak suretiyle düzenlenmiştir. Bunlardan ilki 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'dur. Bu kanuna göre; intihara yönlendirme, çocuk istismarı, uyuşturucu madde kullanımı, sağlığa aykırı madde temini, müstehcenlik, fuhuş, kumar oynanması yer ve imkân sağlama gibi konular ile ilişik internet ortamlarına yasal müeyyide uygulanacaktır. 7258 Sayılı Futbol ve Diğer Spor Müsabakalarında Bahis ve Şans Oyunları Düzenlenmesi Hakkında Kanun'da yer alan suçların da içeriğin çıkarılması ve erişimin engellenmesi kapsamında ele alındığı görülmektedir. Yine 2937 Sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu kapsamında yer alan suçlarda internet aracılığıyla yapılan suçlarda önemli bir yer arz etmektedir. (https://www.mevzuat.gov.tr) Bu kanun hükümleri Bakanlar Kurulu tarafından yürütülmektedir.

Bilişim Hukuku bakımından ülkemizde yapılmış özel bir yasa bulunmamakta; bu alansal Türk Ceza Kanunu kapsamında ifade edilmektedir. Bu anlamda ilk yasal metin 1991 tarihli 765 Sayılı Ceza Kanunu'na eklenen bir madde ile oluşturulmuştur. "Bilgileri otomatik işleme tabi tutan sistem..." şeklinde belirtilen bu maddenin dışında bilişim alanındaki en kapsamlı düzenlemenin 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu ile yapıldığı görülmektedir. Türk Ceza Kanunu 10.bölüm ile bilişim sistemine girme, sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme veya değiştirme ile banka ve kredi kartlarının kötüye kullanımı hakkında düzenlemeler yapılmıştır. (https://internet.btk.gov.tr/)

Sosyal medya platformlarını doğrudan etkileyen ilk kapsamlı düzenleme 2007 tarihli 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'a getirilen ek maddeler ile 31 Temmuz 2020 yılında oluşturulmuştur. 7253 Sayılı bu kanun ile sosyal ağ sağlayıcısı şeklinde ifade edilen bu platformların, Türkiye'de temsilcilik açma zorunluluğu getirildiği görülmekte; bu kanunun hükümleri bizatihi Cumhurbaşkanı tarafından yürütülmektedir. (https://www.resmigazete.gov.tr/) Ek maddelerle revize edilen 5651 Sayılı Kanun gereği, sosyal ağ sağlayıcısı içeriğin çıkarılması ve erişimin engellenmesi gibi talepleri ilgili mahkeme kararı uyarınca belirtilen sürelerde yapmak zorundadır. Aksi takdirde sosyal ağ sağlayıcısına idari para cezası uygulanması gerekmektedir.

7253 Sayılı Yasa sosyal medyanın denetlenmesine yönelik ilk kapsamlı yasa olarak görülmektedir. Ancak yasada ifade edilen sosyal ağ sağlayıcısı tabiri ile sosyal etkileşim kurulan tüm platformların mercek altına alındığını söylemek olasıdır. Bu minvalde telekomünikasyon hizmeti gören örneğin WhatsApp gibi uygulamaların da sosyal ağ sağlayıcısı sayılması mümkündür.

Nitekim 7253 Sayılı Yasa kabul edilmeden önce WhatsApp üzerinden de denetleme ve kontrol amaçlı düzenlemeler planlanmış; kamuoyunun tepkisi üzerine bu karardan vazgeçilmiştir. Ancak 7253 Sayılı Yasa kavramsal olarak bakıldığında internette oluşan her veri kaydı her web sitesi ve sosyal medya platformları da dahil olmak üzere tam bir denetim öznesi olarak görülmektedir. Ayrıca bu yasa ile oluşan

temsilciliklerin yasal statüsü de tartışmalıdır. Çünkü bu temsilcilikler ile ilgili kanunen bir tanım yapılmadığı gibi, maddi yükümlülükler, vergi durumları, insan kaynağı istihdamları, sermaye ile yasal yükümlülükleri ve ceza ehliyetleri hakkında bir kanun ifadesi de bulunmamaktadır. Ülkemizin hukuk sistemine göre yurtdışı merkezli şirketlerin 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği gereği irtibat bürosu olabilmekte; yine 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu gereğince şube, bayilik ve ticari mümessil şeklinde yer alabilmektedir. Bu minvalde 7253 Sayılı Kanun ile, sosyal ağ sağlayıcısı tanımıyla sosyal medya platformu temsilcisine yüklenen edimler yasal olarak boşlukta kalmaktadır. İçeriğin engellenmesi ya da tamamen kaldırılması ile ilgili taleplerde bu temsilcilerin olumlu ya da olumsuz geri dönüşleri yasal olarak muğlak bir çerçevede görülmektedir. Aynı zamanda tek bir içerik sebebiyle tüm platforma erişim engeli koyulması Anayasa etrafında tartışıldığında ifade özgürlüğü ve haber alma hürriyeti açısından sorun yaratmaktadır. Uzmanların bu bağlamda oluşturulan yasal düzenleme ile keyfi yaptırımların uygulanmasının mümkün olabileceği yönünde görüşleri bulunmaktadır. (Dülger, 2020)

Ülkemizde sosyal medya platformları üzerinde önemli düzenlemelerin yapıldığı ve Dezenformasyon Yasası şeklinde tabir edilen 7418 Sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 13 Ekim 2022 tarihinde kabul edilmiştir. Kanunun 21, 22, 25, 26 ve 27.maddeleri ile 28.maddesinin a ve b bentleri hariç diğer bentleri 1 Nisan 2023 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İlgili kanunun kalan diğer hükümler ise yayınlandığı tarihte yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile 5187 Sayılı Basın Kanunu'nun 1.maddesinde değişikliğe gidilerek internet haber siteleri de kanunun içinde yer almıştır. Yeni yasanın amacı olarak ilgili kanunun ilk maddesinde basın özgürlüğü ve bu özgürlüğün kullanımı ile basın kartlarına ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. İnternet haber sitelerine ilan verme ve internet haber sitelerinde çalışanlara da basın kartı verme konularında düzenleme yapılmıştır. 7418 Sayılı Kanun'da dezenformasyona yönelik düzenlemeleri içeren 29.madde ise ilgili çalışmamız itibariyle sosyal medya platformlarının yargısal denetimi bakımından önem arz etmektedir.

Madde 29- "26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'na 217'nci maddesinden sonra gelmek üzere aşağıdaki madde eklenmiştir.

"Halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma

MADDE 217/A- (1) Sırf halk arasında endişe, korku veya panik yaratmak saikiyle, ülkenin iç ve dış güvenliği, kamu düzeni ve genel sağlığı ile ilgili gerçeğe aykırı bir bilgiyi, kamu barışını bozmaya elverişli şekilde alenen yayan kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.

(2) Fail, suçu gerçek kimliğini gizleyerek veya bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlemesi hâlinde, birinci fıkraya göre verilen ceza yarı oranında artırılır."" (https://www.resmigazete.gov.tr/)

Kabul edilen 7418 Sayılı Yasa ile ilgili henüz taslak halindeki şekliyle çeşitli eleştiriler ve yorumlar yapıldığı görülmektedir. Gazeteci ve hukukçuların yaptığı eleştiri, yorum ve değerlendirmeler meslek erbabı olmaları bakımından üzerinde durulması gereken önemli bilgiler olmaktadır. Diğer yandan sosyal medya üzerinde olacak yeni düzenlemelerin yine sosyal medya platformları aracılığıyla kullanıcıları tarafından yorumlanmış olması da dikkat çekicidir. Günümüzün kamusal alanları olarak bu mecralarda yapılan değerlendirmelerin de demokrasi kavramı etrafında ele alınması büyük önem taşımaktadır. Bu minvalde kabul edilen 7418 Sayılı Yasa'nın taslak aşaması itibariyle açıklanması gerekmektedir.

Kamuoyunda Dezenformasyon Yasası şeklinde tabir edilen yasa tasarısı ilk olarak 26 Mayıs 2022 tarihinde TBMM'ne sunulmuştur. Tasarı TBMM Başkanlığı tarafından esas komisyon olarak Adalet Komisyonu, tali komisyon olarak da Dijital Mecralar Komisyonu'na sevk edilmiştir. Tasarının 1 Haziran 2022 tarihinde tekraren görüştürülmesi kararlaştırılmıştır. (https://www5.tbmm.gov.tr/)

Yasa tasarısına bakıldığında gerekçeli beyanattaki ilk ifadelerin sosyal medya konusunda olduğu görülmektedir. Gerekçe sosyal medyanın bilgiye ve habere ulaşmadaki kolaylığını açıklayarak başlamaktadır. Sosyal medyanın anlık ve hızlı erişime imkân veren yapısı üzerinden yeni teknolojiler ile birlikte farklılaşan habercilik anlayışından söz edilmektedir. Sonrasında bireyler üzerindeki etkileri irdelenen sosyal medya platformlarının sosyal problemler ürettiği, kişilik bozuklukları ve psikolojik hastalıklara sebep olduğu üzerinde durulmuştur. En nihayetinde sosyal medya sahipliklerinden bahseden gerekçede, kişilik hakkı ihlalleri ve mahremiyet hususunda sorunlar yaşandığına vurgu yapılarak; bu noktada sosyal medya platformu sahiplerinin ekonomik kazanç hedefleri anlatılmakta; bu sahipliklerin sosyal medya

kullanıcıları ile ilgili özel bilgilere sahip oldukları ve buna rağmen kullanıcıları koruyucu ve hak ihlallerini önleyici tedbirler almadıkları hususu açıklanmaktadır. Gerekçede küreselleşme, kolay erişim, geniş kitleler ile iletişim ve multi değişken yapısı itibariyle sosyal medya platformlarının kötü niyetli kullanıcılar tarafından sömürüye açık yapısı da bir başka unsur olarak göze çarpmaktadır. Sahte kimlikler ve troller ile iç ve dış güvenliğin tehdide uğramasının mümkün görüldüğü bu platformlarda din ve inanç gibi konular başta olmak üzere nefret söylemi ve ayrımcılık içerikli iletiler üretilebilmektedir. Taslağa göre kişilik hakkının çoğu kez ihlale uğratıldığı bu platformlar ile ilgili devletin düzenleyici bir önlem alması gerekmektedir. Sosyal medyanın gücü tüm dünyada sürekli artış göstermektedir. ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinin örnek gösterildiği gerekçede, devletin vatandaşının ifade özgürlüğünü anayasal güvence ile teminata aldığı gibi kişilik hakkını da koruması gerektiği ve bu doğrultuda yasal düzenlemelere gidilerek internet mecrasındaki problemli durumları çözmesi ya da ortadan kaldırması gerekmektedir. Bu bağlamda kabul edilmesi teklif edilen yasa ile ilk olarak yalan ve yanlış haber olarak tanımlanan dezenformasyonun önüne geçilmesi planlanmaktadır. Yasa ile temel hak ve özgürlükleri kendi lehine kullanarak dezenformasyon içeren ifade ve düşünce paylaşımları, düzenlenecek olan yeni yasal müeyyideler sayesinde engellenebilecektir.

İlgili yasa tasarısı ile ilgili muhalefet açıklamasının kayıtlara geçtiği TBMM tutanaklarına göre; muhalefet yasalaştırılması öngörülen sosyal medya düzenlemesini iktidar tarafının istikrarını sürdürme politikaları olarak işaret etmektedir. Yeni yasa ile muhalefet, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler ifade özgürlüğünde engellenmektedir. Ayrıca muhalefet şerhinde alınması planlanan önlemler ile ilgili kararda basın kuruluş ve örgütlerinin görüşüne başvurulmadığından söz edilmektedir. Bu noktada Türkiye Gazeteciler Sendikası, Uluslararası Basın Enstitüsü, Türkiye Ulusal Komitesi, Gazeteciler Cemiyeti, Çağdaş Gazeteciler Derneği, Basın Konseyi ve Haber-Sen gibi basın kuruluşlarının açıklamalarına yer verilen muhalefet şerhinde, basın meslek erbaplarının görüşlerinden yararlanılmadığı böyle bir yasa tasarısının dezenformasyon ile mücadelede problem çözücü bir nitelik taşımadığı belirtilmiştir. En önemlisi ve kuruluş amacına istinaden Dijital Mecralar Komisyonu'nun da yasa tasarısının yapım sürecinde yer almadığı görülmektedir. Bu bağlamda ilgili yasanın

ifade özgürlüğüne zıt düştüğü, eksik ve yanlı olarak çıkarılmak istendiği ifade edilmiştir.

Gerek hukukçu gerekse işin ehli gazetecilerin konu ile ilgili açıklamaları bulunmaktadır. Bu bağlamda yapılan yorumlar, ilgili yasanın 29.maddesinin dezenformasyonla mücadelede sadece gazetecileri değil okuyucuları da işaret ettiğini göstermektedir. Bu noktada yalan ve yanlış haberin üretilmesinden yayılmasına kadarki tüm süreç için herkesin aynı derecede sorumlu olduğu saptanmıştır. Suçun oluşması için gereken şartlara bakıldığında ilk olarak kitlelere ulaşan haberlerin yalan ve yanlış olması gerekmektedir. Ülkenin güvenliği ve kamu sağlığını etkilemesi ikinci önemli koşuldur. Yine suçun oluşması için içeriğin, kamuoyunda panik, korku ve endişe meydana getirmesi hedefi taşıması gerekmektedir. Halk nezdinde barışı bozmak amacı ve aleni bir şekilde üretilerek yayılmış olması ise sonuncu şartını oluşturmaktadır. Tüm bu kriterlerin bir arada olması ile suç meydana gelmektedir. Konu ile ilgili gazetecilerin yaptığı açıklamalara bakıldığında dezenformasyon ülkemizde olduğu gibi tüm dünyada yaygın hale gelmiştir. Uluslararası alanda yalan ve yanlış haberle mücadelede ortak bir fikir birliğine varılmamıştır. Dolayısıyla devlet ve politika perspektifinde atılacak böyle bir yasal adımın herhangi bir temel teşkil etmediği görülmektedir

Tartışma konusunun yasal alan olması sebebiyle hukukçuların yaptığı yorumlara odaklanmak yerinde ve uygun olacaktır.

Bilişim hukuku ve kişisel veriler üzerinde çalışan hukukçular olarak Avukat Başak Purut, Gökhan Ahi ve Volkan Dülger'in yeni yasa ile ilgili değerlendirmeleri bulunmaktadır. Hukukçuların yaptığı açıklamada ortak görüşlerin öncelikli olarak mevcut yasal zemin üzerinden yol aldığı görülmüştür. Purut ve Dülger, dezenformasyon konusu ile ilgili düzenlemede belirtilen kamu düzeni ve genel ahlakın korunması ile kamu barışı nezdindeki ifadelerin zaten mevcut Türk Ceza Kanunu'nda halihazırdaki varlığına vurgu yapmaktadır. Ahi'nin görüşleri yeni yasa etrafında tanımlanması gereken dezenformasyon konusunda son teknolojik gelişmeler itibariyle eksiklikler olduğu yönünde olmuştur. Ancak bu madde ile ilgili olarak üç avukat da halkın gözünde hukukun üstünlüğünün gücünün mü artırılmak istendiğini ya da mevcut ortamı eleştirenleri sessize almak hedefi mi taşındığı konusunda açıklamaları bulunmaktadır. Bu itibarla dezenformasyonun düzenlenecek sosyal medya ile ilgili

yasal alandaki tanımının aydınlatıcı olmadığı görüşü, yine hukukçular için çelişkili görünmektedir. Hukukçuların analizine göre yeni yasa hangi haberin yalan ve yanlış; hangi haberin kamu barışını bozacak, hangi haberin hangi amaçla yayınlandığı hususunda belirsizlikler içermektedir. Suça teşkil edecek edimler ile ilgili kriterlerin ne olduğu tam olarak tanımlanmamakta; bu da sonuç olarak keyfi veya hatalı uygulamalara yol açmak suretiyle habercilik anlayışına ket vurabilme potansiyeline sahip olmaktadır. İfadelerin muğlaklığına dikkat çeken hukukçular; ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü konusunda endişeler taşımaktadır. Çünkü yasa tasarısı ve ilgili 29.madde ifadeleri yoruma açık görülmekte; yargısal süreçte hakimlerin birbirinden farklı yorumlar yaparak karara varmalarına zemin hazırlamaktadır. Ayrıca ilgili yasa haberciler ile birlikte tüm sosyal medya kullanıcıları için cezai müeyyide getirmiştir. Eğer 29.maddenin tüm şartları gerçekleşir; ya da hatalı veya keyfi bir şekilde yorumlanarak uygulanırsa; bu yasal müeyyide sebebiyle kişilerin ifade özgürlüğü bir kişilik hakkı olarak ihlal edilecektir. Kişiler ve haberciler için 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezası; sosyal medya kullanıcısı anonim olan yani tekraren paylaşılan içeriklerde ise cezanın yarısına kadar artırılması hususu ise, bilgi ve haber içeriklerinin üretim sürecini etkileyerek, kamuoyunun bilgi ve habere ulaşmalarına engel olacaktır. Bu itibarla hukukçu ve gazetecilere göre sosyal medya özelinde uygulanacak olan yasal mevzuatın yeniden gözden geçirilmesi, kamuoyunun haber alma hakkı paralelinde ve habercilik gereği büyük önem arz etmektedir. (Oksijen, 2022)

7418 Sayılı Yasa henüz kabul edilmeden önce taslak halinde açıklandıktan sonra basın örgütleri ortak bir görüş etrafında toplanmıştır. Yeni yasanın sansürü artırıcı etkisine dikkat çeken örgütler arasında Türkiye Gazeteciler Sendikası, Uluslararası Basın Enstitüsü Türkiye Ulusal Komitesi, Gazeteciler Cemiyeti, Çağdaş Gazeteciler Derneği, Basın Konseyi, Haber-Sen ve İzmir Gazeteciler Cemiyeti bulunmaktadır. Bu basın örgütlerine göre dezenformasyonu ortadan kaldırmak böyle bir düzenlemeyle mümkün değildir. ABD örneğinin verildiği ortak basın açıklamasında, ABD'de uygulanacak olan medya yasaları ile ilgili öncesinde teknoloji şirketlerinin bile görüşlerinin alındığı; bu yasanın basın mecrasını doğrudan etkilemesi itibariyle basın örgütlerinin görüşü ile yeniden yapılandırılması gerektiği söylenmiştir. Yapılan açık davet ile yasalaştırılması planlanan taslağın geri çekilmesi ve basın örgütleri ile birlikte hareket edilecek bir ortam yaratılması hususu üzerinde durulmuştur. Yasanın

Cumhuriyet tarihinde kabul edilmiş en büyük sansür ve otosansür olduğu ise önemle vurgulanmıştır. (https://journo.com.tr)

SONUÇ

Bilgi ve habere erişmek için bir araç olan medyanın, içinde bulunduğu toplumsal yapı ve devlet rejimi; üretilen medya iletilerinin tamamı üzerinde şekillendirici ve yönlendirici bir etkiye sahiptir. Geleneksel medya araçlarıyla yapılan yayınlar bu minvalde izlenmektedir. Diğer yandan küreselleşme ve dijitalleşme ile birlikte medya üzerindeki toplumsal ve siyasal etkenlerin de değiştiğini, dönüştüğünü söylemek olasıdır. Özellikle internet teknolojilerinin kullanılmaya başlanması ile beraber toplumsal yapının medya iletileri üzerindeki rolünün azaldığı; ancak içinde bulunduğu ülke sınırları itibariyle devlet rejiminin medya üzerindeki etkilerinin yoğunlaştığını ifade etmek mümkündür. Medya araçlarının dijital imkanlarla değişen doğası salt toplumsal değil aynı zamanda toplumlararası ilişkiyi ve iletişimi mümkün kılmakta; böylece medya, içinde bulunduğu toplumu farklı kültürel kodlar ile etkileme potansiyeline bürünebilmektedir. Ancak geleneksel ya da dijital kitle iletişim araçlarıyla olsun; yayın politikaları, içerik üretme kabiliyetleri ve bilgi/haber içeriklerini sunma faaliyeti bakımından medyanın genel olarak içinde bulunduğu devlet rejimine tam bağımlı bir şekilde yol aldığı görülmektedir. Bu bakımdan demokratik, otoriter ve totaliter rejimler ile yönetilen ülkelerin medya ortamları farklılıklar göstermektedir.

Demokrasi ile yönetilen ülkeler, halkın iradesine dayalı bir rejime işaret etmektedir. Bu bağlamda kamusal sorumluluk medyaya önemli yükümlülükler getirmiştir. Seçim, özgürlük ve bağımsız yargının konuşlandığı demokratik rejimlerde medyanın tarafsızlığı büyük önem arz etmektedir. İçeriklerinde tüm düşünce ve yorumlara yer veriyor olması medyanın, iktidar odağında eleştirel bakış açısına sahip olduğunu ve kamuoyu etrafında açıklayıcı ve tartışmacı bir yaklaşım getirdiği anlamına gelmektedir. Medyanın demokratik rejimlerdeki en önemli misyonunun iktidar ve toplum arasında köprü görevi olduğunu söylemek bu noktada doğru olacaktır. Demokrasi ile yönetilen ülkelerde medya, kamusal alanın itici gücüyle politika yapıcıları uyarma görevine tam olarak haiz görülmektedir.

Otoriter ve totaliter rejimler; diktatörlük ya da baskı ve çıkar gruplarının hakimiyetinde bir ülkeyi resmetmektedir. Otoriter rejimlerde tek bir parti ya da tek bir

lider şeklinde kurgulan bir devlet yönetim biçimi görülmektedir. Otorite sağlayıcısı rejimsel hedefini ya halkın rızasını almak suretiyle ya da halkın rızasının dışında zorla kurma gayretinde olabilmektedir. Bu bakımdan otoriter rejimle yönetilen ülkelerdeki medyanın serbest olması mümkün değildir. Yayın organlarının sıkı devlet denetimine maruz kaldığı bu sistemlerde muhalif seslerin önüne geçmek son derece önemlidir. Muhalif seslerin önüne geçmek için de farklı düşünce ve yorumların medyada temsili engellenmektedir. Çağ itibariyle küreselleşmenin etkisi büyüktür. Bu bakımdan otoriter bir rejimde yayın yapan medyanın çoklu haber prensibi gereği, tek taraflı değil farklı sesleri de duyurmaya dönük politikasının bu rejimlerde kullanıldığı görülmektedir. Aslında aynı ideolojiyi destekleyen yayınların farklı görüş ve yorumlar gibi sunulması otoriter rejimlerin kendi mevcudiyetini koruma ve sürdürme bağlamında yürüttüğü önemli politikalardır. Bu bakımdan rıza mukabili yürütülen ideolojik hedeflere ulaşma politikalarının, demokratik rejimler ile karıştırılması mümkün hale gelebilmektedir.

Totaliter rejimler ise tam bir baskı mekanizması işlerliğinde yönetilen ülkelerde görülmektedir. Baskı mekanizmasını güçlendirmek için sistematik bir anlayışta görülen bu ülkelerde ideoloji büyük öneme sahiptir ve bu ideoloji erken çocukluk döneminden itibaren bireylere aşılanmaktadır. Sisteme içkin yetişkinler için büyük öneme sahip olan ideolojik sürdürülebilirlik bu rejimler için köşe taşıdır. Medya totaliter rejimler için en önemli araçtır ve dil kullanımı bu rejimlerin devamı için özel bir yere sahiptir. Dil, destan ve mitler ile desteklenirken medyanın iletileri aktarırken sergilediği anlatım totaliter rejimin mevcudiyetini koruması için zaruridir. Medya haber aktarırken ilgili konuyu çarpıtarak rejim lehinde vermek durumundadır. Bu bağlamda totaliter iktidarın medya vasıtasıyla hayatın hemen bütün alanlarını politize etmek hedefinde olduğunu söylemek mümkündür.

İletişim, devlet medya ilişkisinden doğrudan etkilenirken; geleneksel medyanın internet teknolojileri aracılığıyla değişen ve gelişen yapısı dijital kitle iletişim araçlarını ortaya çıkarmıştır. Her iki medyanın kolektif çok sayıda özelliği bulunmasına karşın, birbirinden ayrıldığı noktaları ifade etmek de mümkündür. Bilgi ve habere ulaşmak için hızlı, anlık ve neredeyse maliyetsiz olan dijital medya araçlarının geleneksel medya araçlarından ayrıldığı en önemli noktanın etik ve kişisel

hak ihlali bakımından irdelenmesi büyük önem taşımaktadır. Dijitalleşme ile birlikte değişen iletişim biçimlerinin en önemli mecrası ise sosyal medya platformları olmuştur.

Sosyal medya platformlarının öncelikli olarak arkadaşlık etme, sosyalleşme ve eğlenme amaçlı misyonu; zaman içinde bilgiye ve en önemlisi de habere ulaşma konusundaki içerikleriyle farklı bir yöne doğru gitmektedir. Değişen anlayış ve misyon itibariyle bu platformlar, kişilere her türlü bilgiye her an ulaşabilme kabiliyetini vermesinin yanı sıra; herkesin içerik üretme fırsatına sahip olması sebebiyle ifade özgürlüğü bakımından olumlu; ancak gazetecilik bakımından işin ehli olmayan kişiler tarafından haber adı altında üretilen içerikler nedeniyle olumsuz birçok faktör barındırmaktadır. Sosyal medyada, kişisel veri gizliliği ihlal edilebilmekte, ulusal ve uluslararası güvenlik tehlikeye girebilmekte, nefret söylemi desteklenebilmekte ve çocuklara yönelik taciz, istismar gibi tehditler olabilmekte ve bir takım özel ya da kamusal propagandaya elverişli içeriklere muhatap kalınabilmektedir. Bu platformlar aynı zamanda ekonomik ve politik yapılaşmalardır. Bu bakımdan kâr amaçlı yayınlar yapılan, reklam ve pazarlama faaliyetlerinin yoğunluk yaşandığı ve siyasi amaçlı iletilerin hüküm sürdüğü bu platformların denetlenmesi zorunlu hale gelmiştir.

Medyanın denetlenmesinde öncelikli bakılacak argümanın özdenetim olması önemlidir. Kendi iç denetimine haiz bir medya en çok önemsediği ifade özgürlüğü bakımından irdelendiğinde, herhangi bir yaptırım gücü ve yasa ile karşılaşmadan hareket edebilmeyi özdenetimi sağlama ön koşulu ile gerçekleştirebilmektedir. Dolayısıyla medyanın aynı geleneksel yöntemlerle icra edilen doğasında olduğu gibi kendini düzenleme ve denetleme görevini dijital ortamlarda da sağlaması ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan sosyal medya şirketlerinin topluluk kuralları olarak belirledikleri ve maddeler halinde sıraladıkları kullanıcı sözleşmeleri önem arz etmektedir.

Sosyal medya platformlarının kullanım oranları aynı zamanda kişilerin bu platformlarda geçirdikleri süreler bağlamında incelenmeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda dünya çapında bir analiz şirketi olan We Are Social'ın sunmuş olduğu 2023 yılı sosyal medya platform kullanım raporuna göre; kullanım zamanı itibariyle

sıralanan sosyal medya platformları dikkat çekicidir. Bu analiz şirketinin tespitlerinde ilgili çalışmamız itibariyle üzerinde yoğun bir şekilde vakit geçirilen platformlar önem arz etmektedir. Kişilerin en çok zaman harcadıkları platformlar ise Youtube, TikTok, Facebook, WhatsApp, İnstagram, Line, Twitter, Telegram, Snapchat ve Facebook Messenger şeklinde sıralanmaktadır. Bu sosyal medya şirketlerinin topluluk kuralları şeklinde kullanıcı olma aşamasında onaya sundukları kullanıcı sözleşmeleri ortak çok sayıda maddeye sahiptir. Sosyal medyaya yönelik tehdit değerlendirmeleri olarak görülen kişisel veri gizliliğinin korunması, ulusal ve uluslararası güvenliğe aykırı içeriklerin engellenmesi ya da ilgili kullanıcıların tamamen yasaklanması, pornografinin engellenmesi, çocukların korunması, nefret söyleminin engellenmesi, dezenformasyon ve manipülatif içerik ile propaganda konusundaki uyarılar bağlamında bu sosyal medya şirketlerinin kullanıcı ile sözleşme yaptıkları görülmektedir. Ancak tespit edilen nokta tüm bu topluluk kurallarına rağmen olumsuz birçok niteliği barındıran içeriklerin yayınlanması hususunda çelişkilidir. Sosyal medya şirketlerinin belli bir sermaye yapısına sahip olması ve menşei oldukları ülke itibariyle bir ideolojiyi yayma potansiyeline haiz yapısı, uluslararası arenada sosyal medya konusunda birtakım yasal değişiklik ve düzenlemelere gidilmesine sebep olarak görülmüştür.

Sosyal medyada yargısal denetimin uluslararası arenada temsiline bakıldığında analizi yapılan ülkelerin seçiminde rejimsel farklılıklar önem taşırken; ilgili sosyal medya şirketlerinin menşei olduğu coğrafyalar da mercek altına alınmıştır. Bu minvalde öncelikle ABD ve daha sonra AB ülkeleri, Rusya, İran, Çin ve Hindistan üzerinden yargısal denetimler incelenmiş; bu ülkelerin sosyal medya konusundaki bakış açıları ve bu bakış açılarının yasal alansala yansıması irdelenmiştir.

Aynı zamanda basın özgürlüğü ile ilgili ilk yasal metinlere sahip olan ABD'de, sosyal medya hususundaki politikanın cezai müeyyide konusunda ilgili sosyal medya şirketini değil sosyal medya kullanıcısını muhatap alması dikkat çekicidir. Burada mülkiyetin önemli bir parametre olduğu görülmektedir. Ayrıca sosyal medya kullanıcısının sorumlu tutulduğu bu sistem, aynı zamanda yoğun bilgi kirliliği ve son tahlilde üretilecek olan ciddi dezenformasyon içeriklerine müsait bir yapıyı da işaret etmektedir. 21.yüzyıl itibariyle dünyadaki bilgi ve haber akışını yönlendiren en önemli

coğrafya olarak ABD'nin göstermiş olduğu bu esneklik göz ardı edilmemelidir. ABD'nin ifade özgürlüğünü ve diğer yandan kişilerin haklarını korumaya çalıştığını da söylemek bu bakımdan önemlidir. Bahsedilen esneklik ise ABD'nin ilgili kanunları tartışılırken yayınlanması gerekli içeriklerin herhangi bir sansüre uğramadan verilmesi; fakat gerekli görüldüğünde içeriklere yasal müeyyide uygulanma şeklinde görülmektedir. Bu gerekli görülme durumu ve dolayısıyla çelişki uygulanan yasal müeyyidelerin; söz gelimi engelleme ve tamamen yasaklamaların hangi kriterlere bağlı olarak yapıldığı; bu engelleme ve yasaklamalara kimlerin ve ne şekilde karar verdiği noktasında şaşırtıcıdır. Buradaki tespit sermaye ve iktidar odağında alınan kararların yine kişilere özgü gerçekleştiği yönünde olmuştur.

Avrupa Birliği'nin 27 farklı ülkeden oluşması itibariyle bakıldığında medya alanındaki yasal düzenlemeleri kolektif karar alma süreci ile tamamladığı görülmektedir. Özellikle küreselleşme ve internet teknolojilerinin popülerliği ile Amerikan kültür ürünlerinin Avrupa ülkelerinde yaygınlaşması, Birlik içinde harekete geçilmeyi zorunlu kılmıştır. Birlik içindeki ülkelerin kendi öz kültürlerini korumaya yönelik hedefleri bu noktada aşikardır. Diğer yandan ifade ve haberleşme özgürlüğünün evrensel boyutta teminata alınmasının garantörlüğünü üstlenen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bu coğrafyada oluşturulmuştur. İfade özgürlüğü ve haberleşme özgürlüğünün korunmasına bağlı olarak Birlik içinde infodemi ile mücadele önem arz etmektedir. Özellikle Almanya ve Fransa gibi ülkelerin ek yasal düzenlemeler ile sosyal medya alanına müdahalede bulundukları görülmektedir. Bu yasal mevzuatlarla ilgili tespitler; nefret söylemi başta olmak üzere yalan haber eylemselinde belirgin olmaktadır. Ancak yasal düzenlemeler yapılırken müdahale edilen alanın kanun metinlerinde de açıkça belirtildiği üzere sosyal medya platformları olduğu görülmektedir. Bu anlamda sosyal ağ sağlayıcısı gibi bir kavramsalı kanun metnine almayan Almanya, aslında dijital platformların tamamı üzerinde değil, sadece sosyal medya platformları üzerinde düzenlemeye gitmiştir. Buradaki önemli ölçek sosyal medyada üretilen içeriklerdeki söylem dili ve verilen bilgi ve haberlerdeki doğruluk oranı bakımından değerlendirilmesi olmaktadır. Etnisite, ırk, din, dil, cinsiyet, cinsel yönelim, azınlık ve göçmen gibi unsurlarda vurgulanan ötekileştirme ve ayrımcılık içeren iletilerin nefret söylemi kapsamında yer alıyor olduğu

görülmüştür. Yapılan yasal düzenlemelerde ifade ve haberleşme özgürlüğünün korunması, yine nefret söylemi ve infodemi gibi içerikler ile yayılan haberlerin cezai müeyyide ile durdurulması şeklinde sağlanmaktadır.

Çin, Rusya, İran ve Hindistan medyalarına bakıldığında yasal alanları bakımından ABD ve AB'den önemli farkları bulunmaktadır. Bu bakımdan otoriter bir ülke olarak Çin'in medya ile ilgili bakış açısının müdahil ve sert olduğunu söylemek mümkündür. Küresel olarak yaygın olan sosyal medya platformlarının tamamının ülkede yasak olduğu görülmektedir. Çin iç ve dış güvenlik kaygısı ve ulusal bilginin dış dünyaya yayılmasını önlemek gibi sebeplerle kendi sosyal medya platformlarını kurmuştur. Ülke içi muhalif sesleri susturmak, kendi ideolojisini pekiştirmek ve veri güvenliği gibi amaçlar sosyal medya denetimi için son derece önemlidir. Farklı bağlantılarla sosyal medya platformlarına erişim sağlanmaması yönünde çalışmalar yapan Çin'de, ABD menşeli başta olmak üzere tüm sosyal medya platformları yasaklanmıştır ve bu sosyal medyaların kullanımı halinde cezai müeyyidenin öncelikli olarak ilgili sosyal medya platformlarına uygulanacağı ülkenin yasalarında açıkça ifade edilmektedir.

Sovyetler Birliği'nin mirasçısı Rusya, kendini federasyon olarak tanımlamaktadır. Ancak eski yönetim anlayışı totalitarizm vurgusu yaparken Rusya'da otoriter bir rejim benimsendiğini söylemek doğru olacaktır. Çünkü halk üzerinde keskin bir baskısı olmayan Rusya'da muhalif seslere az da olsa imkân sağlandığı görülmektedir. Rusya'nın yasal kısıtlamalarının daha çok geleneksel medya üzerinde olduğu ve son yıllarda yapılan birtakım düzenlemeler ile dijital alana müdahale etmeye başladığını söylemek mümkündür. Buradaki temel odak noktanın iktidarın aleyhinde yapılan yayınları engellemek, hakaretleri cezai müeyyide ile sonlandırmak ve yalan haberle mücadele etmek olarak belirtmek doğru olacaktır. Rusya medyasında yabancı mülkiyete izin verilmemektedir ve özellikle internet mecrasında yayın yapan yabancılar da istihbaratçı ve ajan hükmünde görülmektedir.

İran, Teokratik Rejim olarak adlandırdığı ve İslam şeriatına göre bir yönetim anlayışının görüldüğü bir ülkedir. Bu bağlamda otoriter bir düzen olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Tüm konularda olduğu gibi medya konusunda da Batı merkezli

anlayışını karşısına alan İran'da, özellikle sosyal medya bakımından kendi rejimini ve din algısını çürütebilecek yayınlar tehlike olarak görülmektedir. Ülkede tüm medya devlet tekelinde hareket etmektedir. Ancak internet teknolojileri ile 1993 yılında tanışan ülkede internet üzerinde düzenlemelerin 8 yıl kadar geciktiği görülmektedir. Burada uyarıcı nokta teknoloji üzerindeki bilginin sınırlı olması bakımından irdelenmelidir. İktidar, sosyal medyanın ülke halkını başka toplum ve ülkeler ile tanıştırdığını fark ettiği zaman; ülke içindeki ideolojiyi derinden sarsacak diğer başka düşüncelere engel olmak istemiştir. İran dünya üzerinde ifade özgürlüğünün kısıtlı olduğu ülkelerin başında gelmektedir. İnternet teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte yasakçı zihniyetin arttığı; yeni yasal düzenlemeler ile zaten sınırlı olan ifade özgürlüğünün daha da azaltıldığını söylemek mümkündür. İran'da yasal olmayan bağlantılar ile sosyal medya platformları ile etkileşim kurmak dahil olmak üzere sosyal medya platformları kesinlikle yasaktır. Bu yasayı ihlal eden kullanıcılara ise cezai müeyyide uygulandığı görülmektedir. Ancak tüm yasaklama ve ağır cezalandırma sistemine rağmen İran, Orta Doğu ülkeleri arasında interneti yoğun kullanan ve sosyal medya platformlarında en çok zaman geçiren ülkelerin başında yer almaktadır.

Hindistan demokrasi ile yönetilen ancak otoriter bir rejimin izlerini taşıyan karma bir sisteme sahip ülke olarak görülmektedir. Anayasası'nda gerektiğinde sınırlanabilecek bir ifade özgürlüğü ön gören Hindistan'ın bu bağlamda ülke ve birey çıkarlarına ters düşen içerikleri engellediğini söylemek mümkündür. Sosyal medya yasalarında nefret söylemi başta olmak üzere kişilik hakkı, pornografi, taciz, dezenformasyon ve propaganda içerikleri denetimi altına alırken Hindistan'ın ihlal durumlarında ilgili sosyal medya platformunu sorumlu tuttuğu bir yasal sistemi mevcut bulunmaktadır. Bu anlamda ülkede, içeriklerdeki tedbirsizlik ve belirtilen ihlaller ile ilgili kullanıcıların sorumluluğu değil bizatihi platformların bu ihlal konusu içeriklerle ilgili kontrolü olması yönünde bir anlayış hâkim olduğu görülmektedir.

Türkiye'de sosyal medya platformlarının denetimine yönelik ilk yasal düzenleme 2007 yılında 5651 Sayılı kanun ile yapılmıştır. 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun ile internet üzerinden konuşlanan tüm sosyal ağ sağlayıcılar üzerinden düzenlemeler getirilmiş ve cezai müeyyideler oluşturulmuştur.

İçerik olarak iradi bir şekilde ifade edilen bu yasanın 31 Temmuz 2020 yılında revize edilmiş hali ile daha kapsamlı hale geldiğini söylemek doğru olacaktır. Oluşturulan 7253 Sayılı yasa ile sosyal ağ sağlayıcılarına Türkiye'de temsilci açma zorunluluğu getirilmiştir. Yine özellikle içerik kontrolü hususunda yeni müeyyideler ile şekillendirilen kanun, sosyal ağ sağlayıcılarına yeni yükümlülükler getirmiş, cezai müeyyideler artırılmıştır. Ayrıca sosyal medya platformlarının ülkede açacakları temsilcilikler ile ilgili yasal boşluk olduğu görülmüş ve temsilciliklerin statüsü hakkındaki belirsizlikler denetim olgusunu değiştirmeye başlamıştır. Cezai müeyyideler konusunda 7253 Sayılı yasanın belirttiği "sosyal ağ sağlayıcısı" kavramının çok kapsamlı bir ifade olması ve bundan dolayı dijital tabanlı tüm uygulamalara uygulanabilirliği tartışılmaya başlanmıştır. Bu minvalde WhatsApp gibi sadece mesajlaşma ölçeğindeki platformların da mercek altına alınabileceği durumu gündeme gelmiştir. Bu durum kontrol ve denetimin sınırları üzerinden ele alındığında keyfi uygulamalara yol açabilmesi mümkün görülmüş; ifade özgürlüğü ve haber alma hürriyetinin azalması söz konusu olmuştur.

Türkiye'de de dünyanın hemen her yerinde yaşanan kişilik hakkı ihlali, çocuk pornografisi ve genel olarak pornografi, nefret söylemi, ayrımcılık, dezenformasyon ve propaganda gibi tehditler yasal süreçte hareketliliğe sebep olmuştur. Üzerinde 2020 yılı itibariyle konuşulmaya başlanan; 13 Ekim 2022 yılında kabul edilen ve çeşitli tartışmalara neden olan 7418 Sayılı yasa Türkiye'de sosyal medya denetlenmesine yönelik son yargısal eğilimi resmetmesi bakımından büyük öneme sahiptir. 7418 Sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kamuoyu tarafından Dezenformasyon Yasası şeklinde tabir edilen ve internette içerik paylaşan herkesi kapsayan bir yasal metindir. Kanun ile ayrıca basın ilan kurumu ilanlarının internet gazetelerine de verilmesi karara bağlanırken, internet sitelerinde gazetecilik mesleğini ifa eden gazetecilerin haklarının da yer aldığı görülmektedir. Bu bakımdan kanun gazetecilik mesleğini göz önüne almaktadır. Ancak sosyal medya platformlarının denetimine yönelik oluşturulan 29. Madde en çok tartışılan madde olması bakımından önem arz etmektedir.

7418 Sayılı yasanın 29.maddesi gereği halk arasında endişe, korku ve panik yaratmaya yönelik, ülkenin iç ve dış güvenliğini tehlikeye atan, kamu düzeni ve genel

sağlığı olumsuz yönde etkileyecek, kamu barışını bozacak yayınlarda bulunanların bir yıldan üç yıla kadar hapsi öngörülmektedir. Yine bu bahsi geçen suç niteliğindeki eylemleri işleyen failin gerçek kimliğini gizlemesi ya da bu eylemleri bir örgüt çerçevesinde gerçekleştirmesi halinde ilgili cezanın yarı oranında artırılması yönünde bir karara varıldığı görülmektedir.

İlgili 29.madde üzerinde ve genel olarak 7418 Sayılı kanun hakkında henüz taslak aşamasındayken eleştiri ve yorumlar yapıldığı görülmüştür. Bu bağlamda ilgili yasanın özellikle basın mensuplarının görüşleri alınmadan düzenlenmiş olması eleştirilmiş; mevcut ve olası dezenformasyon yayınlarının bu yasa içeriği ile çözümlenemeyeceği hususunda yorumlar ve öngörüler tespit edilmiştir. Getirilen eleştirilerin ve beyan edilen yorumların hukukçu ve gazeteci mesleğinin uzman kişileri tarafından yapılması, konu itibariyle büyük öneme sahiptir. Hukukçular meseleye kişilik hakkı ve haber alma hürriyeti etrafından bakarken; gazeteciler ifade özgürlüğü, etik ve haber yapma süreci bakımından eleştirilerde bulunmuştur. Burada dikkat çeken en önemli nokta ise suç konusu içeriğin 29.madde gereği çerçevelenen hal ve olaylardan hepsinin bir arada bulunduğu yayınlarla ifade ediliyor olması bakımından irdelenmektedir. Yani aynı anda hem kamu düzeninin bozacak hem kamu sağlığını olumsuz etkileyecek hem milli güvenliği tehlikeye atacak hem de kamuda endişe, korku ve panik yaratacak bir içeriğin olma potansiyeli üzerinden belirlenmiş bir suç ve ceza vurgulandığı görülmektedir. Yine hukukçu ve gazetecilerin eleştiri getirdikleri bir diğer nokta ise kanunda sunulan suç gerekçelerinin hangi kriterler üzerinden değerlendirileceği yönündeki handikap bakımından ilgi çekmektedir. Gerçekten neyin, nasıl ve ne şekilde aykırı içerik olduğu saptanacaktır; bu uzmanlar tarafından göreceli bir yorum olarak belirtilmektedir. Habercilik mesleğini icra eden kişiler ve genel olarak gazeteciler kaynağa dayalı haber yapıyor olmaları gerektiğinden etik ve hukuka haiz içerikler üretmeleri mümkündür. Ancak ilgili kanun sadece gazetecileri değil aynı zamanda sosyal ağlarda kullanıcı olan herkesi kapsamına almaktadır. Bu da kişilik hakkı bakımından ele alındığında kişinin ifade özgürlüğünü sınırlayıcı olması bakımından tartışmalı görülmektedir.

Dezenformasyon, manipülasyon ve propaganda gibi; halkı bilerek ve bilmeyerek, kasıtlı ya da kasıtsız bir şekilde yalan, yanlış ve yanıltıcı bilgi ve

haberlerden korumanın nihai çözüm noktası ise medya okuryazarlığı adı verilen önemli bir eğitim süreci ile ilişik bulunmaktadır. Eleştiren, sorgulayan ve karşısına çıkan bilgi ve haber içeriklerini doğrulatan bilinçli bireyler olmak bu noktada elzemdir. Medya okuryazarlığı tüm medya içerikleri üzerinde düşünme becerisi geliştirmesi bakımından da önemlidir. Bu anlamda ilgili bilgi ve haber hakkında yapılan değerlendirmelerin yaşanılan coğrafya, toplumsal, sosyal, siyasi ve ekonomik durumlarla doğrudan ilgisi olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. İlgili medya iletisinin etik bağlamına bakılması, özel hayat ve mahremiyet, kişisel emniyet gibi temel insan hakları bakımından değerlendirilmesi; aslında tedirgin ve tehdit edici dezenformasyon olgusuna vurulacak ket olması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda medya okuryazarlığının zorunlu bir ders olarak ana sınıfı itibariyle eğitim öğretim müfredatında yer alması gerekmektedir. Ceza ve hukuki müeyyidelerin etkisi tartışmasız bir gerçektir; ancak küreselleşen dünya bağlamında sürekli değişen ve gelişen teknolojiler eğitimin önemini gün geçtikçe artırmaktadır. Sonuç itibariyle eğitim her konuda ilerlemenin mihenk taşı olmasıyla beraber, yalan ve yanlış bilgi, nefret söylemi, hakaret ve taciz, milli güvenlik ve kişilik hakkı ihlalleri ile ilgili alınabilecek önlemler hususunda güvenilirliğini ve kalıcılığını koruyacak en önemli çözüm yolu olarak görülmüştür.

KAYNAKÇA

Acar, Eray	Katılımcı Demokrasilerde Baskı Gruplarının İşlev ve Yöntemleri, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:61, s.235-249, 2019.
Adal, Hikmet	**Türkiye ve Dünyada Sosyal Medya Yasaları: Sansür Mü, Gereklilik mi?** https://m.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/261869-turkiye-ve-dunyada-sosyal-medya-yasalari-sansur-mu-gereklilik-mi, Yayın Tarihi: 15.05.2022, Erişim Tarihi 20.01.2023
Ağır, Osman	Rusya Federasyonun Siyasal Rejiminin Adlandırılması Üzerine, **ASAM Uluslararası Hakemli Dergi**, Sayı:3, 2017, s.25-44
Akdağ, İnan	Tarihsel ve Yapısal Kaynakları Açısından Otoriter Rejimlerin Türleri Üzerine Bir Sınıflandırma Çalışması, **Emek Araştırma Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, s. 185-204, 2020.
Akdoğan, Yalçın	**Görsel İktidar**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
Aktaş, Celalettin	**Yeni Medyanın Geleneksel Medya ile Karşılaştırılması**, G. Erol (Edt), "Medya Üzerine Çalışmalar", İstanbul: Beta Yayınları, 2007.
Akünal, Teoman	**Türk Medenî Hukukunda Tüzel Kişiler**, İstanbul: Beta Basım,1995.
Althusser, Louis	**İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev.: Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları, 2003
Altıntop, Mevlüt Bak, Gökhan	Yeni Medya ve Özdenetim, **Zeıtschrıft Für Dıe Welt Der Türken**, Vol 14, No.3, 2022, s.321-338
Altunbaş, Hüseyin	**Radyo Reklamcılığı**, Konya: Tablet Kitabevi, 2003.
Anık, Cengiz	Siyasi Rejimler ve Kamuoyu, **Selçuk İletişim**, Cilt:1, Sayıs:1, s.78-83, 2014.
Ankaralıgil, Nazım	**Avrupa Birliği ve Türkiye'de Medya Politikaları**, Ankara: İksad Yayınevi, 2020

Aras, İlhan	**Çin'de Sosyal Medya**, Teknoloji ve Uluslararası İlişkiler, Ö. Aydın, Ç. Cengiz (Edt), Teknoloji ve Uluslararası İlişkiler, Ankara: Nobel Yayınevi, 2021
Arvas, İbrahim Sena	**İfade Özgürlüğü Bağlamında Türkiye'de Twitter**, Sosyal Medya Araştırmaları 3, A. Büyükaslan & A. M. Kınık (Edt), Konya: Çizgi Kitabevi, 2016
Avrupa Konseyi	**İnternet ve Daha Geniş Bir Dünyada Hukukun Üstünlüğü,** Tematik Belge, 2014, s.1-24, https://rm.coe.int/internet-ve-daha-genis-dijital-dunyada-hukukun-ustunlugu-avrupa-konsey/16806daa33
Aydın, Ali Fikret	Post Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci**, Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar**, Year:4, Number: 12, Summer, p. 76-90, 2020.
Aytekin, Akın	**Türkiye'nin Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planının Değerlendirilmesi**, Gazi Üniversitesi Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
Bağce, H. Emre	Türkiye'de Medya ve Demokrasinin Yapısal ve Etik Sorunları**, İnsan & İnsan**, Cilt:7, Sayı:25, s. 9-28, 2020.
Bahali, Kayhan Bahçecioğlu, Elif Hatice	Sosyal Medyada Kovid-19 Salgını Sürecinde Sağlık Çalışanlarına Yönelik Önce Destek Sonra Nefret Söylemi**, TRT Akademi Dergisi**, Cilt:7, Sayı:15, 2022.
Baran, Sinan	Türk Basın Kanunlarının Genel Görünümü ve 5651 Sayılı Kanunu'n İnternet Gazeteciliğine Etkileri Üzerine Bir Tartışma, **Erciyes İletişim Dergisi**, Cilt:5, Sayı:4, s. 387-404, 2018.
Basın Konseyi	**Medyada Algoritma Kullanımı ve Bununla Bağlantılı Etik Meseleler,** "Medyada Özdenetimin Önemi" ve "Dijital Çağda Özdenetim", İstanbul: MD Basım, 2019, https://www.basinkonseyi.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/UNESCO-KONFERANSI-K%C4%B0TABI-.pdf
Başer, Ayşe	**Yeni İletişim Teknolojilerinin Evriminde Televizyonun Yeri**, Filiz Aydoğan- Ayşe Akyüz (Edt), "İkinci Medya Çağında İnternet", İstanbul: Alfa Yayınları, 2010.

Bauman, Zygmunt	**Küreselleşme ve Toplumsal Sonuçları**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
Bauman, Zygmunt, Lyon, David	**Akışkan Gözetim**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020
Bayraktar, Cemile	**Otoriter Rejimler ve Stratejileri,** https://turkish.aawsat.com/home/article/3011971/cemile-bayraktar/otoriter-rejimler-ve-stratejileri, Yayın Tarihi:06.06.2021, Erişim Tarihi: 30.08.2022
Berghel, Hal Berleant, Daniel	The Online Trolling Ecosystem, **Computer**, 51(8):44-51, 2018
Birol, Sinem	1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2012/II, 43, s.39-54
Bishop, Jonathan	Dealing With Internet Trolling in Political Online Communities: Towards The This Is Why We Can't Have Nice Things Scale**, International Journal of E-Politics** 5(4):1-20, 2014
Büyükbaykal Ilgaz, Ceyda	Türkiye'de 1980 Sonrası Dönem ve Türk Basını, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Cilt:0, Sayı:17, s. 115-120, 2012.
Büyükbaykal Ilgaz, Ceyda	**Küreselleşme ve Küresel Çağda Medya**, İstanbul: Derin Yayınları, 2014.
Büyükbaykal Ilgaz, Ceyda	**Medya Okuryazarlığı Eğitimi**, İstanbul: DER Yayınları, 2018.
Cevher, Rıdvan Yaşa, Hüseyin	**Dijital Medya, Web, Blockchain ve Gazetecilik,** F. Ayaz ve B. Taşdelen (Edt.) "Bir Yaşam Alanı Olarak Dijital Medya", Konya: Eğitim Yayınevi, 2022.
Ceylan, Ayhan	Tanzimat Dönemi Basın ve Yayımında Hukuki Düzen, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, S.1, Bahar 2006, s. 154-155.
Chomsky, Noam	**Medya Gerçeği**, İstanbul: Tümzamanlar Yayıncılık, 1993.

Çakı, Caner	Hipodermik İğne Modeli Bağlamında Nazi Propagandasının Walt Disney Çizgi Filmlerinde Eleştirisi, **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, s. 292-307, 2019.
Çeçen, Ahmet Faruk	İslamofobi Bağlamında Kodlanmış ve Açık Ayrımcı Dile Bakmak: İslamofobi Nefret Söylemi Açısından Bir Kategorizasyon Çabası**, TRT Akademi Dergisi**, Cilt:7, Sayı:15, 2022, s.208-433
Çelik, Gonca Çelik, Nuriye	**Yeni Medyada Bilginin Üretimi ve Paylaşımı Sorunsalı,** F Ayaz ve B. Taşdelen (Edt.) "Bir Yaşam Alanı Olarak Dijital Medya", Konya: Eğitim Yayınevi, 2022.
Çetin, Beyzade Narin	Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt:24, s:2, 2014.
Çetin, Halis	Totalitarizm: İdeolojik Kökenleri ve Toplumsal İnşa Araçları, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 26, No:1, s. 15-43, 2002.
Çomu, Tuğrul	**Video Paylaşım Ağlarında Nefret Söylemi: Youtube Örneği**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
Dalay Tez, Çiğdem	**Biri Medyaya Karşı İsrail Başbakanı Binyamin Netenyahu ve Gazeteci İlana Dayan Arasında Yaşanan Polemik**, Dünya Liderleri ve Medya Savaşları, Ö. Gönenç ve M. Özdemir (Edt.), Konya: Literature Yayınları, 2022.
Dayı, Esra	**Propaganda, Medya Propagandasının İki Kavramı "Rıza İmalatı" Ve "CNN" Etkisi" Ve Bu Uygulamaların Savaşlardaki Örnekleri,** Türkiye Cumhuriyeti Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bitirme Tezi, 2019
Demir, Şeyhmus Sesli, Mutlu	Kamusal Alan (Türkiye'de Kamusal Alan Kavramlaştırmasının Muhtevası: Tektiplilik mi, Çoğulculuk mu?), **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 1, 2007, s. 273-292

Demirel, Duygu	Ticari İtibarın Zedelenmesi ve Manevi Tazminat Davası, **Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2013, s.39-73
Duran, Kübra Nur Yeniceler, İrem	Gelenekselden Yeni Medyaya Geçiş Sürecinde İçerik Üretimi Sürecinin Dönüşümü: Cüneyt Özdemir Youtube Kanalı, **Yeni Medya Elektronik Dergisi**, Cil:3, Sayı:3, 2019, s.200-212.
Duygulu, Serap	Sosyal Medyada Çocuk Fotoğrafı Paylaşımlarının Mahremiyet İhlali ve Çocuk İstismarı Açısından Değerlendirilmesi, **TRT Akademi**, Cilt:4, Sayı:8, 2019, s.428-487.
Dülger, Murat Volkan	**Sosyal Medya Yasası Meclisten Geçti: Peki Şimdi?** https://www.hukukihaber.net/sosyal-medya-yasasi-meclisten-gecti-peki-simdi , Yayın Tarihi:03.08.2020, Erişim Tarihi: 02.01.2023
Dülger, Murat Volkan Beceni, Yasin	**Türkiye'de İnternet Sitelerinin Erişiminin Engellenmesi Konusunda Farklı Hukuk Disiplinleri Açısından Değerlendirmeler,** İstanbul: Sis Matbaacılık, 2011
Ercebe, Özge	**Türkiye'nin Medya Sistemi ve Otoriterleşme Eğiliminin Yapısal Temelleri**, https://www.researchgate.net/ Yayın Tarihi:2016, Erişim Tarihi: 18.08.2022
Erdoğan, Ayten	Pedofili: Klinik Özellikleri, Nedenleri ve Tedavisi, **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, Current Approaches in Psychiatry**, 2(2):132160, 2012, s.132-166.
Erdoğan, Mustafa	**Demokrasi, Laiklik, Resmî İdeoloji**, Ankara: LDT. Yayınları, 1995.
Erdal, Erdal Ergüzen, Atilla	Nesnelerin İnterneti (IoT), **Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi**, Cilt:12, sayı:3, 2020, s.24-34.
Erimli, Büşra	Basın ve Basın Dışı Kuruluşların Görüş ve Eleştirileri Işığında Yeni Basın Kanunu, **İnsan & İnsan Dergisi**, Sayı/Issue 7, s. 24-39, Kış/Winter 2016.

Ersöz, Betül	Yeni Nesil Web Paradigması: Web 4.0**, Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi**, 1(2), 2020, s.58-65
Gezgin, Suat Polat, Veli Arcan, H. Esra	**Türkiye Sözlü Basın Tarihi,** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt:1, 2016.
Gözübüyük Tamer, Mine	**İdeolojilerin Kıskacında Türk Eğitim Sistemi,** T. Öztürk (Editör), "Zamanın İzleri, İlkeler, İdeolojiler ve İsyanlar", Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2017
Güçdemir, Yeşim	**Sosyal Medya**, İstanbul: Derin Yayınları, 2017.
Gündüz, Uğur Engin, Yahya	**Sosyal Medya ve Dijital Kimlik Olgusu,** Büyükaslan ve A.M. Kırık (Edt.), Sosyal Medya Araştırmaları III. Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.
Hopyar, Zehra	Temsili Demokrasiden Katılımcı Demokrasiye: Sosyal Medya, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, s.65-74, 2016.
Irak, Dağhan Yazıcıoğlu, Onur	**Türkiye ve Sosyal Medya**, İstanbul: Okyanus Yayın, 2012
Işık, Alper	Anayasa Mahkemesi'nin 5651 Sayılı Kanun'un 9. Maddesi Bağlamında İnternete Erişimin Engellenmesine Dair Değişen Yaklaşımının Değerlendirilmesi, **SÜHFD.,** C. 30, S. 3, 2022, s. 967-998.
Işık, Metin	Medya ve Demokrasi Paradoksu: Medya Yoluyla Demokrasinin Tehdit Edilmesi, **Selçuk İletişim**, Cilt:3, Sayı: 4, s. 114-121, 2013.
İnceoğlu, Yasemin	**Tartışmalı Bir Kavram: Nefret Söylemi,** Mahmut Çınar (Editör), Medyada Nefret Söylemi Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar İçinde, İstanbul: Hrant Dink Yayınları, 2013.
Jenkins, Henry	**Medya Yöndeşmesinin Kültürel Mantığı**, Filiz Aydoğan (Editör), "Yeni Medya Kuramları 1", İstanbul: DER Yayınları, 2018.
Jenkins, Henry	**Cesur Yeni Medya**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018

Kâhya Birgül, Alev	**Medya ve Tehdit-Güvenlik Algılamalarında Değişme**, https://www.ayk.gov.tr/ , sf.371-373, 2014.
Karaca, Özkan	**Geleneksel Sömürgeciliğin Bitişi,** https://www.researchgate.net/ Yayın Tarihi: January 2019, Erişim Tarihi: 05.07.2022
Karahisar, Tuba	Basın İş Kanuna Göre Gazetecilerin Yasal Hakları, **Marmara İletişim Dergisi**, Cilt:13, Sayı:13, s.67-82, 2008.
Keskinbıçkı, Birsen	**Yeni Medya ve Demokrasi İlişkisi: Yeni Medyanın Demokrasiyi İşlevselleştirme Potansiyeli Üzerine Bir Çalışma,** T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019
Kılıç, Deniz	Haber Yapma Sürecinde Haber Editörü ve Editöryal Sistem, **Kurgu Dergisi,** Sayı:20, s. 63-74, 2003.
Kılıç, Neslihan	Geleneksel Medya ile Yeni Medyanın Karşılaştırılması: Kuramsal Bir Analiz Çalışması, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl:6, Sayı:36, s..227-239, 2019.
Kırık, Ali Murat Orkan, Serra	**Değişen İletişim Pratikleri Çerçevesinde Sosyal Medyada Sanal Dedikodu Etkisi,** A. Büyükaslan ve A. M. Kırık (Editör), "Sosyal Medya Araştırmaları 3", Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.
Kitapçıoğlu, Tülay	Baskı Grupları ve Demokrasi, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** Cilt 106, s.357-392, 2013.
Korkmaz Aydemir, Sıla	**Eleştirel Medya Okuryazarlığı ve Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Medyada Yeni "Annelik"lerin Üretimi**, M. Bostancı (Edt.) "Medya Okuryazarlığı", Ankara: Nobel Yayıncılık, 2019.
Korkmaz, Ali	Etik Bağlamda Haber Fotoğrafçılığının Manipülasyon ve Propaganda Aracı Olarak Kullanılmasının Değerlendirilmesi, **Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, Cilt:2, Sayı:4, 2014, s.27-53
Koyuncu, Hüseyin	**İran Parlamentosundan İnterneti Sansür Yasası: VPN ve Batılı Sosyal Medya Platformları Yasaklanacak**, Yayın Tarihi: 29.07.2021, Erişim Tarihi:

	02.01.2023 https://tr.euronews.com/2021/07/29/iran-parlamentosundan-interneti-sansur-yasas-vpn-ve-bat-l-sosyal-medya-platformlar-yasaklar
Kurnaz, Ahmet Kayar, İsmail Güngör, Mustafa Görün, Mustafa	**Ulusal Güvenlik ve Sosyal Medya: Fırsatlar ve Tehditler**, Management and Political Sciences Review, Volume:2, Issue: 2, 2019.
Kuzuoğlu, Serdar	**Dezenformasyon Yasası Ne Anlama Geliyor,** Oksijen Gazetesi, Yayın Tarihi: 7-13 Ekim 2022, Erişim Tarihi: 10.01.2023
Küçükkurt, Mehmet Hazar, Murat Çetin Muharrem Topbaş, Hasan	Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Perspektifinden Üniversite Öğrencilerinin Medyaya Bakışı**, Selçuk İletişim**, Cilt:6, Sayı: 1, s. 37-50, 2013
Le Bon, Gustave	**Kitleler Psikolojisi**, İstanbul: Hayat Yayınları, 1997.
Lieblich, Eliav	**How to Do Research in Internatıonal Law? A Basıc Guıde for Begınners**, Harvard Internatıonal Law Journal Onlıne Volume 62 / 2021
Mahmutoğlu, Abdülkadir	**Etik ve Ahlak Benzerlikler, Farklılıklar ve İlişkiler, https://www.etik.gov.tr/wp-content/uploads/2019/03/abdulkadirmahmutoglu-etikveahlak benzerliklerfarkliliklar.pdf,** 2019
Marr, Bernard	**Veri Stratejisi**, İstanbul: MediaCat, 2018.
Mazıcı, Nurşen	1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt:5 Sayı:18, s:131-154, 1996.
Nalbantoğlu, Seray	Bir Temel Hak Olarak Unutulma Hakkı, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Cilt, Sayı 35, s. 583- 605, 2018.
Netchitailova, Ektarina	**Flaneur, Aylak ve Empatik İşçi**, F. Aydoğan (Edt), "Yeni Medya Kuramları 1", İstanbul: DER Yayınları, 2021.
Nikraftar, Kemalettin	İran İslam Cumhuriyetinde Çatışma Ortamı Olarak; Sanal Ortam, **Yeni Medya,** Sayı 2, 2017, s.53-67

Odyakmaz, Necla	Cumhuriyet Döneminde Anayasal Düzenlemeler ve Basın Özgürlüğü**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi| Istanbul University Faculty Of Communication Journal**, (17). s. 121-144, 2003.
Oğuz, Cihan	Medyada Haber Editörünün Rolü: Son Sözü Söyleyenler, **The Journal of Academic Social Science** Yıl:7, Sayı: 94, s. 162-173, 2019.
Oğuz, Habip	Elektronik Ortamda Kişisel Verilerin Korunması, Bazı Ülke Uygulamaları ve Ülkemizdeki Durum, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Cilt:0, Sayı:3, 2013, s.1-38
Ozan Leymun, Şenay	**Dijital Etik,** Pandemi Döneminde Sınanan Dijital Vatandaşlık, A. A. Kurt, H. F. Odabaşı (Edt) Ankara: Anı Yayıncılık, 2020
Öğün, Mehmet Nesip Kaya, Adem	Siber Güvenliğin Milli Güvenlik Açısından Önemi ve Alınabilecek Tedbirler**, Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt:9, Sayı:18, s.145-181, 2013.
Özdemir, Mehmet	**Küresel Habercilik Bağlamında Slovak Gazeteci Jan Kucıak ve Nişanlısının Öldürülmesi Olayı**, Dünya Liderleri ve Medya Savaşları, Ö. Gönenç ve M. Özdemir (Edt.), Konya: Literature Yayınları, 2022
Özdemir, Mine	**1980 Sonrası Türk Toplumun Yazılı Basın Yoluyla Siyasi Yaşama Dair Bilgilendirilme Süreci,** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
Özgen, Murat	**Gazetecinin Etik Kimliği,** İstanbul: Set Systems Yayınları, 2006.
Özkaya, Ömer	**Devlet Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:16, s. 318-352, 2020.
Öztekin, Hülya	Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:8, Sayı:38, s. 925-936, 2015.
Piştav, Selahattin	**Kişilik ve Kişiliğin Korunması**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, 1996

Postman, Neil	**Televizyon Öldüren Eğlence,** İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
Saka, Erkan	Siber Medya Sonrası Kamusal Alan ve Gazetecilik Pratikleri, **Folklor&Edebiyat,** Cilt:18, Sayı:72, 2012, s.35-50
Salihpaşaoğlu, Yaşar	**Türkiye'de Basın Özgürlüğü**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2007
Şerali, Yusuf Emre	**Basın Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi 'nin Dezenformasyon Odağında İncelenmesi,** https://cdr.org.tr/pdf/Dezenformasyon-KT-Rapor.pdf , Erişim Tarihi: 18.09.2022
Tahiroğlu Yolga, Ayşegül; Çelik, Gonca Bahali, Kayhan Avcı, Ayşe	Medyanın Çocuk ve Gençler Üzerine Olumsuz Etkileri; Şiddet Eğilimi ve İnternet Bağımlılığı, **Yeni Symposium**, 48:19-30, 2010, https://www.researchgate.net
Tekke, Aynur Lale, Aybala	**Sosyal Medyada Etik, Bilgi Manipülasyonu ve Siber Güvenlik,** Akademik İncelemeler Dergisi, 16/2, 2021, s.44-62
Topuz, Hıfzı	**II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003
Tura, Mehmet Ali	**Çağdaş Demokrasilerde Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasal Sisteme Etkileri,** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2004
Turancı, Eda	Dijital Dünyada Kişisel Veri ve Etik: Gizlilik Politikası Bağlamında "#WhatsAppSiliyoruz" Krizinde Kullanıcı Tepkilerini Anlamak, **TRT Akademi**, Dijital Hayat ve Etik, Cilt:6, Sayı:12, 2021, 272-295
Uğurhan, Yusuf Zafer Can Ayaz, Hakan	**Sosyal Medyada Teyit Davranışının Sosyo-Demografik Değişkenler Bağlamında İrdelenmesi,** F. Ayaz ve B. Taşdelen (Edt) "Bir Yaşam Alanı Olarak Dijital Medya", Konya: Eğitim Yayınevi, 2022.
Uluç, Vahap	Otoriterizm Açısından Demokrat Parti, **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, Sayı: 23, sf. 212-239, 2022.

Varlı, Ali Murat	İletişimin Ekonomi Politiği ve Üçüncü Dünya: Kalkınma Söylemi Üzerine Notlar, **Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi,** Sayı, 17-8, 2021, s.8-20
Vatandaş, Saniye	Sosyal Medyada Mecralarında Kimliğin Sanallaşması (Bireysel ve Toplumsal Gerçeklikten, Sosyal Medyanın Sanallığına: Bireysel ve Kolektif Kimliklerin Anlamsal ve İşlevsel Değişimi), **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:1, Sayı:21, s.220-249, 2020.
Yazıcı, Tuğba	Hannah Arendt'te Totalitarizmin Neliği, **Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi**, Cilt/Sayı:30, s. 191-207, 2018.
Yegen, Ceren Kırık, Ali Murat	**Sosyal Ağlar ve Kimlik: İdeal Ben**, Hasan Babacan (Editör), "Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar-2", Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
Yıldırım, Ozan İpek, İdil	**Yeni Korona virüs Salgını Dolayısıyla Gündeme Gelen Sosyal İzolasyon ve Gönüllü Karantina Döneminde İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı**, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 52, Kış 2020, s.69-94
Yüce, Nurten	**Sosyal Medyada Çocuk İstismarı: İnstagramda Ebeveynler Tarafından Çocukların Kullanımı Üzerine Bir İnceleme,** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Anabilimdalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

ÇEVRİMİÇİ

http://www.akademiktisat.net/	Baskı Gruplarının Etkinliğini Belirleyen Faktörler ve Baskı Yöntemleri, Erişim Tarihi: 26.11.2022
http://www.tdk.gov.tr.	Erişim Tarihi:18.10.2022.
https://help.instagram.com	Topluluk Kuralları, Erişim Tarihi: 08.01.2023
https://help.twitter.com/tr	Twitter Kuralları, Yardım Merkezi, Erişim Tarihi: 08.01.2023

https://internet.btk.gov.tr	Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 09.01.2023
https://journo.com.tr/	**Gazetecilik Örgütünden 'Dezenformasyon Yasası'na Tepki: "Sansürü Artırır, Geri Çekin,** Yayın Tarihi: 27.05. 2022, Erişim Tarihi: 08.01.2023
https://kriterdergi.com	**Küresel Sosyal Medya Ekonomisi ve Türkiye,** Erişim Tarihi: 22.11.2022.
https://main.sci.gov.in	In The Supreme Court Of India Criminal Apsellate Jurısdıctıon, Hindistan Yüksek Mahkemesi, Erişim Tarihi:12.01.2023
https://rm.coe.int/1680505d5b	Council of Europe Commite of Ministers, Avrupa Birliği Bakanlar Komitesi, Of The Committe of Ministers to Member States on "Hate Speech" (Adopted By The Committee of Ministers on 30 October 1997 at The 607th Meeting of The Ministers' Deputies), Erişim Tarihi: 12.01.2023
https://sancakhukukburosu.com/	**Depremzedelerin Fotoğraflarının Paylaşılmasının Kişilik Hakları Kapsamında Değerlendirilmesi,** Av. Elmas Sarıkaya, Yayınlanma Tarihi:11.11.2020, Erişim Tarihi: 10.01.2023
https://tr.euronews.com	**Gerçek Hayatta Yasaksa İnternette de Yasak AB'de Sosyal Medya Düzenlemesi**, Yayın Tarihi: 23.04.2022, Erişim Tarihi: 18.01.2023
https://tr.euronews.com	Menekşe Tokyay, **Sosyal Medyaya Fransa ve ABD Modeli: Türkiye'ye Uygulanmaları Ne Kadar Mümkün?** Yayın Tarihi: 27.01.2021, Erişim Tarihi: 17.01.2023
https://wearesocial.com/	**Digital 2022: Another Year of Bumper Growth,** Yayınlanma Tarihi: 26 Ocak 2022, Erişim Tarihi 19.10.2022.
https://www.dogrulukpayi.com	**Dezenformasyon Yasasının Öngördükleri**, Yayın Tarihi: 08.06.2022, Güncellenme Tarihi: 04.10.2022, Erişim Tarihi:23.11.2022

https://www.echr.coe.int/	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Erişim Tarihi: 22.01.2023
https://www.eurotopics.net/	**Rusya Devlet Denetimindeki Medya,** Yayın Tarihi: Nisan 2020, Erişim Tarihi: 18.01.2023
https://www.icisleri.gov.tr/	**Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya,** Erişim Tarihi: 20.10.2022 Yayın Tarihi: 8.12.2005
https://www.ihd.org.tr	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Erişim Tarihi: 22.01.2023
https://www.kvkk.gov.tr/	Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ve Uygulaması, s.32, Erişim Tarihi:27.11.2022
https://www.law.cornell.edu/	Cornell Law Scholl, Media, Erişim Tarihi: 10.01.2023
https://www.mevzuat.gov.tr	T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi
https://www.mevzuat.gov.tr/	Türk Ceza Kanunu, 216.madde.
https://www.mevzuat.gov.tr/	Türk Medeni Kanunu, Resmî Gazete: 08.12.2001
https://www.mfa.gov.tr	Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Rusya Federasyonun Siyasi Görünümü, Erişim Tarihi: 22.01.2023
https://www.whatsapp.com	WhatsApp Yasal Bilgiler, Erişim Tarihi: 08.01.2023
https://www.tbmm.gov.tr	Türkiye Büyük Millet Meclisi
https://www.tbmm.gov.tr/	Basın, Sosyal Medya ve İnternet Haberciliğine İlişkin Düzenleme TBMM'de, Yayınlanma Tarihi: 26.05.2022, Erişim Tarihi: 12.09.2022
https://www.mevzuat.gov.tr/	İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, Resmî Gazete Yayınlanma Tarihi: 23.05.2007, Erişim Tarihi: 12.09.2022